

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2012

”Muista aina liikenteessä, Selvä kaista ompeessä”

Selvä kaista -toimintaohjelman vaikutusarvio

Mia Kilpeläinen

1.2.2012

ESIPUHE

Yli 20 000 henkilöä vuosittain syyllistyy rattijuopumukseen, minkä lisäksi liikenteessä on niin sanottuja maistelleita kuljettajia, joiden veren alkoholipitoisuus ei ylitä rangaistavuuden rajaa. Heitä liikenteessä on yli kolminkertainen määrä rattijuopumukseen syyllistyneihin verrattuna. Kyseessä ei siis ole vähäpätöinen liikenneturvallisuutta vaarantava asia, rattijuopumuksen yhteiskunnalle aiheutuvista välittömistä ja välillisistä kustannuksista puhumattakaan.

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää Naarajärven vankilassa kokeiluna olleen Selvä kaista -toimintaohjelman vaikutuksia rattijuopumuksesta ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituille. Selvä kaista -toimintaohjelman kaltainen interventiomalli on Suomen rikosseuraamusalalla ja suomalaisessa vankeinhoidossa poikkeuksellinen. Rattijuopumukseen syyllistyneistä ja vankeuteen tuomituista valtaosa on lyhyttä tuomiota suorittavia vankeja, jotka tuomion pituudesta johtuen pääsääntöisesti ovat vankiloissamme tarjolla olevien päihdeohjelmien tavoittamattomissa. Tästä syystä jatkuvan sisäänoton periaatteella toimiva, intensiivinen, mutta tuntimäärällisesti pitkä Selvä kaista -tyyppinen toimintaohjelma olisi oivallinen lisä rikosseuraamusalan ohjelmatoiminnoissa.

Tutkimuksessa saadut tulokset ovat rohkaisevia, mutta suuntaa-antavia. Toimintaohjelmalla oli havaittavissa välittömiä vaikutuksia vankien ajattelussa ja asenteissa päihdeidenkäyttöä kohtaan. Saadaksemme selville ohjelman todelliset vaikutukset, seurantatutkimuksen tarve on ilmeinen. Vasta seurantatutkimuksen perusteella voidaan sanoa, onko toimintaohjelmalla ollut tosiasiallisia vaikutuksia uusintarikollisuuteen.

Tutkijan näkökulmasta tämä tutkimushanke on nyt saavuttanut yhden niistä mieluisimmista hetkistä. On aika osoittaa kiitokset niille tahoille, joita ilman tämä tutkimus olisi jäänyt toteutumatta. Ensinnäkin haluan kiittää Myllyhoitoyhdistystä, ja erityisesti Päijät-Hämeen Myllyhoitoklinikkaa, jonka aloitteesta ja tuella tutkimus on tehty. Erityiskiitos klinikan johtaja Jouni Lehdolle, jolta löytyi aina aikaa kommenteille ja keskustelulle.

Kiitokset myös Naarajärven vankilalle, erityisesti sen johtajille Jyri Koivumaalle ja Hannu Virtaselle, jotka suhtautuivat erittäin myötämielisesti niin tutkimukseen kuin sen tekijänkin lukuisiin vankilavierailuihin. Toki syytä on osoittaa kiitokset myös kaikille tutkimukseen osallistuneille tahoille, Myllyhoitoyhdistyksen ja Naarajärven vankilan henkilökunnalle ja Selvä kaista -toimintaohjelman asiakkaille. Kiitokset kuuluvat myös Rikosseuraamuslaitokselle, joka ystävällisesti otti tutkimuksen julkaistavakseen.

Selvä kaista -toimintaohjelmaa käsittelevä tutkimus muodostaa yhden osan väitöskirjähankettani, joka käsittelee rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpanon vaikutuksia. Väitöskirjan valmistuminen on nyt yhtä, joskin pientä askelta lähempänä. Tämän pienen askeleen tiimoilta haluan osoittaa lämpimät kiitokseni molemmille ohjaajilleni professori Matti Tolvaselle ja professori Anssi Keinäselle asiantuntevasta kommentoinnista tämän tutkimusmatkan eri vaiheissa. Toivottavasti yhteistyömme jatkuu yhtä antoisana tulevaisuudessakin.

Joensuussa 1.2.2012

Mia Kilpeläinen
Itä-Suomen yliopisto, Oikeustieteiden laitos

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Selvitystehtävästä	1
1.2 Rattijuopumusrikollisuuden ilmeneminen	2
1.3 Hoito-ohjelmista.....	5
2 OHJELMAAN VALIKOITUMINEN JA TOIMINTAOHJELMAN PÄIVÄRYTMI	6
2.1 Ohjelmaan valikoituminen	6
2.2 Toimintaohjelman päivärytmi	7
2.3 Vangeille tehtävät testit.....	7
3 HAASTATTELUT	9
3.1 Aineiston keräys	9
3.2 Henkilökuntahaastattelujen keskeisimmät tulokset.....	10
3.2.1 Tavoitteet	11
3.2.2 Keinot, ohjelman hyvät ja huonot puolet.....	12
3.2.3 Toteutuminen ja kehittämiskohteet.....	15
3.2.4 Täsmäohjelma vai yleisluontoinen päihdeohjelma?	18
3.3 Vankien näkemys toimintaohjelmasta	19
4 TILASTOAINEISTON ANALYYSIN TULOKSET	22
4.1 Aineiston kuvaus	22
4.2 Ohjelmaan osallistuneiden taustoista	23
4.3 Kuvailevia tuloksia vangille suoritetuista testeistä	27
4.4 Testien kysymyskohtainen tarkastelu	34
4.4.1 Koherenssiskaala.....	34
4.4.2 Sokrates muutosvalmiustesti	38
4.4.3 Rosenbergin itsetuntoasteikko.....	41
4.5 Tuloksia taustamuuttujittain	43
5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	61
LÄHTEET	65
LIITTEET	

1 JOHDANTO

1.1 Selvitystehtävästä

Vuodesta 2009 alkaen Naarajärven vankilassa on tarjottu rattijuopumuksesta ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituille suunnattua Selvä kaista -toimintaohjelmaa. Tällä hetkellä toimintaohjelma on kokeiluluontoisena projektina, joka päättyy vuoden 2011 lopussa. Toimintaohjelman tarkoituksena on auttaa päihderiippuvaisia vankeja ja antaa tietoa kemiallisen riippuvuuden sairaudesta ja siitä toipumisen mahdollisuudesta. Auttamalla rattijuopumus-tuomiota suorittavia vankeja voidaan parantaa liikenneturvallisuutta ja sitä kautta vähentää liikennekuolemia. Toimintaohjelma tähtää myös yksittäisen vangin vankilakierteen katkaisuun.

Toimintaohjelmaa toteutetaan Myllyhoidollisella työotteella, jota leimaa suora lähestymistapa asioihin. Rattijuopumusta käsitellään päihderiippuvuuden seurauksena, ja päihderiippuvuutta kemiallisena riippuvuutena. Taustalla vaikuttaa Yhdysvalloista peräisin oleva päihdetyön ohjelmakokonaisuus, Minnesota-malli, jonka Suomeen toi Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkija, sosiaalineuvos Toivo Pöysä 1980-luvulla.

Myllyhoidollinen työote perustuu seuraaviin periaatteisiin:

- Päihderiippuvuus on sairaus, joka voidaan tunnistaa kliinisesti.
- Päihderiippuvuus on sairautena ensisijainen, monivaiheinen, krooninen ja etenevä.
- Päihderiippuvuus ei ole kenenkään syy.
- Hoitoon tulohetken motivaatio ei määrää hoidon tulosta.
- Alkoholista, lääkkeitä ja huumeista aiheutuvat kemialliset riippuvuussairaudet voidaan hoitaa saman perusohjelman puitteissa.
- Riippuvuussairauksiin liittyvä tiedotus, koulutus ja havahdutus tulee kohdistaa sairastuneen lähiyhteisöstä koko yhteiskuntaan.¹

Myllyhoidollisen työotteen eräänä kulmakivenä on oma toipumiskokemus ja sen hyödyntäminen. Tämän periaatteen mukaisesti myös Selvä kaista ohjaajana toimivista päihdeohjaajista toisella on oma toipumiskokemus.

Tämän raportin tehtävänä on selvittää sitä, millaisia vaikutuksia Naarajärven vankilassa tarjotulla rattijuopumuksesta ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituille suunnatulla Selvä kaista -toimintaohjelmalla on ollut meneillään olevassa projektivaiheessa. Tutkimus kattaa tiedot toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista toimintaohjelman alusta helmikuun 2011 loppuun saakka. Lisäksi raportissa esitetään aiempia rattijuopumusrikollisuuteen liittyviä keskeisimpiä tutkimustuloksia sekä hahmotellaan rattijuopumusrikollisuuden määrää ja sen kehitystä.

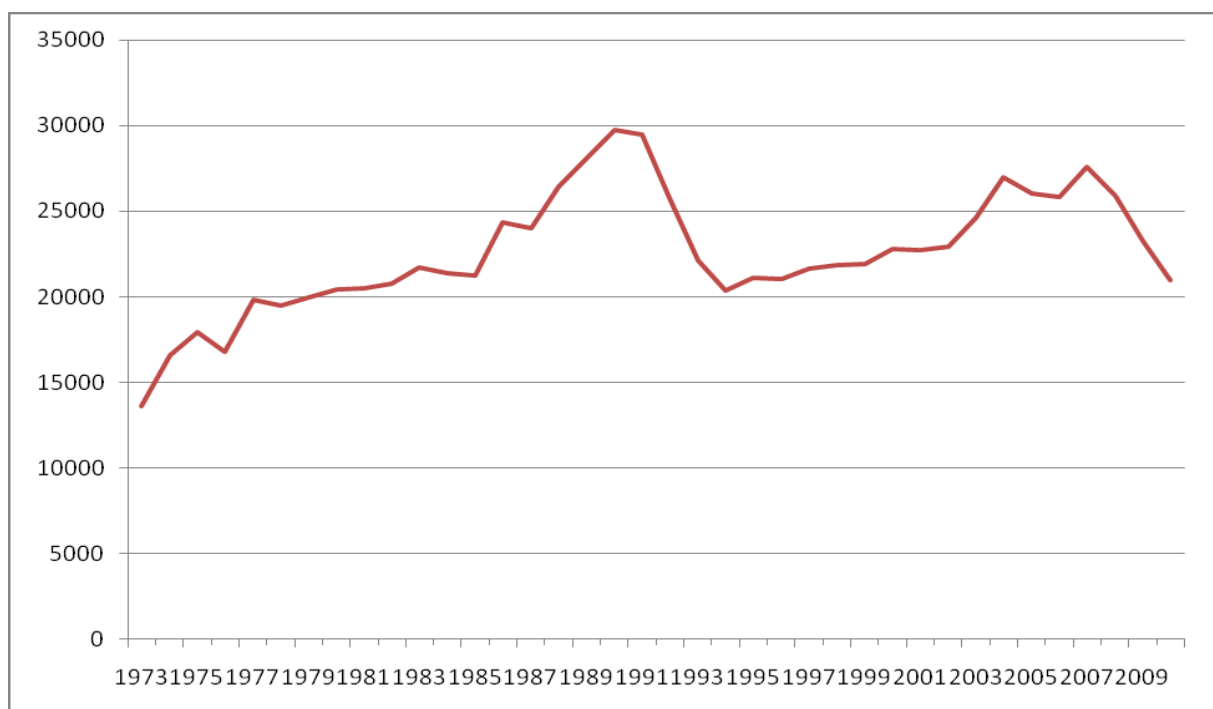
Raportti koostuu seuraavasti: Luvussa kaksi esitellään Selvä kaista -toimintaohjelmaa ja kuvataan sen päivärytmiä. Raportin pääasiallinen sisältö koostuu kahdesta tutkimusaineistosta ja niiden analysoinnista. Ensimmäiseksi käydään läpi haastattelututkimuksen tulokset (luku 3) ja toimintaohjelmaan osallistuneista kerätyn tilastollisen aineiston analyysin tulokset (luku 4). Lopuksi esitetään yhteenveto ja johtopäätökset (luku 5).

¹ Ks. Myllyhoitoyhdistys ry:n www-sivut Mitä Myllyhoito on?

1.2 Rattijuopumusrikollisuuden ilmeneminen

Rattijuopumusrikollisuutta on varsin paljon. Vuonna 2010 poliisin tietoon tuli noin 21 000 rattijuopumustapausta². Tämä tarkoittaa keskimäärin noin 58 rattijuopumustapausta päivässä. Törkeiden rattijuopumusten osuus kaikista rattijuopumustapauksista oli 53 prosenttia.³ Mikäli kiinnijääneiden rattijuopumukseen syyllistyneiden lukumäärä suhteutetaan vuosittaiseen kuljettajien lukumäärään, havaitaan, että noin 0,2 prosenttia kaikista kuljettajista syyllistyy rattijuopumukseen, toisin sanoen ylittää 0,5 ‰ rangaistavuuden rajan⁴. Tämän lisäksi liikenteessä on niin sanottuja maistelleita kuskeja, joiden alkoholimäärä hengitysilmassa ei ylitä rangaistavaa 0,5‰:n rajaa. Heidän osuus kasvoi 2000-luvun alkupuolella ollen noin 0,7–1,1 prosentin verran kaikista puhalletuista kuljettajista. Vuonna 2009 maistelleita kuljettajia oli noin 0,6 prosenttia kaikista puhalletuista kuljettajista.⁵

Kaikista vuonna 2009 poliisin tietoon tulleista rattijuopumusrikoksista 83 prosentissa päihteenä oli alkoholi. Noin 14 prosentissa päihteenä oli jokin muu kuin alkoholi, toisin sanoen joko huumaus- tai lääkeaine. Sekä alkoholi että huumausaine oli päihteenä 3 prosentissa poliisin tietoon tulleista rattijuopumustapauksista.⁶ Kuviossa 1 on esitetty rattijuopumusrikosten lukumäärät vuosina 1970–2010. Lukumäärät ovat kokonaislukumääriä, joihin on laskettu yhteen sekä rattijuopumus että törkeä rattijuopumus. Lukumäärät pitävät sisällään myös huumausaineiden alaisuudessa tehdyt rattijuopumusrikokset.

Kuvio 1 Rattijuopumustapaukset vuosina 1970–2010.

Lähde: Tilastokeskus 2008, 564 ja Suomen virallinen tilasto (SVT) 2009 ja 2010.

² SVT 2010.

³ Päihdetilastollinen vuosikirja 2010, 22.

⁴ Penttilä ym 2004. Ks. myös Mäki – Haukkala 2000, 4.

⁵ Päihdetilastollinen vuosikirja 2010,22; Penttilä ym. 2004 ja Niemi 2010, 183.

⁶ Päihdetilastollinen vuosikirja 2010, 22.

Huomionarvoista on, että alkoholitapausten osuus kaikista rattijuopumuksista on laskenut. Tämä lasku heijastuu niin sanottujen huumekuljettajien kasvaneena osuutena rattijuopumukseen syyllistyneistä.⁷

Rajalinin (2004) mukaan rangaistuskäytäntö on lieventynyt 1990-luvun puolivälistä 2000-luvun alkupuolelle tultaessa. Tavanomainen rangaistus rattijuopumuksesta on sakko. Noin 50 prosenttia törkeään rattijuopumukseen tuomituista saa noin 2,4 kuukautta ehdollista vankeutta ja oheissakon. Noin joka neljäs (n. 25 %) tuomitaan ehdottomaan vankeuteen keskimäärin kolmen kuukauden ajaksi. Rattijuopumusrikoksissa tavanomaisena oheisseuraamuksena on ajokieltoa. Huomattavaa on, että rattijuopumuksesta tuomittu voidaan lähettää yhdyskuntapalveluun vankeusrangaistuksen sijasta. Tätä mahdollisuutta käytetään yli 60 prosentissa vankeusrangaistukseen tuomituista.⁸

Sen sijaan Lappi-Seppälän ja Niemen (2010) mukaan törkeiden rattijuopumusten rangaistustaso on jonkin verran ankaroitunut viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana. Sakko on yleisin rangaistus tavallisesta rattijuopumuksesta. Saktoon tuomitaan 95 prosenttia RL 23:3 (rattijuopumus) nojalla tuomittavista rikoksista. Törkeästä rattijuopumuksesta normaalirangaistuslaji on 1–4 kuukautta ehdollista vankeutta. Ehdottomia vankeutta törkeästä rattijuopumuksesta tuomitaan noin 15 prosentissa tapauksista. Ehdottomista vankeusrangaistuksista 82 prosenttia on 1–6 kuukauden mittaisia.⁹ Rattijuopumuksesta tuomitut ehdottomat vankeusrangaistukset, jotka olivat yleisiä vielä 1970-luvulla, eivät ole aikaansaaneet pelotevaikutusta, eivätkä näin ollen ole vähentäneet rattijuopumuksen uusimista. Tänä päivänä hoito-ohjelmien kehityksen myötä on saatu hieman myönteisempi kuva.¹⁰

Rattijuopumus on uusinta-altis rikos¹¹, jonka taustalla vaikuttaa hoitamaton päihderiippuvuus. Tällöin rattijuopumus on nähty osoituksena päihdeongelmasta¹². Rattijuopumukseen voidaan puuttua lukuisilla eri tavoilla, jotka on syytä ottaa huomioon. Näitä ovat opetus ja koulutus, kampanjointi ja asennekasvatus, promillerajat, erilaiset nauttimiskiellot, ympäristön keinot estää rattijuopumus, rangaistukset, valvonnan tehostaminen ja kiinnijäämisriskin lisääminen, yleiset alkoholipoliittiset keinot, ajokielto, konfiskaatiot, tekniset laitteet ja hoito-ohjelmat.¹³ Edellä mainitusta luettelosta on nähtävissä, että keinovalikoima on varsin laaja ja itse rattijuopumus on hyvin monitahoinen asia.

Siitä, kuinka moni uusii tekonsa, on saatu hieman eriäviä tutkimustuloksia. Merkittävä osa tutkimuksista on päätenyt Impisen ym. (2009) tutkimuksen kanssa samaan lopputulokseen¹⁴. Sen mukaan kolmannes (33 %) uusii tekonsa pitkällä aikavälillä tarkasteltuna. Tutkimuksessa tarkasteltiin vuosina 1993–2007 kiinnijääneitä rattijuoppoja, joista kolmasosa jäi uudelleen kiinni 15 vuoden seurantaperiodin aikana. Impisen ym. (2009) mukaan nuori ikä (alle 18 vuotta), sukupuoli (mies), korkea veren alkoholipitoisuus, pidätys yöaikaan ja arkipäivänä lisäsivät kiinnijäämisriskiä.

⁷ Niemi 2010, 188.

⁸ Rajalin 2004, 22–23.

⁹ Lappi-Seppälä – Niemi 2010, 371.

¹⁰ Laapotti – Hatakka – Keskinen 2004, 9.

¹¹ Ks. Hypén 2004, 44.

¹² Rajalin 2004, 36.

¹³ Rajalin 2004.

¹⁴ Aiemmistä tutkimuksista kootusti, ks. Portman ym. 2010 ja siinä esitetty kirjallisuus.

Edellä mainitun tutkimuksen mukaan myös käytetyllä päihteellä oli merkitystä uusimisriskin suhteen. Uusimisriski on korkeampi huumeita käyttäneillä kuljettajilla kuin pelkästään alkoholin vaikutuksen alaisena ajaneilla. Kiinnijäämisriski huumeikuljettajilla on 1,6–1,7 -kertainen verrattuna pelkästään alkoholia käyttäneihin kuskeihin. Tutkimuksessa viitataan myös siihen, että päihtyneenä ajaminen on varsin monitahoinen ongelma, jossa hoito-ohjelmilla on merkitystä.¹⁵

Pikkaraisen ym. (1995) tutkimuksen mukaan noin 66 prosenttia rattijuopumukseen tuomitusta uusii tekonsa. Edellä mainitussa tutkimuksessa tarkasteltiin rattijuopumusrikosten uusimista vuosien 1972–1994 välillä. Tutkimuksessa havaittiin, että uusimista ennustavia tekijöitä ovat ikä, ammattiryhmä ja veren alkoholipitoisuus. Uusijat olivat iältään 25–34 -vuotiaita, jotka useimmiten pidätettiin työpäivän aikana. Lisäksi veren alkoholipitoisuus oli uusijoilla korkeampi kuin yhden rattijuopumusrikoksen tehneillä.¹⁶ Tutkimustulokset ovat yhteneväisiä veren alkoholipitoisuuden ja pidätysajankohdan osalta Impisen ym. (2009) saamien tulosten kanssa.

Hypénin (2004) vankilasta vapautuneita ja sinne uudestaan palanneita koskevassa seuranta-tutkimuksessa liikennejuopumustuomioista vapautuneiden osalta tilannetta tarkasteltiin vuosina 1998–2000 vapautuneiden vankien osalta. Hypén tarkasteli tutkimuksessaan vankilaan palanneiden osuutta yksi, kaksi ja kolme vuotta vapautumisesta. Tuloksista kävi ilmi, että seuranta-aikana vapautuvien vankien lukumäärä oli suurin liikennejuopumusrikoksissa. Liikennejuopumuksesta tuomittuja kaikista vapautuneista oli noin neljännes. Yhden vuoden seurannan jälkeen, liikennejuopumuksesta uudelleen vankilaan oli palannut noin 23 prosenttia vapautuneista. Sen sijaan kahden vuoden seurannan jälkeen osuus oli kohonnut noin 42 prosenttiin. Kolmen vuoden seuranta-ajan jälkeen liikennejuopumuksesta uudelle rangais-tuskaudelle oli tullut noin 48 prosenttia vapautuneista, mikä muodostui toiseksi suurimmaksi rikosnimikeryhmäksi, joka palasi vankilaan.¹⁷ Tulos osaltaan tukee väittämää liikennejuopu-muksesta erittäin uusinta-alttiina rikoksena.

Portmanin ym. (2010) tutkimuksen mukaan aiempi tuomio rattijuopumuksesta oli merkittävä riskitekijä siinä, että sama henkilö uusii rattijuopumusrikoksen. Muita tutkimuksessa esiin-nousseita riskitekijöitä olivat veren alkoholipitoisuus ja siviilisäätö. Mitä suurempi veren alko-holipitoisuus kiinnijäämisriskillä oli, sitä suurempi riski henkilöllä oli uusia rattijuopumus. Lisäksi eronneilla oli kohonnut riski rattijuopumukseen uusimiseen kuin avio- tai avoliitossa olevilla. Tutkimuksessa tosin aiheellisesti huomautetaan, että tutkittaessa rattijuopumuksesta tuomittuja henkilöitä, tulokset ovat harhaisia ja jossain määrin harhaanjohtavia liikennevirras-ta tehtäviin ratsiatutkimuksiin verrattuna. On arvioitu, että henkilö ajaa 200–2000 kertaan alkoholin vaikutuksen alaisena jäämättä kiinni. Tämä tarkoittaa sitä, että jo ensimmäisen ker-ran kiinnijäänyt henkilö on moninkertainen rikoksen uusija.¹⁸

¹⁵ Impinen ym. 2009, 220–226.

¹⁶ Pikkarainen ym. 1995, 594. Tulokset veren alkoholipitoisuuden osalta yhtenevät myös Portmannin ym. (2010) tutkimustulosten kanssa.

¹⁷ Hypén 2004, 44.

¹⁸ Portman ym. 2010.

1.3 Hoito-ohjelmista

Rattijuopuille suunnattujen hoito-ohjelmien tehokkuudesta saadut kansalliset ja kansainväliset tulokset ovat ristiriitaisia. Siinä missä toiset ohjelmat on todettu tehokkaiksi, joidenkin toisten vaikutuksia ei ole voitu osoittaa. Joidenkin tutkimusten mukaan rattijuoppojen hoitoonohjauksen vaikutus rattijuopumusten uusimiseen on todettu vähäiseksi¹⁹.

Taxman ja Piquero (1998) päätyivät tutkimuksessaan lopputulokseen, jonka mukaan hoidollinen rangaistus vähensi rattijuoppojen uusintarikollisuutta enemmän kuin perinteinen rikosoikeudellinen rangaistus. Tämän lisäksi ensikertalaisten kohdalla hoidollinen rangaistus vähensi uusintarikollisuutta muita sanktioita tehokkaammin. Marylandissa (USA) kerätty aineisto käsitti tiedot 3 671 rattijuopumustapauksesta vuosilta 1985–1993, kolmen vuoden seuranta-ajalla. Tulosten mukaan nuoret rikoksenteelijät uusivat rattijuopumustuomion kuin iäkäämmät. Ensikertalaisten riski uusia rattijuopumustuomio oli alhaisempi kuin moninkertaisilla rikoksen tekijöillä. Myös edelliset tuomiot liikenne rikoksista nostivat uusintarikollisuuden riskiä. Tutkimuksessa oli otettu huomioon myös alkoholivalistuksen²⁰ ja hoidon merkitystä uusimisriskiin. Tulosten mukaan molemmat alensivat merkittävästi riskiä syyllistyä uudelleen liikenne rikokseen. Valistukseen osallistuneilla oli 22 prosenttia pienempi todennäköisyys syyllistyä uusintarikollisuuteen. Sen sijaan heillä, jotka oli tuomittu hoitoon, riski uusia rikos oli 17 prosenttia. Edellä mainitut tulokset perustuvat koko aineistolla suoritettuihin tilastollisiin analyyseihin. Tutkimuksessa tutkittiin myös ensikertalaisia omana ryhmänään. Toisin kuin koko aineistolla suoritettujen analyysit jo osoittivat, yksistään ensikertalaisista koostuvan aineiston analyyseissä vanhemmat rikoksenteelijät olivat alttiimpia syyllistyä uudelleen rattijuopumukseen. Hoidollisilla rangaistuksilla sen sijaan oli merkitystä uusimisriskin kannalta ensikertalaisten ryhmässä.²¹

Sitä vastoin Hypénin (2004) mukaan Rikosseuraamusvirasto (nyk. Rikosseuraamuslaitos) on aloittanut dynaamisia tekijöitä koskevien tietojen keruun, ja ensimmäiset ennakkotiedot viittaavat mm. siihen, että vankilassa tapahtuva päihdekuntoutus alentaa tilastollisesti merkittävästi vankilaan uudelleen joutumisen riskiä²². Yksi tuloksellisuutta parantavista periaatteista on toimenpiteiden kohdentaminen ainoastaan valikoidulle, tässä tapauksessa rattijuoppojen ryhmälle, ei yleisesti kaikille.²³

Laapotti ym. (2004) tarkasteli tutkimuksessaan lyhyehkön, osaksi yhdyskuntapalvelua sijoitetun, liikenneturvajakson vaikutuksia. Tutkimuksessa tarkasteltiin haastattelujen ja kyselytutkimuksen avulla sekä ohjelman kouluttajien että siihen osallistuneiden näkemyksiä ohjelmasta ja sen sisällöstä. Tutkimuksessa suoritettiin myös tilastollinen vertailu ohjelmaan osallistuneiden ja ohjelmaan osallistumattomien (verrokkiryhmä) välillä. Tutkimuksella ei kyetty luotettavasti osoittamaan liikenneturvajaksojen vaikutusta liikenne rikkomusten toisin sanoen rattijuopumuksen uusimisen, määrään. Noin 60 prosenttia liikenneturvajakson käyneistä syyllistyi uusiin liikenne rikkomuksiin.²⁴

¹⁹ Impinen ym. 2008, 2225.

²⁰ Tutkimuksessa käytetty termiä education, koulutus, joka tässä yhteydessä käännetty termiksi valistus.

²¹ Taxman – Piquero 1998.

²² Hypén 2004, 60.

²³ Rajalin 2004, 45.

²⁴ Laapotti – Hatakka – Keskinen 2004.

2 OHJELMAAN VALIKOITUMINEN JA TOIMINTAOHJELMAN PÄIVÄRYTMI

2.1 Ohjelmaan valikoituminen

Päihdetyö Naarajärven vankilassa on perinteisesti ollut pääasiassa erityisohjaajan tekemää yksilötyötä. Tämän lisäksi on järjestetty tuntimäärällisesti Selvä kaista -toimintaohjelmaa lyhyempiä päihdekursseja ja päihdeasioita käsitellään osana muita vankilassa tarjottavia toimintaohjelmia, esimerkkinä mainittakoon Matkalla muutokseen ja Miehisyyden naaraus keskustelutarja. Erona tuntimäärän lisäksi on, että muut ohjelmat järjestetään muutaman kerran vuodessa, kun taas Selvä kaista on toiminut jatkuvana ohjelmana.

Projektivaiheessa vangit ovat ohjautuneet toimintaohjelmaan Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen kautta. Kriteereinä ovat olleet seuraavat seikat: vangin päärikkoksena on tuomio rattijuopumuksesta, vangilla on korkea rattijuopumuksen uusimisriski, tuomittu soveltuu kyseessä olevaan toimintaan ja tuomittu on arvioitu avolaitoskelpoiseksi. Henkilö voi olla vankeudessa joko ensimmäistä kertaa tai uudelleen ehdottomaan vankeuteen tuleva.

Tämän lisäksi toimintaohjelmaan otetaan mukaan huolimatta siitä, mikä päihde rattijuopumuksen takana on. Päihteinä voivat olla alkoholi, huumausaineet, lääkkeet tai edellä mainittujen sekakäyttö. Myllyhoidollisen näkemyksen mukaisesti päihdyttävällä aineella ohjelman onnistumisen kannalta ei ole merkitystä, sillä kaikkiin aineisiin pätee sama kemiallinen riippuvuus.

Toimintaohjelman kesto on kahdeksan viikkoa. Ohjelmaa toteutetaan viitenä päivänä viikossa, neljä tuntia päivässä. Ohjelman kokonaiskesto on 160 tuntia. Tuntimäärän perusteella arvioituna ohjelma voidaan laskea kuuluvaksi vaikuttavuusohjelmiin, sillä yhtenä elementtinä on uusintarikollisuuteen vaikuttaminen.

Toimintaohjelmaan voidaan valikoitua kolmella tavalla. Ensiksi, arviointikeskuksessa (ent. sijoittajayksikkö) voidaan rangaistusajansuunnitelmaan kirjata yhdeksi tavoitteeksi käydä toimintaohjelma. Toiseksi, toimintaohjelmaan voidaan ohjata Naarajärven vankilan toimesta. Vangin saapuessa Naarajärvelle, hänelle tehdään tulohaastattelu. Mikäli haastattelussa havaitaan vanki soveltuvaksi Selvä kaistalle, tiedotetaan vankilan päihdetyöntekijää potentiaalisesta selväkaistalaisesta. Päihdetyöntekijä tekee esityksen toimintaohjelmaan osallistumisesta. Päätöksen tekee apulaisjohtaja, joka vastaa vankisijoittelusta. Pääasiassa apulaisjohtaja seuloo laitokseen tulevia vankeja, päihdetyöntekijä laitoksessa jo olevia. Kolmanneksi, vanki voi esittää toiveen toimintaohjelmaan osallistumisesta. Huomattavaa on, että yksilökohtaista harkintaa vangin sijoittamiseksi toimintaohjelmaan käytetään. Tällöin voidaan välttyä virhesijoittelulta esimerkiksi sellaisen henkilön kohdalla, jolle ryhmätilanteisiin osallistuminen on ongelmallista (esimerkkinä mainittakoon erilaiset pelkotilat) tai päihdeongelma on edennyt jo sen verran pitkälle että se aiheuttaa muistihäiriöitä tai käsityskyvyn vajavaisuutta.

Ongelmakohtaan ohjelmaan valikoitumisessa saattaa aiheuttaa tuomion pituus erityisesti vankeudessa ensimmäistä kertaa olevan henkilön kohdalla. Pelkästään rattijuopumuksesta, ensimmäistä kertaa vankeuteen tulevalla tuomio saattaa olla pari kolme kuukautta, josta hän vapautuu RL 2c luvun 5 §:n mukaisesti ehdonalaiseen vapauteen suorittuaan siitä puolet. Tällöin vankeudessa oloaika saattaa olla varsin lyhyt, jopa huomattavasti alle kaksi kuukautta. Tästä ajasta osa saattaa olla suoritettu arviointikeskuksessa, mikä edelleen lyhentää Naa-

rajärvellä oloaika. Mainitunlaisella henkilöllä ei siten ole edellytyksiä osallistua toimintaohjelmaan, joka kestää kaksi kuukautta (kahdeksan viikkoa). Tilanne on ongelmallinen, sillä ensimmäistä kertaa ehdottomaan vankeuteen tulevat henkilöt ovat erityisryhmä, johon intensiivinen toimintaohjelma saattaisi olla syytä kohdistaa.

2.2 Toimintaohjelman päivärytmi

Selvä kaistan päivä alkaa kello 7.00 kokoontumisella ryhmätilaan. Joka aamu käydään läpi lyhyt kierros (=aamuviritys), jossa jokainen ryhmäläinen lyhyesti kertoo mitä sinä aamuna kuuluu; millä mielellä on herännyt ja millaisin ajatuksin aloittaa uutta päivää. Tässä vaiheessa on mahdollista tehdä tehtäviä tai keskustella. Noin kello 7.50 aloitetaan luento päivän aiheesta. Viikon jokaisen päivän luento liittyy viikon teemaan, jotka vaihtuvat viikoittain. Ohjelman viikkoteemat ovat:

- infoviikko (yleisluontoista tietoa kemiallisesta riippuvuudesta ja rattijuopumuksesta),
- terveys ja fyysiset haitat,
- psyykkiset haitat,
- tunteet,
- sosiaalisuus,
- voimavarat ja toipuminen (kahdella perättäisellä viikolla).

Myös AA:ssa käytettyä 12 askeleen toipumisohjelmaa käydään viikoittain läpi. Viikot on suunniteltu siten, että jokaisen viikon sisällä käydään prosessi läpi. Tämä tarkoittaa sitä, että vanki voi aloittaa ohjelman millä ohjelmaviikolla tahansa jolloin hän saa lyhyen aloitusinformaation.

Kello 9.00–11.00 on keskusteluryhmä, jossa pohditaan aiemmin päivän luennolla käsitellystä aiheesta. Keskustelu etenee ryhmän ohjaajien johdolla. Toimintaohjelman päivä loppuu kello 11.00. Iltapäivällä vangit siirtyvät muihin heille osoitettuihin tehtäviin tai toimintaohjelmiin.

Toimintaohjelmassa keskustelun lisäksi käytetään yksilö- ja ryhmätehtäviä. Lisäksi vangeilla on mahdollisuus käydä yksilökeskusteluja joko vankilan päihdetyöntekijän tai Selvä kaista ohjaajien kanssa tarvittaessa.

Toimintaohjelma toimii non-stop -periaatteella. Ohjelma on suunniteltu niin, että uusi vanki voi aloittaa ryhmässä jokaisen toimintaviikon maanantaina. Tällöin uudelle tulijalle annetaan aloitusinfo ryhmän toiminnasta ja muista käytännön asioista. Ohjelma toimii myös kesäaikana. Tämä osaltaan helpottaa vankisijoittelua, sillä kesäaikana muut toiminnot, kuten ammatikoulutus, ovat kesälomalla. Selvä kaistan aikana vankia sitoo vankeuslain 8 luvun 2 §:n mukaan osallistumisvelvollisuus, jolloin tapaamisista ei voi olla poissa muutoin kuin yleisesti hyväksytyjen poissaoloperusteiden nojalla. Tällaisia ovat esimerkiksi sairaus tai muu tärkeän tai erittäin tärkeän syyn nojalla myönnetty poistumislupa.

2.3 Vangeille tehtävät testit

Toimintaohjelman aikana tehdään kaikille ohjelmaan osallistuville vangeille testejä. Osa testeistä tehdään toimintaohjelman alussa ja lopussa, osa vain kerran. Lisäksi kerätään vapaaehtoinen palautelomake ohjelman päättyessä.

Mast -testi (Michigan Alcoholism Screening Test) mittaa henkilön alkoholismia. Lomakkeella on esitetty 25 kysymystä, joihin vastataan joko kyllä tai ei. Mikäli testituloksena on yli viisi pistettä, tulos viittaa vahvasti alkoholismiin. Testi tehdään toimintaohjelman alussa.

Dast -testillä (Drug Abuse Screening Test) mitataan henkilön riippuvuutta huumaaviin aineisiin (muut kuin alkoholi). Testilomakkeen kysymykset käsittelevät huumaavien aineiden käyttöä 12 viimeksi kuluneen kuukauden aikana. Kysymyksiin vastataan joko kyllä tai ei, ja testi tehdään ainoastaan toimintaohjelman alkaessa.

Koherenssiskaala on toimintaohjelman alussa ja ohjelman lopussa tehtävä testi. Testissä on 29 kysymystä tai väitettä, jotka käsittelevät elämää, ihmistä ja ympäristöä. Testi koostuu kolmesta ulottuvuudesta, ja se mittaa vastaajan koherenssin tunnetta ymmärrettävyyden, haluttavuuden ja mielekkyyden komponenttien avulla. Vastaus valitaan asteikolla 1–7. Esimerkiksi kysymyksessä ”Tuntuuko Sinusta, ettet oikeastaan välitä siitä, mitä ympärilläsi tapahtuu?” vastausvaihtoehto 1 tarkoittaa ”hyvin usein” ja 7 ”harvoin tai ei koskaan”. Vastausvaihtoehtojen skaalaus joidenkin kysymysten kohdalla voi olla päinvastainen. Esimerkiksi väitteen ”Arkipäiväisten asioidesi hoitaminen on...” osalta vastausvaihtoehto 1 tarkoittaa ”syvän mielihyvän ja tyydytyksen lähde” ja vastausvaihtoehto 7 merkitsee ”tuskallista ja ikävää”.

Rosenbergin itsetuntoasteikko koostuu kymmenestä väittämästä. Väittämät käsittelevät vastaajan suhtautumista itseensä ja siihen, miten vastaaja kokee itsensä verrattaessa muihin kanssaihmiisiin. Esimerkkeinä testin väittämistä mainittakoon ”Minulla on positiivinen asenne itseäni kohtaan.” ja ”Olen kykeneväinen tekemään asioita yhtä hyvin kuin muutkin.” Vastausvaihtoehdot ovat erittäin paljon samaa mieltä, samaa mieltä, eri mieltä ja erittäin paljon eri mieltä. Jokainen vastaus on pisteytetty kulloisenkin kysymyksen mukaisesti. Vastauksista voi saada pisteitä joko -2, -1, 1 tai 2. Laskemalla kysymyskohtaiset pisteet lopuksi yhteen, saadaan testin lopputulos. Yhteispistemäärä voi vaihdella -20 ja 20 pisteen välillä. Mitä enemmän testi jää positiiviselle puolelle, sitä parempi henkilön itsetunto on. Myös tämä testi tehdään toimintaohjelman alussa ja sen päätyttyä.

Sokrates (Stages of Change Readiness and Treatment Eagerness Scale) muutosvalmiustestissä on 19 väittämää, joihin vastataan Likertin 5-portaisella asteikolla: 1=täysin eri mieltä, 2=eri mieltä, 3=en osaa sanoa, 4=samaa mieltä ja 5=täysin samaa mieltä. Jokainen kysymys kuuluu yhteen kolmesta osa-alueesta, jotka ovat tunnistaminen (yhteensä 7 kysymystä), harkinta (yhteensä 4 kysymystä) ja toiminta (yhteensä 8 kysymystä). Tunnistaminen -osa-alueeseen kuuluvat muun muassa väittämät ”Olen päihteiden ongelmakäyttäjä.” ja ”Ongelmani pahenevat, ellen muuta päihteiden käyttöäni nopeasti.” Tunnistaminen osa-alueen väittämät kaikki mittavat sitä, onko vastaaja motivoitunut tai myöntänyt päihdeongelman olemassaolon. Harkinta osa-alueen väittämistä esimerkkinä mainittakoon ”Toisinaan pohdin, vahingoittaako päihteiden käyttöni muita ihmisiä.” ja ”Toisinaan mietin käytätkö päihteitä liikaa.” Tämän osa-alueen kysymykset mittaavat sitä, onko vastaaja edes koskaan pysähtynyt pohtimaan päihteiden käyttöön. Näiden väittämien perusteella nähdään se, onko vastaaja ottanut ensimmäistäkään askelta toipumisen suuntaan.

Toiminta osa-alueen väittämiin sen sijaan kuuluvat esimerkiksi ”En vain ajattele päihteiden käyttöni muuttamista, vaan olen jo tekemässä sitä.” ja ”Olen saanut aikaan joitakin muutoksia päihteiden käytössäni ja haluan apua, jotta palaaisin päihteidenkäyttötapaani.” Kysei-

sen osa-alueen väittämien perusteella nähdään se, onko vastaaja tehnyt joitakin konkreettisia asioita päihdeiden käytön lopettamiseksi tai vähentämiseksi. Yhdestä väitteestä saadaan 1–5 pistettä. Jokaisesta osa-alueesta lasketaan saadut pisteet yhteen. Yhteispistemäärä on 19 ja 95 pisteen välillä. Saatu pistemäärä kuvastaa muutosvalmiuden astetta siten, että alle 29 pistettä merkitsee vähäistä muutosvalmiuden astetta, 30–49 pistettä matalaa, 50–69 pistettä keskitasoista, 70–89 pistettä korkeaa ja yli 90 pistettä hyvin korkeaa muutosvalmiuden astetta. Tästä kuvastuu se, mitä suurempi yhteenlaskettujen pisteiden summa on, sitä muutosvalmiimpi henkilö on.

3 HAASTATTELUT

3.1 Aineiston keräys

Tutkimusaineisto koostuu tilastollisen aineiston lisäksi laadullisesta haastatteluaineistosta.²⁵ Haastatteluja tehtiin yhteensä 9 kappaletta, joista vankeja oli kaksi. Kaikki haastattelut suoritettiin Naarajärven vankilan tiloissa. Haastattelujen teemat käsittelivät muutamien taustakysymysten lisäksi ohjelman tavoitteita, keinoja, toteuttamista ja vaikutuksia. Haastattelujen pääasiallinen luonne on tilastollista aineistoa täydentävä.

Ensimmäiset viisi haastattelua toteutettiin 9.-10.2.2011. Yksi haastattelu kesti noin kaksi tuntia. Pohjana käytettiin strukturoimatonta haastattelurunkoa (liite 1). Haastateltavina olivat Päijät-Hämeen Myllyhoitoklinikan johtaja Jouni Lehto, Selvä kaista -projektissa työskentelevät päihdeohjaajat Sami Räsänen ja Jari Pirinen, Naarajärven vankilan johtaja Jyri Koivumaa ja apulaisjohtaja Hannu Virtanen.

Toisena haastattelupäivänä 23.2.2011 haastateltiin ylityönjohtaja Pekka Hynystä ja kahta vankia. Vangeille käytettiin hieman lyhyempää haastattelurunkoa (liite 2) kuin henkilökunnalle, mutta teemat olivat samat. Haastatelluista vangeista toinen oli jo toimintaohjelman läpikäynyt, toinen oli ohjelman puolen välin paikkeilla. Ensiksi valinnan haastateltavista vangeista tekivät Selvä kaistan ohjaajat, sillä heillä on paras näkemys ensinnäkin siitä keitä kyseisenä haastattelupäivänä on talossa kirjoilla. Toiseksi ohjaajia pyydettiin valikoimaan niin sanottu keskivertohenkilöt. Se, että haastateltaisiin ääripäitä, joko erittäin negatiivisesti ohjelmaan suhtautuvaa, kielto -vaiheessa olevaa henkilöä tai muutosmotivaatiossaan tai raitistumisessaan erittäin korkealla ”leijuvaa”, niin sanotussa raittiushumalassa olevaa henkilöä, ei tuota tutkimuksen kannalta parasta mahdollista tietoa. Tässä suhteessa molemmat valinnat haastateltavista vangeista onnistui erittäin hyvin. Kolmanneksi ohjaajien toimintaohjelman kautta saama vankituntemus edesauttoi löytämään vangit, jotka antoivat suostumuksensa haastateltaviksi. Tutkimuksen objektiivisuuden näkökulmasta arvioituna haastateltavien vankien valintatapaan sisältyi yksi riskitekijä. Vaarana on se, haastateltaviksi valikoituu vangit, jotka antavat keskivertoa myönteisemmän kuvan ohjelmasta. Ratkaisuna tähän olisi ollut kasvat-
taa haastateltavien vankien lukumäärää, mikä tämän tutkimuksen osalta oli tutkimusekonomisista syistä mahdotonta. Lisäksi haastattelujen pääasiallinen rooli oli kartoittaa organisaationaalista sopeutumista ja viranomaistoimijoiden näkemyksiä toimintaohjelmasta.

²⁵ Tämä selvitys eroaa tutkimusotteeltaan muista päihdekuntoutusta käsittelevistä haastattelututkimuksista siinä, että haastattelujen rinnalla on kerätty myös tilastollinen aineisto. Aiemmista tutkimuksista ks. esim. Granfelt 2007; Karsikas 2005 ja Tourunen – Perälä 2004.

Kolmantena haastatteluajankohtana 9.3.2011 haastateltiin Raija Palviaista, joka toimii vakosijaisena toimintaohjelmassa²⁶. Vaikutustutkimuksen kannalta olisi ollut hyvä haastatella myös vankilan omaa päihdetyön erityisohjaajaa, sillä hän tekee esitykset apulaisjohtajalle Selvä kaistalle osallistuviksi vangeiksi. Erinäisistä syistä haastattelua hänen kanssaan ei saatu kenttätutkimusajankohtana sovittua.

Tutkimukseen kuului myös yhden päivän mittainen havainnointi. Tutkija osallistui satunnaisesti valittuna päivänä 29.9.2010 toimintaohjelmaan ulkopuolisen havainnoijan roolissa. Tämän tarkoituksena oli ensisijaisesti hankkia esiymmärrys siitä, miten toimintaohjelmaa käytännössä toteutetaan.

Päivästä jääneen vaikutelman mukaan havainnointi ei vaikuttanut ryhmän toimintaan. Keskustelu oli avointa, sen hetkisellemme ryhmälle ominaista. Ryhmätilanteesta keskusteltiin ohjaajien kanssa toimintaohjelman päätteeksi. Heidän mukaan havainnointi ja ulkopuolinen henkilö ei vaikuttanut keskustelun luonteeseen, vankien esiintymiseen tai muuhun vastaavaan seikkaan.

3.2 Henkilökuntahaastattelujen keskeisimmät tulokset

Tässä jaksossa esitetään ainoastaan henkilökuntahaastattelujen tulokset. Vangeille tehtyjen haastattelujen tulokset esitetään jaksossa 3.3. Henkilökunnalle tehdyistä haastatteluista tuli esiin vankilan vahva sitoutuminen toimintaohjelman toteuttamiseen ja tahtotila sen juurruttamiseen yhdeksi vankilan toiminnoksi. Yhteistyö vankilan ja Myllyhoitoyhdistyksen välillä on ollut hyvää ja avointa. Kaikista esiin tulleista asioista ja mahdollisista ongelmista on pystytty puhumaan ja löytämään toimivat ratkaisut. Myllyhoitoyhdistyksellä on vahvat perinteet ja käytännöt toimia siviilipuolella, ja toimintaohjelman vieminen vankilaympäristöön ja sen arkeen, jossa toimitaan vankilan sääntöjen ja käytäntöjen mukaan, vaatii jossain määrin toimintatapojen ja käytäntöjen mukauttamista.

Tässä suhteessa arvioituna toimintaohjelman implementointi on onnistunut erittäin hyvin. Haastattelujen mukaan ohjelman täytäntöönpano ja sopeutuminen onnistui Myllyhoitoyhdistyksen näkökulmasta odotettua paremmin. Vankilan henkilökunnan näkökulmasta ulkopuolinen toimija ja sen tuoma uusi toimintaohjelma ei aiheuttanut ennakkoluuloja. Naarajärven vankila on tottunut ulkopuolisiin toimijoihin, ja siten uuden toimijan tuleminen ei koettu ongelmalliseksi. Uudesta ohjelmasta tullut palaute oli kahtalaista. Toiset kokivat uuden ohjelman hyödylliseksi ja tarpeelliseksi lisäksi vankilan tarjoamaan toimintaan. Toki kritiikkiä ja epäilyjä uutta ohjelmaa kohtaan ilmeni, joskin se on ajan myötä hälventynyt.

Projektin alkuvaiheessa uusi ohjelma herätti kiinnostusta muissa, ohjelmaan osallistumattomissa vangeissa. Laitoksessa esiintyi jonkinasteista kiusaamista tai herjaamista. Fyysiseen konfliktiin asti edenneitä tapauksia ei kuitenkaan ole haastateltujen mukaan ollut. Sittemmin tilanne on tasoittunut, ja ohjelma on mukautunut osaksi laitoksen toimintaa.

²⁶ Toimintaohjelman myöhemmässä vaiheessa hänestä tuli henkilöstömuutosten myötä ohjelman varsinainen ohjaaja.

3.2.1 Tavoitteet

Haastatteluissa pyrittiin kartoittamaan eri viranomaistahojen näkemyksiä ohjelman tavoitteiksi kirjatusta seikasta eli päihderiippuvaisten vankien auttamisesta ja tietojen antamisesta koskien kemiallista riippuvuutta sairautena ja siitä toipumisen mahdollisuudesta. Tätä kautta ohjelmalla pyritään vähentämään uusintarikollisuutta ja siitä johtuvan vankilakierteen katkaisua, parantaa liikenneturvallisuutta ja sitä kautta vähentää liikennekuolemia.

Projektivaiheen tavoitteeksi on asetettu, että projektin aikana toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista kolmannes raitistuu pysyvästi, toinen kolmannes vähentää juomistaan konkreettisesti²⁷ ja kolmas kolmannes hakeutuu mahdollisesti myöhemmin päihdehoidon piiriin. Toisin sanoen ohjelmalla tavoitellaan jonkinlaista vaikutusta kahteen kolmasosaan toimintaohjelmaan osallistuvista vangeista. Viimeiseen kolmannekseen, eli niihin henkilöihin, jotka hakeutuvat mahdollisesti myöhemmin päihdehoidon piiriin, toimintaohjelmalla ei ole ollut juurikaan vaikutusta.

Haastatteluissa kuitenkin tuotiin esille konkreettisempia tavoitteita. Ensisijaisena tavoitteena nähtiin ihmisen pysäyttäminen päihdeasian äärelle. Vangilla saattaa olla jo useita rattijuopumuksesta tulleita ehdottomia vankeusrangaistuksia, joiden aikana on saatettu käydä yksittäisiä keskusteluja päihdeohjaajan kanssa. Tällöin on taas törmätty tuomion lyhyteen, johon ei ole mahtunut kuin muutama keskustelu- tai päihdeasian työstökerta. Muutoin tuomioaika on vietetty esimerkiksi työtoiminnassa. Näin on saattanut jatkua jo vuosia. Haastateltujen mukaan vangit eivät välttämättä koskaan elämänsä aikana ole pohtineet päihdeidenkäyttöön liittyviä asioita. Toisaalta kävi ilmi, että vangit eivät ole osanneet hakea apua esimerkiksi siviilipuolella. Toimintaohjelma puoltaa paikkansa vankien tietoa lisäävänä foorumina, missä he saavat informaatiota hoitomahdollisuuksista ja runsaasti päihteisiin liittyvää tietoa.

Toisena tavoitteena nähtiin päihdekuntoutusprosessin käynnistäminen. Kuntoutuminen ei välttämättä ala välittömästi Selvä kaistan läpikäytyä, mutta sen nähtiin antavan paljon työkaluja päihdeongelman käsittelyyn siinä vaiheessa kun henkilö itse on valmis muutokseen. Haastateltavien mukaan kukaan ei voi olla 160 tuntia ryhmässä siten, että henkilö kieltäisi ongelman, ei puhuisi lainkaan asiasta tai ei ryhtyisi pohtimaan päihdeasiaa. Verrattaessa tuntimäärällisesti lyhyempiin päihdekuntoutusohjelmiin, niiden vaikutus tässä suhteessa saattaa olla heikompi: ohjelma saattaa loppua ennen kuin henkilön kieltovaihe²⁸ on edes päättynyt. Tämän seurauksena henkilön toipumisprosessi tuskin käynnistyy.

Haastateltavia pyydettiin esittämään näkemyksensä siitä, ovatko tavoitteet kohtuullisia ohjelman kestoon nähden. Tavoitetta yhden kolmasosan raitistumisesta pidettiin erittäin vaikeana saavuttaa, kun otetaan huomioon asiakaskunta ja sen moniongelmaisuus. Muiden tavoitteiden, kuten vangin pysäyttäminen päihdeproblematiikan äärelle, saavuttamista pidettiin sitä vastoin erittäin realistisena. Haastateltavat näkivät, että ohjelma on riittävän pitkä ja oikeassa suhteessa rattijuopumuksesta tuomittujen vankeustuomioiden keskimääräiseen pituuteen nähden. Erittäin tärkeänä nähtiin se, että vangille jää aikaa asioiden prosessoimiseen ennen vapautumista. Haastateltavien mukaan ohjelma väistämättä antaa vangille työ-

²⁷ Oman kysymyskokonaisuutensa tässä yhteydessä muodostaa se, onko tämä tavoite tulkittavissa niin, ettei vanki enää syyllisty uusiin rattijuopumuksiin vai vähentykö alkoholinkäyttö, mutta siitä huolimatta uusia rattijuopumustuomioita tulee.

²⁸ Termi tarkoittaa sitä, että henkilö kieltää päihdeongelman olemassa olemisen.

kaluja päihdeasian käsittelyyn. Vastauksissa tuotiin myös esille se, että koko toimintaohjelman kesto, 160 tuntia käsitellään ainoastaan päihdeasiaa, mikä nähtiin erittäin tervetulleena muutoksena muihin toimintaohjelmiin verrattuna. Ohjelman pituus oli haastateltavien mielestä sopiva sekä tunti- että viikkomäärällisesti arvioituna.

Kysyttäessä vangin mahdollisuuksia saavuttaa toimintaohjelman tavoitteita, haastateltavat olivat optimistisia. Varsinkin ne henkilöt, joiden kohdalla toipumisprosessi käynnistyy, mahdollisuudet nähtiin melko hyvinä. Tässä yhteydessä nousi esiin vapautumisen aika ja siviilissä vastassa oleva sosiaalinen ympäristö. Vapautumisen lähestyessä vankilan oman päihdetyöntekijän rooli korostuu, jotta pystyttäisiin rakentamaan kullekin vangille mielekäs jatkumo siviilipuolella tehtävän päihdetyön piiriin. Vapautumishetken valmisteluun toimintaohjelman työntekijät osallistuvat vain yksittäisissä tapauksissa²⁹. Lisäksi haastatteluissa nousi esiin huoli siitä, onko vapautuvilla vangeilla riittävä tuki selviytyäkseen arjesta. Monessa tapauksessa rattijuopot ovat sosiaalisesti syrjäytyneitä, ja vapautuvat ympäristöön joka altistaa päihdeidenkäytölle ja sitä kautta syyllistymistä uusiin rattijuopumustuomioihin. Mikäli ei onnistuttaisikaan vaikuttamaan vangin päihdeidenkäyttöön parhaalla mahdollisella tavalla, myönteisenä piirteenä nähtiin myös se, jos ohjelman avulla saadaan uusimissykliä pidennettyä.

3.2.2 Keinot, ohjelman hyvät ja huonot puolet

Myllyhoidolliseen työotteeseen kuuluu, että ainakin toisella ohjaajista on oma toipumiskokemus päihderiippuvuudesta. Tämä nähtiin kiistattomana ohjelman vahvuutena. Tätä kautta mahdollistuu ryhmään tulevien luottamuksen saavuttaminen nopeammin luoden samalla positiivisen, elävän esimerkin onnistuneesta toipumisen mahdollisuudesta. Oman toipumiskokemuksen kautta ohjaaja osaa helpottaa ryhmäläisiä käsittelemään eri asioita, sillä toipumisprosessin vaiheet ovat kaikille kutakuinkin samat, jolloin ohjaaja pystyy ymmärtämään ryhmäläisen ajatuksia ja tunnetiloja. Lisäksi ohjaaja pystyy kommunikoimaan samalla ”kielellä” ryhmäläisten kanssa ja siten helpottamaan heidänkin puhumistaan.

Toimintaohjelmassa käytettyjen keinojen suhteen arvioituna haastateltujen mielestä toimintaohjelmassa ei ole mitään turhaa tai ylimääräistä. Myöskin päivän rakenne koettiin hyväksi ja toimivaksi. Projektin alkuvaiheessa ohjelma haki muotoaan, mutta vakiintui suhteellisen nopeasti. Arvioinnin kannalta erittäin hyvä asia on, että ohjelman puitteet ja toteutus ovat vakiintuneet suhteellisen varhaisessa vaiheessa. Tällöin arvioinnin kohteena on aidosti sama ohjelma niin projektin alkuvaiheessa kuin myöhemmässä vaiheessa. Tämän myötä tulosten vertailtavuus paranee. Haastatteluissa kuitenkin tuli esiin tarve ohjelman monipuolistamiselle. Ehdotettuja uusia toimintamuotoja olivat mahdollisuus tarjota yksilökeskusteluja³⁰ ja rakentaa ympäristö sellaiseksi, että esimerkiksi rentoutuksen toteuttaminen mahdollistuisi. Lisäksi tuotiin esille, että ohjelman pitäisi antaa liikkumavaraa esimerkiksi ohjaajan omien vahvuusalueiden mukaisesti. Esimerkiksi ohjaaja voisi käyttää toiminnallisia työskentelytapoja jossain määrin ja sopivissa kohden päiväohjelmaa, mikäli ohjaajan vahvuusalueisiin kyseinen työskentelytapa kuuluu.

²⁹ Tutkimusajankohdan jälkeen vankilan kanssa oli tehty uusi linjaus tässä asiassa, minkä mukaan ohjaajilla on aktiivisempi rooli vapautumishetken valmistelussa.

³⁰ Yksilökeskusteluja on sittemmin ryhdytty tarjoamaan iltapäiväisin. Tätä mahdollisuutta ei vielä tutkimusajankohdalla ollut olemassa.

Haastattelujen mukaan vangin tuleminen ohjelmaan ohjattuna luo haasteita ryhmän ohjaajille erityisesti ohjelman alkuvaiheessa. Asia näyttäytyy muutosvastarintana ja pitkään kestävä ongelman kieltona. Tämä kuitenkin nähtiin positiivisena haasteena ja prosessin käynnistämisen kannalta hyvänä. Haastatteluissa kuitenkin nähtiin, että toimintaohjelma on pystynyt herttelemään vankia sen verran paljon, että motivaatio jää positiiviseksi toimintaohjelman loppua huolimatta siitä minkä tasoinen motivaatio ohjelmaan tulijalla on ollut. Huomattavaa on, että vasta seurantatutkimusvaiheessa pystytään varmuudella todentamaan se, mikä ohjelman tosiasiallinen vaikutus on ollut uusintarikollisuuden suhteen arvioituna.

Haastateltujen mukaan muutosvastarinta nähtiin myös hyvänä asiana. Jos henkilöllä on voimakas muutosvastarinta, on nähtävissä, että henkilössä on potentiaalia ja särmää muuttaakseen elämänsä suunnan. Ratkaisevinta tässä tapauksessa on, että saadaanko vastarinta muutettua voimaksi itsensä kannattamiseen ja ongelmien ratkaisemiseen.

Toimintaohjelma koettiin kaikkien haastateltavien mielestä tarpeelliseksi. Uuden toimintaohjelman myötä lyhyttä tuomiota suorittavat rattijuopumuksesta tuomitut henkilöt eivät voi kätkeä ongelmaa esimerkiksi työtoiminnan taakse. Selvä kaistan myötä ryhdyttiin Naarajärven vankilassa tietoisesti puuttumaan päihdeongelmaan yhtäläillä kuin muiden elämänalueiden ongelmia käsittelevissä toimintaohjelmissa. Esimerkkinä mainittakoon Cognitive Skills -ohjelma tai seksuaalirikollisille suunnatut toimintaohjelmat. Hyvänä asiana pidettiin, sitä Selvä kaista tavoittaa useita vankeja kerralla. Ryhmän tavoitekoko on kymmenen vankia. Toimintaohjelman toteuttaminen non-stop -periaatteella edesauttaa vankien tavoittamista.

Haastatteluissa tuotiin myös esille vankilan oman päihdetyöntekijän resurssien niukkuus. Rattijuopumustuomiot ovat pääsääntöisesti alle puolen vuoden tuomioita, jolloin vankilan oma päihdetyöntekijä ei välttämättä ehdi tavata lyhyttä tuomiota suorittavaa henkilöä kuin yksittäisiä kertoja laitoksessa oloaikana. Lyhyttä tuomiota suorittaville suunnattu, tuntimäärällisesti pitkäkestoinen ohjelma antaa paremmat lähtökohdat puuttua päihdeongelmaan.

Vankihierarkian merkitystä tuotiin myös tässä yhteydessä esille. Vankihierarkiassa rattijuopumustuomiota suorittavat ovat yksi alimpiin hierarkiatasoihin kuuluva ryhmä. Hierarkia ilmenee esimerkiksi vankien välisessä kanssakäymisessä. Tämä voi vaikuttaa vangin asenteeseen omaa tuomiota kohtaan; rattijuopumustuomiota suorittava voi alkaa vähätellä omaa tuomiotaan, ettei siinä mitään kun vain ratista tuli, jolloin rattijuopumuksen taustalla oleva päihdeongelma jää käsittelemättä.

Haastateltavia pyydettiin erittelemään toimintaohjelman hyviä ja huonoja puolia. Erittäin hyvänä puolena nähtiin ohjelman toimiminen non-stop -mallilla. Tämä on sinänsä uusi toimintamalli vankeinhoidossa. Non-stop luo joustavuutta vankien sijoitteluun ja se tavoittaa lukumäärällisesti paljon vankeja esimerkiksi vuoden aikana verrattuna tilanteeseen, että ohjelma toteutetaan esimerkiksi kolme kertaa vuodessa. Jatkuvalle sisäänotolla ohjelmaan tavoitetaan enemmän henkilöitä, joille interventio on tarpeellinen varsinkin kun kyseessä on rikosryhmä, jonka vankeuteen tuleminen on yhtäältä jatkuvaa ja toisaalta sattumanvaraista.

Lisäksi se säästää ryhmän ohjaajien resursseja. Ryhmä perustetaan ainoastaan kerran (esimerkiksi tässä tapauksessa projektin aloitusvaiheessa Naarajärvellä), jonka jälkeen ryhmän "perinne" tai "kulttuuri" siirtyy jo ryhmässä olevien kautta ryhmään tulevalle. Tämä saattaa osaltaan lyhentää esimerkiksi ryhmään tulleen kieltovaihetta, sillä muiden ryhmäläisten

palaute toimintaohjelman juuri aloittaneelle on haastateltujen mukaan suoraa ja välitöntä. Tällä saattaa olla merkitystä esimerkiksi ohjelman kykyyn aikaansaada muutoksia vankien käyttäytymisessä. Suorapuheisuus ryhmässä oli havaittavissa havainnointipäivän ryhmässä. Toki ryhmän luonne ja dynamiikka vaihtelee kulloisenkin ryhmän mukaan.

Ohjelma nähtiin erinomaisena vasteena rangaistusajansuunnitelmiin ja lisäresurssina niiden eteenpäin viemiseksi ja toteuttamiseksi vankilassa. Lisäarvoa projektivaiheessa on tuonut se, että se on ulkopuolisen tahon toteuttama. Haastatteluissa kiinnitettiin huomiota siihen, että mikäli toiminta olisi järjestetty vankilan resursseilla, toimiminen ympärivuoden olisi ollut mahdollista. Nyt toimintaohjelma on pyörinyt keskeytyksettä, ja se on luonut liikkumavaraa vankilan arkeen. Avovankilassa erityisesti kesät ovat ongelmallisia mielekkään toiminnan järjestämisen kannalta, milloin esimerkiksi koulutus on kiinni. Lisäksi ulkopuolisen toimijan organisoimaan toimintaohjelmaan ei liity viranomaistaakkaa, joka ilmenee vankien ja henkilökunnan välillä ja joka saattaisi joissakin tilanteissa hankaloittaa ohjelman onnistumista, mikäli ohjelmaa tarjottaisiin rangaistuksia täytäntöön panevan tahon voimin.

Luottamus vankilan taholta toimintaohjelman toteuttajia kohtaan on vahva. Ulkopuolisen toimijan vetämään ohjelmaan saattaa liittyä epävarmuustekijänä se, että ryhmätilanteessa tulee ilmi asioita, jotka johtaisivat kurinpidollisiin toimiin vankilassa. Kuitenkin luotettiin Myllyhoidon asiantuntemukseen, ja nähtiin, että jos jotain vankilan sääntöjen vastaista ryhmässä tapahtuu, tulee se asianmukaisesti saatettua myös vankilaviranomaisten tietoon. Tässä suhteessa tärkeässä roolissa on ollut luoda projektin aloitusvaiheessa yhteiset linjaukset ja näkemykset asioihin. Myös avoin kommunikaatio vankilan ja Myllyhoito-yhdistyksen välillä on edesauttanut tämän tavoitteen saavuttamista. Vankilan puolelta erittäin hyvänä asiana pidetään ohjelman säännöllisyyttä ja keskeytymättömyyttä. Lisäksi ohjelman läpikäyneiden vankien lukumäärä on yllättänyt vankilan henkilökunnan positiivisesti. Yksittäisenä vankeja koskevana hyvänä puolena haastatteluissa nostettiin esiin rangaistuskausien syklin pidentämistä. Useimpien vankien kohdalla on havaittavissa tietynlaista säännönmukaisuutta rangaistuskausien välillä. Yksistään sen ajan pidentyminen, mikä kuuluu vapautumisesta seuraavan rangaistuskauden alkuun, nähtiin positiivisena, toimintaohjelman aikaansaamana tuloksena.

Hyvänä puolena pidettiin myös Myllyhoidollista suoraa lähestymistapaa asioihin sekä toisen ohjaajan oman toipumiskokemuksen tuomaa näkemystä. Toimintaohjelma itsessään nähtiin kokonaisuutena selkeänä, tiiviinä ja riittävän pitkänä kokonaisuutena. Ulkopuolinen toteuttaja on pystynyt takaamaan sen, ettei ohjelma katkea esimerkiksi ohjaajien sairastumistapauksissa tai heidän lomiansa aikana. Toiminnan laadusta kertoo ohjelman toimiminen ennakkoodotuksia paremmin. Tästä viestii jo huomattavan pieni keskeyttäneiden lukumäärä. Ohjelman tutkimusajankohtaan mennessä oli keskeyttänyt kuusi vankia, joista yhdenkään kohdalla keskeyttämisen syynä ei ollut toimintaohjelma sinänsä. Myllyhoidon henkilökunnan haastattelujen mukaan ohjelman on läpikäynyt useita sellaisia henkilöitä, joiden alkutilanne ryhmässä pärjäämisen kannalta näytti epävarmalta. Kuitenkin he selvittivät koko toimintaohjelman läpi.

Haastatteluissa tuotiin esille huomio siitä, että mikäli päihdeongelmaan puututaan vankeus-aikana, on se yhteiskunnalle varsin edullista. Tarkastellaan esimerkiksi vuoden 2010 kustannusten jakautumaa rikosseuraamusalalla; vuonna 2010 rikosseuraamusalan bruttokustannukset olivat 238,78 miljoonaa euroa. Vangeille järjestettävä toiminta, koulutus, ohjelmatoiminta, työtoiminta, yksilötyö ja vapaa-ajan toiminta mukaan luettuina, aiheutti 18,8 miljoonan

euron kustannukset. Kaikkiaan tämä on 8,5 prosenttia rikosseuraamusalan kokonaiskustannuksista.³¹ Tällä hetkellä Selvä kaistaa toteutetaan ulkopuolisen rahoituksen turvin, joten sen kustannusvaikutukset eivät näy rikosseuraamusalan kustannuksissa tässä. Lisäksi haastatteluissa tuotiin esille näkemys siitä, että vankilassa toteutettu päihdetyö, näinkin intensiivisenä kuin Selvä kaista -ohjelma on, on yhteiskunnan kannalta edullista. Vastaavan mittainen päihdekuntoutusjakso siviilipuolella arvioitiin huomattavasti vankeusrangaistuksen yhteydessä suoritettavaa kuntoutusjaksoa kalliimmaksi.

Ongelmakohdaksi haastattelujen mukaan nähtiin projektin alkuvaiheessa ilmenneet epäilykset vankilan oman henkilökunnan taholta ulkopuolelta tulevaa, vankilamaailmassa uutta toimijaa kohtaan. Ulkopuolinen toimija osaltaan koettiin uhkana oman työn näkökulmasta tarkasteltuna. Vievätkö ne meiltä työt -tyyppiset pohdinnat olivat kyseisenä aikana yleisiä. Epäilykset ovat sittemmin hälvenneet projektin alkuvaiheen tiedottamisen ja tiedotustilaisuuksien myötä.

Yhtenä ohjelman ongelmana tuotiin esille, että ihmisiä joille toimintaohjelma olisi todella tärkeä, ei ehdi sitä käymään tuomion lyhyiden vuoksi. Tällaisia henkilöitä lipuu koko ajan ohitse, joita ei pystytä ohjelmaan kaappaamaan mukaan. Ongelma on erityisesti ensikertalaisten kohdalla; he pääsevät vapauteen istuttuaan ½ vankeusajasta, ja rattijuopumustuomioiden kohdalla tämä saattaa tarkoittaa sitä, että pääsee vapauteen kuukauden puolentoista jälkeen. Tällöin vanki ei välttämättä ohjaudu ohjelmaan, koska ei ehtisi sitä käymään kokonaan. Toisaalta haastatteluissa tuotiin esille, että nimenomaan ensikertalaiset olisivat erittäin tärkeä ryhmä saada toimintaohjelmaan mukaan. Tällöin saavutettaisiin paras mahdollinen hetki ihmisen pysäyttämiseksi ongelmansa äärelle.

Vankivahvuus vaihtelee vankilassa jonkin verran, jolloin Selvä kaista kilpailee vangeista muun toiminnan kanssa. Naarajärvellä sijoittumista toimintaohjelmaan on priorisoitu. Tämä tarkoittaa sitä, että mikäli ohjelmaan sopiva henkilö vankilaan saapuu, hänet pyritään sijoittamaan Selvä kaistaan. Ohjelman priorisointi tosin saattaa työtoiminnassa aiheuttaa lisähaasteita töiden järjestelyssä. Projektin aikana asia ei kuitenkaan ole muodostunut ongelmaksi, vaan vankila on tietoisesti panostanut hyödyntämään ulkopuolisen toimijan mahdollistamaa lisäresurssia. Vangille tehtävässä rangaistusajansuunnitelmassa arvioidaan muiden asioiden muassa päihderiippuvuutta. Suunnitelmassa asetetaan myös tavoitteet, joiden toteutumista seurataan.³² Haastatteluissa tuotiin esille se, että Selvä kaista -toimintaohjelman avulla voidaan aidosti tuottaa vastinetta rangaistusajansuunnitelmaan kirjattuihin päihdeasioita koskeviin tavoitteisiin ja toimia niiden mukaisesti. Vankilassa on myös tiedostettu se, että juuri hoitamaton päihdeongelma aiheuttaa vankilaan palaamista, jolloin ensisijaiseksi tavoitteeksi on nähty rikosten uusimiskierteen katkaisu.

3.2.3 Toteutuminen ja kehittämiskohteet

Haastattelijien mukaan toimintaohjelma on sopeutunut Naarajärvellä erinomaisesti. Naarajärvellä on totuttu ulkopuolisten toimijoiden toteuttamiin ohjelmiin, jolloin ulkopuolinen toimija itsessään ei tuottanut ennakkoluuloja tai -käsityksiä. Toimintaohjelma on myös löytänyt hyvin paikkansa vankila-arjessa. Se, että henkilö on aamupäivän toimintaohjelmassa ja iltapäivän jossain muussa hänelle osoitetussa toiminnassa, ei ole osoittautunut ongelmalliseksi.

³¹ Rikosseuraamuslaitos 2011, 11.

³² Ks. rangaistusajan suunnitelman sisällöstä Mohell – Pajuoja 2006, 69–72.

Haastattelujen mukaan ohjelma on toteutunut hyvin ja yhteistyö vankilan ja Myllyhoitoyhdistyksen välillä on toiminut hyvin. Näkemyksen jakoivat sekä vankilahenkilökunta että Myllyhoitoyhdistyksen työntekijät. Positiivista oli, että ohjelma toimii hyvin vaikka ryhmä koko on vankilan muihin toimintaohjelmiin nähden suuri. Ohjelma ei ole pysähtynyt kertaakaan aloittamisen jälkeen. Vankilan henkilökunnan puolelta nousi vahvasti positiivisena asiana esiin se vankien määrä, minkä ohjelma on tavoittanut. Ohjelmassa on jatkuvasti 10 paikkaa tarjolla. Runsaasti vankeja on käynyt ohjelman läpi ja keskeyttämisprosentti (noin 6 %) on äärimmäisen pieni.

Toimintaohjelman tavoitteena on vähentää uusintarikollisuutta ja sitä kautta katkaista toistuvista rattijuopumustuomioista aiheutuva vankilakierre. Haastatteluissa nousi esiin kaksi seikkaa, joiden nähtiin saavan aikaan muutoksia vangin asenteissa päihteidenkäyttöä kohtaan. Ensimmäisenä nostettiin esiin vertaisuus. Osallistuminen ryhmämuotoiseen toimintaan auttaa vankia havaitsemaan sen, ettei ole yksin ongelmansa kanssa. Toisaalta vankeusaikana ryhmässä puhumisen ja toimimisen avulla voidaan madaltaa kynnystä hakeutua ryhmään siviilissä.

Toisena muutosmotivaatiota herättelevänä seikkana haastatteluissa tuotiin esille faktatiedon lisääntyminen, toisin sanoen ohjelmassa annetaan tietoa esimerkiksi päihteidenkäytön haitoista, sen aiheuttamista sairauksista ja hoitomahdollisuuksista. Haastatteluissa tuotiin esille, että usean vangin kohdalla toimintaohjelma saattaa olla se, jopa ainutkertainen hetki elämässä, jolloin asioista puhutaan selvin päin.

Tiedon lisääntyminen tuotiin esille myös kysyttäessä vangin mahdollisuuksia katkaista rattijuopumustuomioiden aiheuttama vankilakierre. Arvioinnin kannalta on syytä antaa painoarvoa myös sille, että henkilö pystyisi vähentämään päihteidenkäyttöä siinä määrin, ettei syyllisty enää rattijuopumukseen. Haastateltavien mukaan jotkut ovat tietävästi syyllistyneet uusiin rattijuopumukseen vapauduttuaan. Sen sijaan osa on ollut jälkeensä yhteydessä Selvä kaista ohjaajiin ja kertonut miten mukavasti menee.

Toimintaohjelma nähtiin myös vahvana herätteenä. Yhtäältä tuotiin esille, että ohjelman läpikäyminen olisi ensiarvoisen tärkeää ensimmäistä kertaa vankilassa olevien kohdalla. Toisaalta nähtiin, että etenkin ensikertalaiset nuoret ovat haasteellinen ryhmä, jolla muutosmotivaatio ei välttämättä ole virinnyt. Lisäksi tuotiin esille, että mahdollisuus käydä Selvä kaista uudelleen olisi hyvä niin henkilön itsensä kuin koko ryhmän prosessin kannalta. Mikäli henkilö tulisi uudelleen toimintaohjelmaan, toisi se esimerkin siitä, että vannomisestaan huolimatta syyllistyi uudelleen rattiin. Tämä erityisesti niiden kohdalla, jotka syyllistyvät uuteen rattijuopumukseen toimintaohjelman ja vapautumisen jälkeen. Heidän kohdallaan voidaan puhua aidoista rikoksen uusijoista³³. Uudelle rangaistuskaudelle saapuminen voi johtua myös niin sanotuista vanhoista rateista, jolloin tuomio tulee täytäntöön pidemmällä viiveellä.

Haastatteluissa tuotiin esille, että parhaimman mahdollisen tuloksen saavuttamiseen vaikuttaa toimintaohjelman niin sanottu oikea aikaisuus ja oikea aikainen interventio vangin elämässä. Välttämättä nuorella, ensi kertaa vankeudessa olevalla henkilöllä tarve elämänmuu-

³³ Uusintarikollisuudesta ja rikoksen uusijoita koskevasta määrittelystä ks. Hypén 2004, 8.

tokseen ei ole ajankohtainen. Osittain skeptisesti suhtauduttiin myös runsaasti aiempia rangaistuskausia omaavan henkilön tarpeeseen etsiä elämänmuutosta. Sen sijaan, mikäli vanki on ollut aiemmin hoidossa päihteiden takia tai yrittänyt päästä eroon päihteistä, toimintaohjelma voi toimia hyvänä herätteenä.

Useimmilla Selvä kaistan läpikäyneillä vangeilla toimintaohjelma on sijoittunut vankeusajan keskivaiheille. Kysymyksessä ovat lyhyttä tuomiota suorittavat henkilöt, jotka aloittavat taloon tultuaan melko välittömästi toimintaohjelmassa. Vangeista valtaosalla vankeusaika jakaantuu siten, että he ovat talossa 1–2 viikkoa, jonka jälkeen aloittavat toimintaohjelman. Selvä kaistan jälkeen heille jää vielä 1–2 viikkoa vankilassaoloaikaa ennen vapautumista. Paras mahdollinen tilanne olisi ohjelman painottuminen erityisesti pitkää tuomiota suorittavien kohdalla tuomion loppupuolella. Tällöin henkilölle jäisi esimerkiksi 2–3 viikkoa aikaa prosessoida asioita ennen vapautumistaan.

Toimintaohjelman olemassaolo muissakin vankiloissa nähtiin mahdollisena. Arvioitiin, että sopiva määrä ohjelmaa olisi tarjota yhdessä vankilassa kullakin rikosseuraamusalueella. Avotaloissa ohjelma pystyy toimimaan nopean vasteen periaatteiden mukaisesti. Non-stop -periaate tähän yhdistettynä mukautuu hyvin eri tilanteisiin, ja sitä kautta vangit voidaan sijoittaa nopeammin rangaistusajansuunnitelman mukaisiin toimintoihin. Poissuljetuksi ei nähty sitäkään, että tehtäisiin uusi samantyyppinen kokeilu suljetussa vankilassa. Lisäksi kokeiluna voisivat olla yleispäihdeohjelmalle tyypilliset sekaryhmät rikostaustaisuuden näkökulmasta arvioituna.

Tällä hetkellä toimintaohjelma on rattijuopumustuomioista ehdottomaan vankeuteen tuomituille henkilöille. Tuomio on siten yhdistävä tekijä ja vangit kokevat olevansa tasavertaisia ryhmässä. Suurella osalla toimintaohjelman käyneistä on myös muuta rikoshistoriaa taustallaan, tätä kautta ohjelmassa on jossain määrin yleispäihdeohjelmalle ominaista rikostaustaisuuden moninaisuutta. Ryhmäläisten erilaiset rikostaustat saattavat altistaa ryhmän vastakkainasetteluille ja jopa aika ajoin konflikteille. Haastatteluissa todettiin, että ohjelma olisi kenties parempi pitää rattijuupoille suunnattuna. Tällöin se helpottaa ryhmään tulevan asemaa, ja ryhmäytymistä yleisemminkin. Mikäli ohjelma olisi yleispäihdeohjelma, haastattelujen mukaan, ryhmän koheesio kärsisi ja ryhmään tulisi haastavampia asiakkaita. Haastateltavat nostivat vastauksissaan esiin ryhmäturvallisuus näkökohdat, sillä vankihierarkia on vahvasti esillä vankilan arkipäivässä. Haastatteluissa ei kuitenkaan esitetty epäilyjä siitä, etteivätkö ammattitaitoiset ohjaajat pystyisi viemään ohjelmaa läpi vankien erilaisista rikostaustoista huolimatta.

Haastateltavia pyydettiin yksilöimään kitkatekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet toimintaohjelman ja sitä kautta ulkopuolisen tahon toimintaan vankilaympäristössä. Jossain määrin ongelmia vankien ohjautuvuudessa toimintaohjelmaan on aiheuttanut esimerkiksi niiden yksittäisten henkilöiden poissaolot, jotka toimivat avainhenkilöinä tässä prosessissa. Mikäli arviointikeskus on osoittanut osallistumaan Selvä kaistaan, ohjautuvuus toimintaohjelmaan ei muodostu ongelmalliseksi. Huomattavaa on, että kaikki vangit eivät suinkaan tule arviointikeskuksen kautta vaan osa saapuu siviilistä itse ilmoittautuen. Tämä aiheuttaa ohjelmaan haavoittuvuutta, mutta ohjelmaan ohjautunutta vankimäärää kokonaisuutena tarkasteltuna, edellä mainittu yksittäinen tekijä ei ole aiheuttanut ongelmia. Mikäli ohjelmaa tarjotaan vankeinhoidossa jatkossa, on huolehdittava sijaisjärjestelyistä ja avainhenkilöiden sitouttamisesta toimintaohjelmaan. Haavoittuvuus tunnistettiin myös vankilan henkilökunnan puolelta. Haastatteluissa tuli

esille, että mikäli ohjelmaa olisi tarjottu vankilan oman henkilökunnan toimesta, ohjelma olisi keskeytynyt usein.

Ensisijainen kehittämiskohde haastateltujen mukaan on jatkumon rakentaminen vapautumisen jälkeiseen aikaan, jolloin vanki saisi tukea aidosti päihteettömään elämäntapaansa. Toimintaohjelmaa toteutetaan laitoksessa, jossa edellytetään päihteettömyyttä. Tällöin voidaan puhua "linnapäihteettömyydestä" ja päihteettömyys ei ole oman valinnan tulos. Riskitekijänä tässä on, että vangille muodostuu illuusio toimintaohjelman aikana päihdeproblematiikan hallinnasta. Tästä syystä toimintaohjelman ulottaminen siviiliin olisi ensiarvoisen tärkeää.

Vapautuminen muodostaa ohjelman onnistumisen kannalta arvioituna kriittisen pisteen, jossa vankilan oman päihdetyö panos on tärkeä. Onnistuneen ja hallitun vapautumisen turvaamiseksi toimintaohjelma ja vankilan oma päihdetyö pitäisi nähdä toisiaan täydentävinä elementteinä, ei toistensa kilpailijoina. Tutkimusajankohtana toimintaohjelman ohjaajat eivät aktiivisesti osallistuneet vapautumissuunnitelman laatimiseen, vaan jatkumon rakentaminen oli vankilaviranomaisten vastuulla. Yksittäistapauksissa ohjaajat ottivat selvää vapautumispaikkakunnalla tarjolla olevien ryhmien yhteystietoja tai selvittelleet vapautumiskunnan kanssa maksusitoumusasioita. Jälkimmäinen on koskenut vankeuden jälkeistä aikaa. Näin ollen vankeuden aikainen vangin asioita koskevien kontaktien hoitovastuu oli vankilahenkilökunnalla. Sittemmin toimintakulttuuri on muuttunut ja Selvä kaista -ohjaajat ovat tulleet merkittävämpään rooliin hoitojatkumon rakentajina ja toimintaohjelma aktiivisempänä toimijana vangin vapautumisen valmistelussa. Hallitun vapautumisen näkökulmasta muutos on positiivinen, sillä vielä tutkimusajankohtana ainoa mitä ohjaajat voivat tehdä oli motivoida vankia toimintaohjelman loppuviikoilla hakeutumaan päihdepalvelujen piiriin vapauduttuaan.

3.2.4 Täsmäohjelma vai yleisluontoinen päihdeohjelma?

Haastateltavien mielestä toimintaohjelma voisi toimia samankaltaisena myös muissa vankiloissamme. Yleisesti nähtiin, että varsinkin tässä muodossa paras paikka tarjota Selvä kaista toimintaohjelmaa olisi avovankilat. Ensinnäkin ohjelmaa on nyt testattu avotaloissa, ja ainakin ohjaajien ja vankilaviranomaisten saama näkemys ja kokemukset siitä ovat positiivisia. Toiseksi tällainen ohjelma on helppo sijoittaa avolaitoksen päivärytmiin, sillä avotalossa ollessaan vangit sitoutuvat toimintaan tietyn tuntimäärän viikossa. Kolmanneksi suljetuissa taloissa rattijuopumustuomion suorittajia on vähemmän. Lisäksi vankihierarkkinen paine siellä on tuntuvampi, ja leimautuminen siellä tapahtuu voimakkaammin kuin avolaitoksessa. Mikäli toimintaohjelmaa tarjottaisiin suljetussa vankilassa, ohjelmalla aikaansaatu mahdollinen motivaatio ja teho ovat omiaan häviämään. Suljetussa vankilassa suoritettavat tuomiot voivat olla pitkiä. Mikäli toimintaohjelmaa tarjotaan vankeuden alkuvaiheessa, joidenkin henkilöiden kohdalla voi kulua pitkä aika ennen kuin pääsee kokeilemaan asioita siviilissä. Toisaalta jos ohjelmaa tarjotaan laitoksessa oloajan loppupuolella ja laitospäihteetöntä aikaa on kertynyt kauan, vanki on saattanut unohtaa päihneiden aiheuttamat haitat. Tällöin muutosmotivaation aikaansaaminen voi osoittautua haasteelliseksi.

Haastatteluissa tuli vahvana näkemys, että rattijuopumus on yhdistävä tekijä, jolloin toimintaohjelman pitäisi olla suunnattu rikosnimikkeeseen mukaisesti. Näkemystä perusteltiin vahvalla vankihierarkialla ja helpottaa ryhmän painetta kun ennalta tiedetään, että kaikilla on rattijuopumus taustalla. Rattijuopuille suunnattua ohjelmaa perusteltiin myös sillä, että ryhmäytyminen helpottuu ja sitä kautta mahdollisten ongelmien ilmeneminen vähenee. Ongelmien,

vastakkainasettelujen ja konfliktien ilmentyessä ohjelma työllistää paljon ihmisiä. Toisaalta nähtiin, että olisi tarvetta erilaiselle päihdeohjelmalle kuin mitä vankeinhoidon piirissä tänä päivänä on. Esimerkkinä mainittiin päihdeettömät osastot, joilla on toimintaohjelmia ja joissa osallistujat ovat rikostaustaisuudeltaan erilaisia.

Jossain määrin haastatteluissa pohdittiin sitä, pitäisikö niin sanotut huumeuskeskit erottaa perinteisistä alkoholin aiheuttamista rattijuopumuksista. Osa haastatelluista ei nähnyt eroa sen suhteen, mikä aine riippuvuuden taustalla on. Osa toi esiin huumeiden käyttäjien maailman erilaisuutta verrattuna alkoholistien maailmaan. Jossain määrin huumeiden käyttäjät voivat pitää alkoholisteja ”mehumiehinä”, mutta yhtä kaikki samanlainen riippuvuus nähtiin vaikuttavan taustalla. Lisäksi vahvempana yhteisenä nimittäjänä pidettiin tuomionimikettä eli rattijuopumustuomiota.

3.3 Vankien näkemys toimintaohjelmasta

Selvitykseen haastateltiin myös kahta vankia, joista ensimmäinen oli ohjelman jo läpikäynyt ja toinen oli puolivälissä menossa. Ensimmäinen haastateltava suoritti ensimmäistä ehdotonta vankeusrangaistustaan. Hänellä oli pitkähkö vankeustuomio törkeästä pahoinpitelystä ja rattijuopumuksista. Naarajärvelle hän oli saapunut arviointikeskuksen kautta. Aiemmat tuomiot hänellä ovat olleet yhdyskuntapalvelua (neljä kappaletta) ja yksi ehdollinen vankeusrangaistus. Päätehteenä hänellä on ollut ainoastaan alkoholi.

Toinen haastateltu vanki suoritti puhtaasti rattijuopumuksista tullutta tuomiota. Hänellä oli neljäs rangaistuskausi meneillään ja tämän hetkisen tuomion pituus oli puoli vuotta. Myös aiemmat ehdottomat vankeustuomiot ovat tulleet törkeistä rattijuopumuksista. Hänellä on taustallaan myös yhdyskuntapalvelutuomioita ja mahdollisesti ehdollisia vankeusrangaistuksia. Toisen haastateltavan vangin päihdehistoriasta löytyy alkoholia, huumeita kokeiluluon- toisesti, lääkkeitä ja edellä mainittujen sekakäyttöä. Viimeisen kymmenen vuoden aikana päätehteenä on yksistään ollut alkoholi.

Molemmat haastatellut vangit ovat yrittäneet päästä päihdeistä eroon jo aiemmin. Kyseessä tällöin on ollut lähinnä katkaisuhuolto, jossa he ovat olleet useampia kertoja elämänsä aikana. Molemmat olivat kuulleet toimintaohjelmasta jo ennen tuomiota. Toinen heistä oli esittänyt toiveen päästä Naarajärvelle ja Selvä kaistalle. Molemmat haastatellut aloittivat toimintaohjelman tuomion alkuvaiheessa.

Molemmat haastatellut vangit halusivat tehdä päihdeongelmalleen jotain. Ensimmäinen haastateltu ilmoitti tavoitteekseen täysraittisuuden. Muita vaihtoehtoja hän ei kokenut mahdollisiksi. Toinen haastateltu näki omat tavoitteensa ensisijaisesti päihdeiden käytön hallitsemiseen tähtäävinä. Ensisijaisesti hän tavoittelee, ettei syyllistyisi enää rattijuopumukseen tai tekisi muitakaan ”töppäyksiä”, joihin päihdeidenkäyttö liittyy. Täysraittius on käynyt mielessä, mutta usean aikaisemman epäonnistumisen myötä tavoitteet ovat hänen mukaansa nyt realistisemmat. Molemmat vangit kokivat omat tavoitteensa kohtuullisiksi ja mahdollisiksi saavuttaa.

Toimintaohjelman vangit kokivat hyödylliseksi. Ensimmäisen haastatellun vangin kohdalla toimintaohjelma oli pysäyttänyt ja auttanut tunnistamaan ja tunnustamaan päihdeongelman. Lisäksi tiedon lisääntyminen oli auttanut ongelman tunnistamisessa ja herättänyt havaitse-

maan mitä kaikkia seurauksia rattijuopumuksella voisi pahimmillaan olla. Jo toimintaohjelman läpikäyneellä vangilla oli suunnitelmia jatkohoidon suhteen. Molemmat haastatellut aikovat jatkaa siviiliin palattuaan jossain päihdekuntoutusryhmässä. Niminä AA ja A-kilta nousivat esiin. Muutoin tulevaisuuden suunnitelmistaan haastateltavat kertoivat, että toinen aikoo saattaa loppuun vankeusaikana aloittamansa opinnot ja toinen pyrkii työllistymään ainakin niin pitkäksi aikaa, että saa sillä hetkellä rasitteena olevan ajan, jolloin esimerkiksi työttömyyskorvausta ei makseta (niin sanottu karenssi) kumottua.

Toinen haastateltu vanki koki ryhmäkeskustelun itselleen hyödylliseksi, missä on saanut sanottua ääneen tunnolla olleita asioita. Molemmat vangit kokivat ryhmäkoon (8–10 vankia) sopivaksi. Lisäksi non-stop -periaatteen aiheuttamaa osallistujien vaihtuvuutta ei koettu ongelmalliseksi. Toinen haastatelluista koki mielekkääksi sen, että pääsi heti ohjelmaan mukaan. Ohjelma koettiin muutoinkin pituudeltaan hyvänä.

Molemmat haastatellut olivat tyytyväisiä ohjaajiin ja heidän työskentelyynsä. Oman toipumiskokemuksen omaava ohjaaja nähtiin hyvänä, kannustavana esimerkkinä siitä, että toipuminen päihderiippuvuudesta kenellä tahansa on mahdollista. 12 askeleen hyödyntämiseen toimintaohjelmassa kumpikin haastateltu suhtautui varsin neutraalisti. Muutoin haastatteluissa tuli ilmi, että 12 askeleen läpikäyminen, erityisesti korkeammasta voimasta puhuminen jakaa ryhmäläisten mielipiteitä.

Muiden, ohjelmaan osallistumattomien vankien suhtautuminen Selvä kaistalaiseen ei koettu ongelmaksi. Tosin laajemmin vankien keskuudessa toimintaohjelmasta liikkuu negatiivisia puheita, jotka perustuvat lähinnä kuulopuheisiin. Haastateltujen mielestä ryhmäläisten keskinäinen luottamus on säilynyt erinomaisesti, eikä ryhmässä jaetut asiat ole levinneet laajemmin muiden vankien tietoon.

Molemmat haastatellut olivat sitä mieltä, että rattijuopumus yhteisenä nimittäjänä ohjelmaan osallistuvilla on hyvä asia. Se nähtiin yhdistävänä tekijänä. Mikäli toimintaohjelma toimisi sekaryhmänä, ryhmän luonne muuttuisi ja erityistä huomiota pitäisi kiinnittää sääntöihin, ettei ”homma pääsisi repeämään”.

Yhteenvetona vankien haastatteluista voidaan todeta, että molemmat haastatellut vangit olivat löytäneet muutosmotivaatiota. Ensimmäisen haastattelun, toimintaohjelman jo läpikäyneen vangin kohdalla ensimmäinen ehdoton vankeustuomio oli pysäyttänyt ajattelemaan päihdeongelmaa ja arvioimaan sen vakavuutta.

Yhteenvetoa: Toimintaohjelman vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat

Toimintaohjelmaa voidaan arvioida myös SWOT -analyysin avulla, missä erotellaan ohjelman vahvuudet, heikkoudet, uhat ja mahdollisuudet. Alla olevaan nelikenttään on koottu yhteenvetona esittämässä tutkimuksessa esiin nousseita seikkoja.

SWOT-analyysi Selvä kaista -toimintaohjelmasta

<p>Vahvuudet:</p> <ul style="list-style-type: none"> * testattu toimintamalli *hyvin onnistuneet vankirekrytoinnit *toisen ohjaajan oma toipumiskokemus *non-stop -toimintamalli, joka tavoittaa hyvin vangit *vankilan ulkopuolinen toimija *keskeytymättömyys *pieni ohjelman keskeyttäneiden lukumäärä 	<p>Heikkoudet:</p> <ul style="list-style-type: none"> *toiminta yksittäisten virkamiesten vastuulla, ohjautuvuuden varmistaminen *lyhyttuomioiset ohjelman tavoittamattomissa
<p>Mahdollisuudet:</p> <ul style="list-style-type: none"> *ensikertalaiset, nuoret *jatkumon rakentaminen *ohjelman monipuolistaminen *ulkopuolinen toimija *ohjaajat tiiviisti mukana vapautumisen suunnittelussa *mahdollisuus tarjota erilainen toimintaohjelma 	<p>Uhat:</p> <ul style="list-style-type: none"> *ohjelman haavoittuvuus henkilöstön vaihtumisten myötä *ohjelman laajentamisesta aiheutuvat haasteet, esim. pätevän henkilöstön löytäminen *vangin vapautumishetki

4 TILASTOAINEISTON ANALYYSIN TULOKSET

4.1 Aineiston kuvaus

Tilastollisen aineiston muodostavat kaikki ennen helmikuun 2011 loppua aloittaneet vangit. Tutkimusaineisto on kerätty Rikosseuraamuslaitoksen luvalla. Aineiston kokonaismääräksi muodostui 102 havaintoa (vankia). Aineisto sisältää kuusi ohjelman keskeyttäneitä vankia. Keskeyttämisprosentiksi muodostuu noin kuusi. Tosiasiassa ohjelman läpikäyneitä vankeja on 96 kappaletta. Kuudesta keskeyttäneestä kaksi keskeytti toimintaohjelman henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvistä syistä. Syyt olivat paniikkihäiriö ja keskittymishäiriö. Keskeyttäneistä neljä syyllistyi vankilan järjestyssääntöjen rikkomiseen, jotka johtivat toimintaohjelman keskeyttämiseen ja siirtämiseen suljettuun vankilaan. Yksikään vanki ei keskeyttänyt suoraan ohjelmasta johtuneista syistä, esimerkkinä mainittakoon ongelmat osallistumismotivaatiossa, joka olisi aiheuttanut sellaista häiriötä ryhmässä, minkä perusteella olisi katsottu parhaaksi poistaa vanki ryhmästä.

Ottaen huomioon vankipopulaation yleisen moniongelmaisuuuden, keskeyttämisprosenttia voidaan pitää erittäin alhaisena, ja toimintaohjelmaa sinänsä onnistuneena. Ohjaajien arvion mukaan toimintaohjelmaan osallistuneista jo noin 40 prosentilla vangeista on ADHD, ADD tai muu vastaavanlainen neurologinen häiriö. Noin puolella on ongelmia kirjoittamisessa tai luetun ymmärtämisessä. Tätä taustaa vasten keskeyttämisprosenttia voidaan pitää erittäin alhaisena.

Alhainen keskeyttämisprosentti viestii osaltaan myös toimintaohjelmaan valikoitumisprosessin tehokkuutta ja osallistujien rekrytoinnin onnistumista. Tällöin on pystytty karsimaan pois sellaiset henkilöt, jotka eivät syystä tai toisesta pystyisi osallistumaan toimintaohjelmaan ja suorittamaan sitä loppuun saakka. Tällaisia syitä voivat esimerkiksi olla erittäin syvä käsitys- ja ymmärtämiskyvyn alenema tai henkilön sopimattomuus ryhmämuotoiseen toimintaan. Osa toimintaohjelmaan osallistuvista osoitetaan toimintaohjelmaan arviointikeskuksessa. Osa puolestaan seulotaan vankilaan tulohaastattelun yhteydessä. Tällöin valikoitumisprosessiin osallistuu myös vankilan päihdetyöntekijä, joka tekee esitykset toimintaohjelmaan sijoittamisesta toiminnoista ja vankisijoittelusta vastaavalle apulaisjohtajalle.

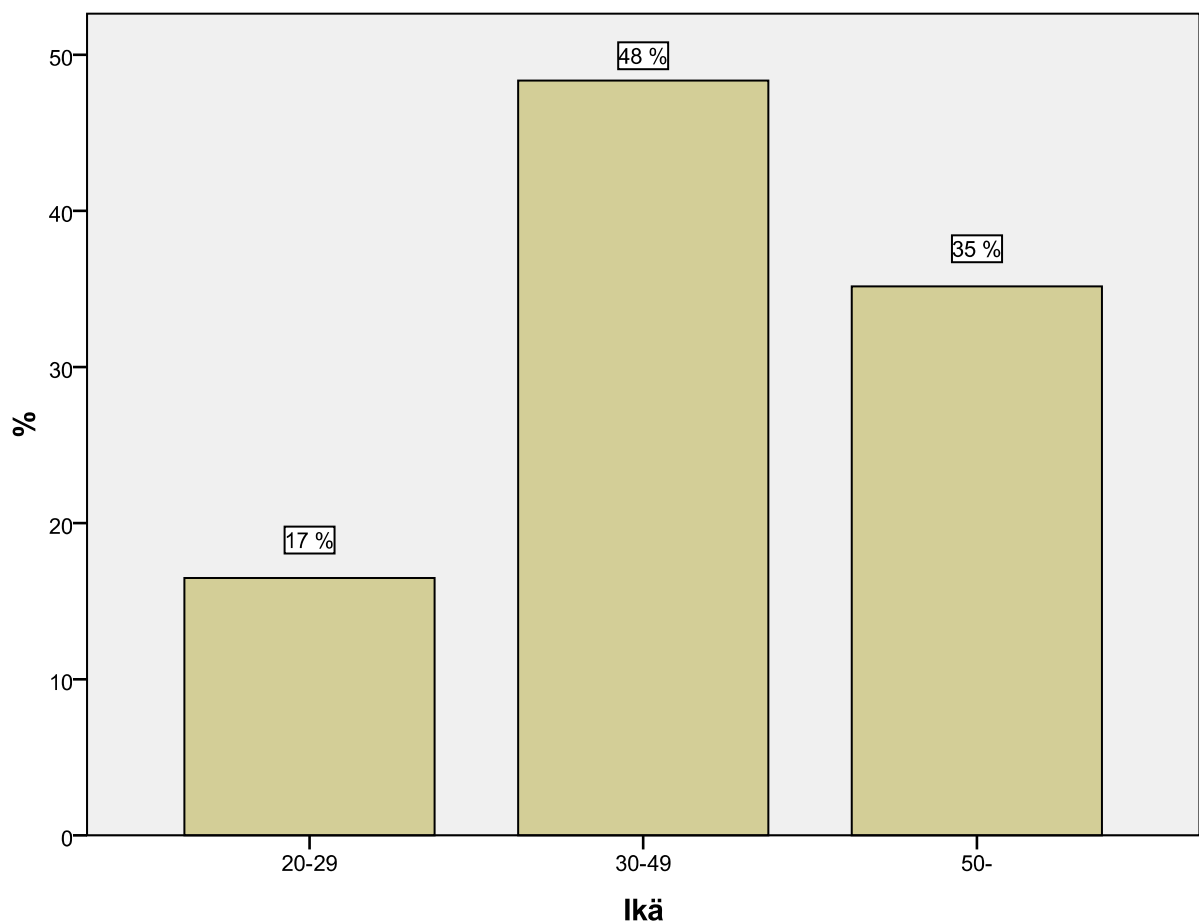
Aineisto perustuu yhtäältä niihin tietoihin, jotka Selvä kaistan ohjaajat saavat vangin aloittaessa toimintaohjelman, ja toisaalta toimintaohjelman aikana tuotettuun informaatioon. Ohjelman alkaessa Selvä kaistan ohjaajat saavat ohjelmaan tulevasta vangista nimikortin, josta käy ilmi henkilö-, koulutus- ja osoitetietojen sekä erityisten tuntomerkkien lisäksi muun muassa vankilaan tulopäivä, rangaistuksen aloituspäivämäärä, rikosnimike, tuomion pituus, edellinen vapautumisajankohta ja vankikertaisuus. Taustatiedoiksi nimikortin tiedoista on poimittu syntymävuosi, rikosnimike, vankikertaisuus ja rangaistuksen pituus. Tämän lisäksi tieto siitä, miten ohjelmaan on valikoitunut sekä ohjaajien arvio vangin motivaatiosta. Poimitut muuttajat ovat staattisia kriminogeenisiä muuttujia. Kriminogeeninen tekijä on sellainen, joka aiheuttaa rikollista käyttäytymistä, vaikuttaa siihen tai ylläpitää sitä. Staattinen puolestaan viittaa siihen, että tekijään ei voida enää jälkikäteen vaikuttaa.³⁴

³⁴ Hyphen 2004, 7.

Tilastoaineistoon on koottu vangin taustatietojen lisäksi tiedot toimintaohjelmassa vangeille tehtävien testien tuloksista. Nämä puolestaan ovat dynaamisia kriminogeenisiä tekijöitä. Testitiedot on kerätty alkoholiriippuvuutta mittaavasta Mast -testistä, huumeriippuvuutta mittaavasta Dast -testistä, Koherenssitestistä, Rosenbergin itsetuntoasteikosta ja Sokrates muutostilastustestistä. Kolme viimeksi mainittua testiä on toimintaohjelman alkaessa ja vastaavasti ohjelman päättyessä tehtäviä, jolloin saadaan luotettavaa tietoa mahdollisista muutoksista asenteissa ja ajatuksissa.

4.2 Ohjelmaan osallistuneiden taustoista

Selvä kaistaan osallistuneiden ikä oli saatavissa 91 vangilta. Vankien ikä vaihteli 23 vuodesta 71 vuoteen. Ohjelmaan osallistuneiden ikä oli keskimäärin 43 vuotta. Kuviossa 2 on esitetty toimintaohjelmaan osallistujien jakautuminen ikä luokittain.

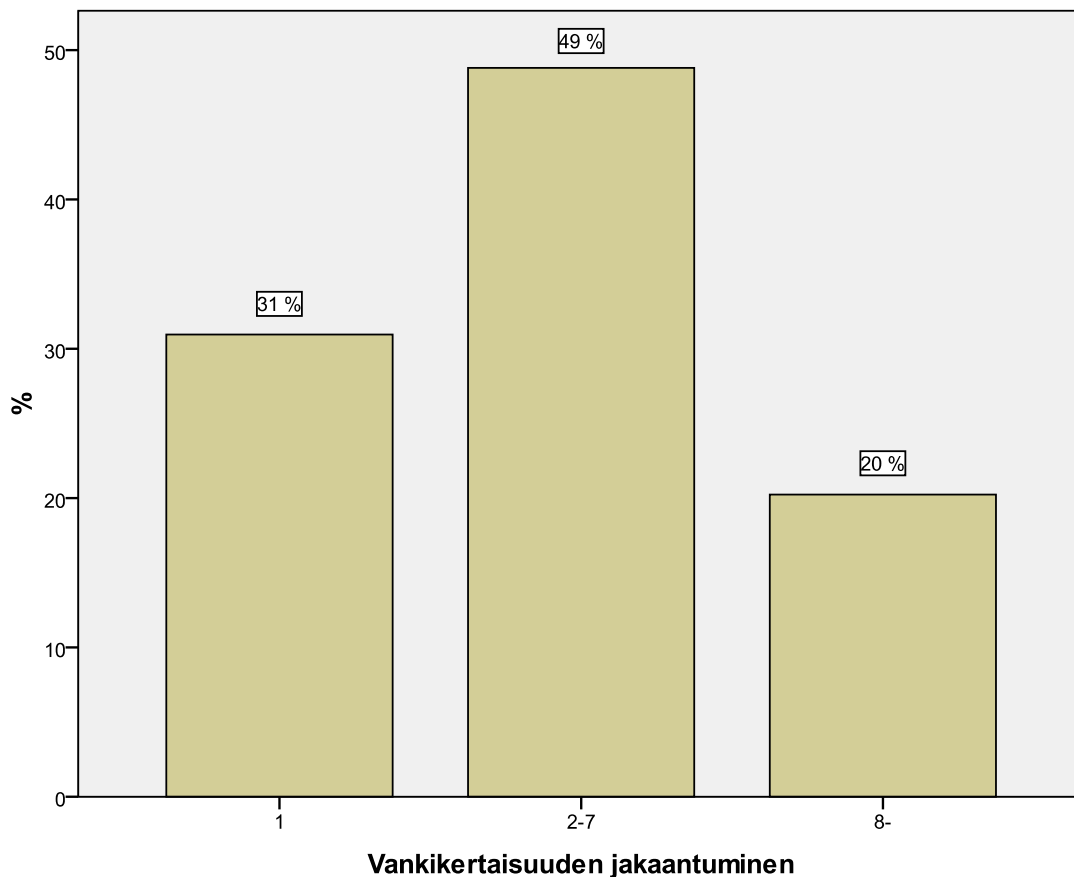
Kuvio 2 Osallistujien ikäluokittainen jakautuminen

Toimintaohjelmaan osallistuneista alle 30-vuotiaita aineistossa oli 17 prosenttia. Lähes puolet, noin 48 prosenttia osallistuneista kuului 30–49 -vuotiaiden ikäryhmään. 50-vuotiaita tai siitä vanhempia aineistossa oli noin 35 prosenttia.

Tieto vankikertaisuudesta oli saatavissa 84 vangilta. Ohjelmaan osallistuneiden vankikertaisuus vaihteli 1–22 välillä. Toimintaohjelmaan osallistuneella vangilla oli keskimäärin 4 vanki-

lakautta, meneillään oleva mukaan luettuna. Kuviosta 3 on havaittavissa, 31 prosenttia toimintaohjelmaan osallistuneita oli ensimmäistä kertaa vankeudessa. Ensimmäistä ehdotonta vankeustuomiotaan suorittavat on luokiteltu omaksi ryhmäkseen myöhempää tarkastelua varten. Lisäksi ensikertalaiset muodostavat erityisryhmän. Ensimmäinen vankilatuomio on henkilölle aina uusi, erityinen tilanne, joka voi pysäyttää tuomitun pohtimaan syitä, miksi tähän tilanteeseen on jouduttu.

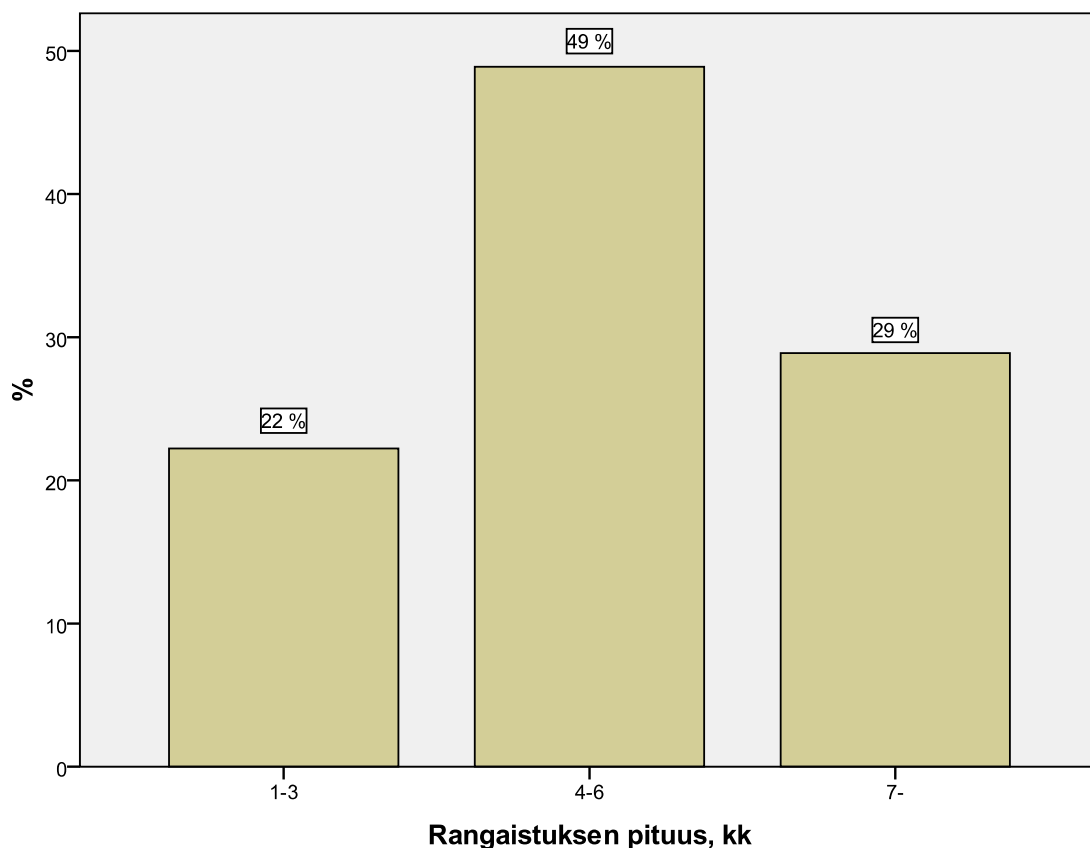
2–7 kertaa vankeudessa olleita aineistossa oli 49 prosenttia. Kahdeksan tai sitä useammin vankeudessa olleita oli noin 20 prosenttia toimintaohjelmaan osallistuneista.

Kuvio 3 Vankikertaisuuden prosentuaalinen jakautuminen

Rangaistuksen pituus oli taustamuuttuja, josta tietoa oli ainoastaan 45 toimintaohjelman aloittaneen vangin kohdalla. Tästä syystä edellä mainittua keskimääräistä tuomion pituutta voidaan pitää ainoastaan suuntaa-antavana. Aineistoa tarkasteltaessa tuomion pituuden mukaan, havaitaan, että tuomioiden pituudet vaihtelivat kahdesta kuukaudesta 33 kuukauteen. Keskimääräinen tuomionpituus ohjelman läpikäyneillä oli noin 6,5 kk.

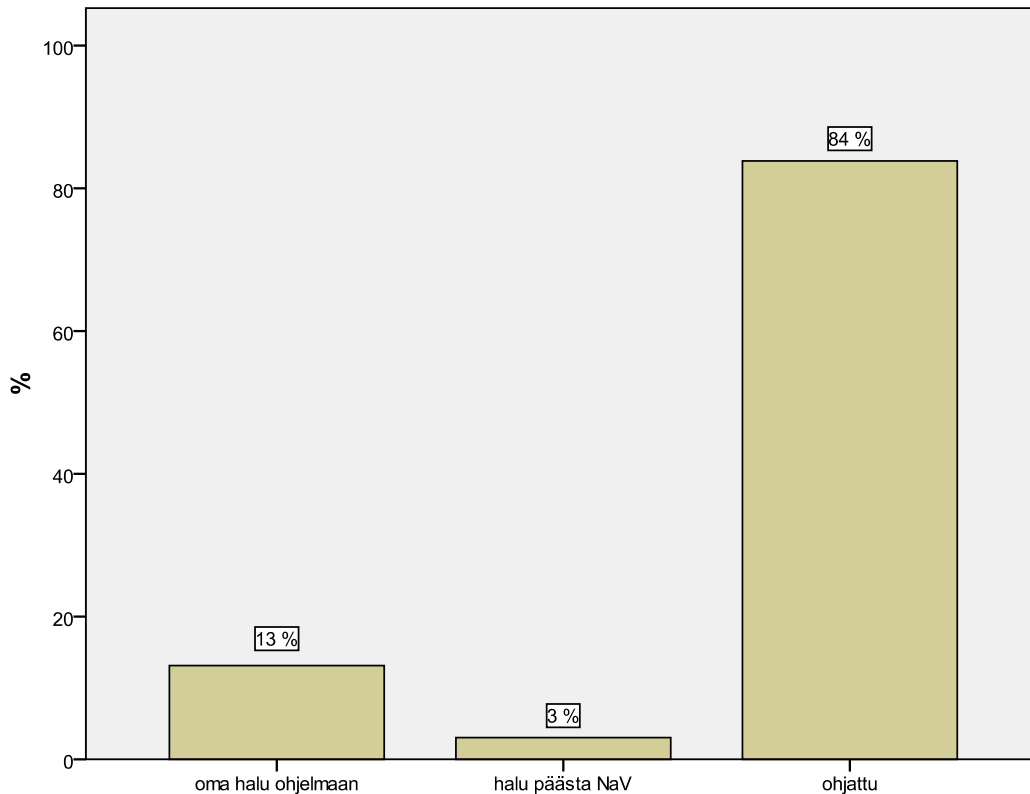
Kuviossa 4 on esitetty rangaistuksen pituuden prosentuaalinen jakaantuminen. 22 prosentilla Selvä kaistan aloittaneista rangaistuksen suhteellinen pituus oli kolme kuukautta tai sen alle. Noin 49 prosentilla osallistuneista meneillään olevan rangaistuksen pituus oli neljästä kuuteen kuukauteen. Toimintaohjelmaan osallistuneista noin 29 prosenttia suoritti yli puolen vuoden tuomiota.

Kuvio 4 Rangaistuksen pituus kuukausina

Vankikertaisuuden ja rangaistuksen pituuden jakautuminen ovat hyvin samankaltaisia. Ensikertalaisten määrä oli noin 30 prosenttia, mikä heijastuu myös rangaistusten pituudessa; yhdestä kolmeen kuukautta olevia tuomioita on hieman yli 22 prosenttia. Alle puolen vuoden tuomioita kaikkiaan on merkittävä osa, mikä puolestaan kertoo siitä, että toimintaohjelmaan on ohjautunut tavoiteryhmän mukaisia henkilöitä.

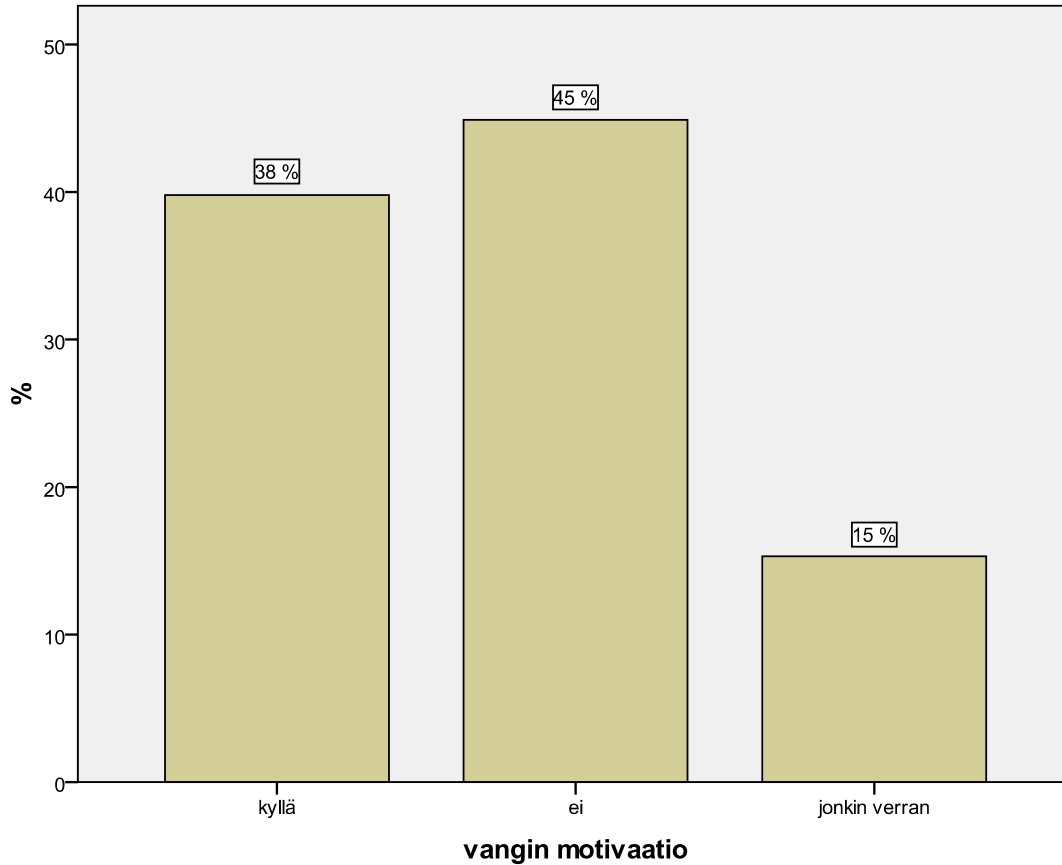
Tieto ohjelmaan valikoitumisesta löytyi 99 toimintaohjelman aloittaneelta vangilta. Ohjelmaan valikoituminen jaoteltiin kolmeen eri luokkaan; oma halu päästä ohjelmaan, halu päästä Naarajärvelle ja toimintaohjelmaan ohjautuminen joko vankilan tai arviointikeskuksen taholta. Tulosten mukaan suurin osa noin 84 prosenttia tuli ohjelmaan ohjattuna. Noin 13 prosenttia aloitti ohjelman omasta toiveestaan ja noin 3 prosenttia tuli ohjelmaan koska halusi Naarajärven vankilaan (ks. kuvio 5).

Kuvio 5 Ohjelmaan valikoituminen

Aineistoon kerättiin tiedot myös osallistujien motivaatiosta toimintaohjelmaan osallistumisen alussa. Tieto oli saatavissa 98 toimintaohjelmaan osallistuneelta vangilta. Motivaatio luokiteltiin kyllä, ei ja jonkin verran. Arvio osallistujan motivaatiosta perustuu Selvä kaista ohjaajien näkemykseen. He pystyvät luotettavasti arvioimaan ohjelmaan tulevan vangin asenteen heti alkuvaiheessa.

Suurimmalla osalla, noin 45 prosentilla ohjelmaan osallistuneista, ei ollut omaa tahtoa tai motivaatiota osallistua ohjelmaan. Sen sijaan noin 40 prosentilla oli selkeä motivaatio osallistua ohjelmaan. Näiden kahden ääripään väliin sijoittuvia, jonkin verran motivaatiota omaavia henkilöitä oli noin 15 prosenttia (ks. kuvio 6).

Kuvio 6 Ohjelmaan osallistuvan motivaatio

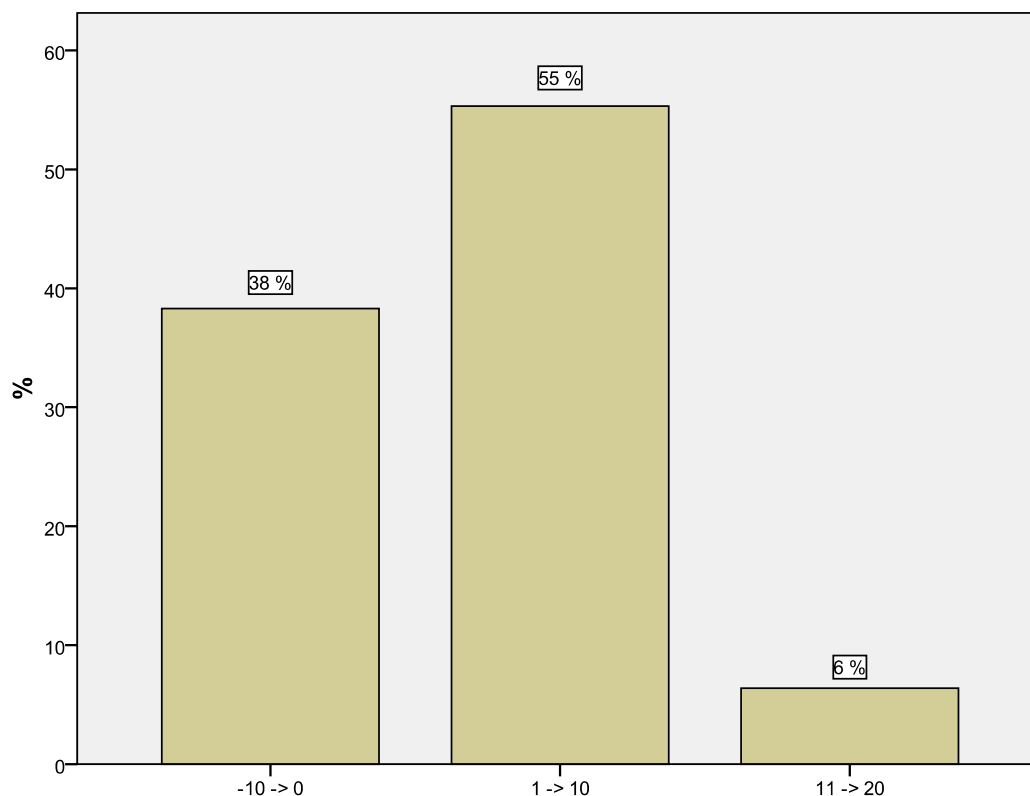
Yhteenvedona näistä taustatiedoista voidaan sanoa, että Selvä kaista -toimintaohjelman läpikäynyt ("selvä kaistalaisen profiili") on keskimäärin 43 -vuotias henkilö, jolla on neljäs vankilakausi menossa. Keskimääräinen tuomion pituus on 6,5 kuukautta. Toimintaohjelmaan hän on tullut ohjattuna, ilman omaa motivaatiota.

4.3 Kuvailevia tuloksia vangille suoritetuista testeistä

Seuraavaksi tarkastellaan alustavia tuloksia sekä Rosenbergin itsetuntoasteikosta saaduista tuloksista että Sokrates -testin osalta. Molemmat testit ovat ennen-jälkeen -testejä ja vangit täyttävät testilomakkeet itse. Oma kysymyksensä on kuinka hyvin tai ajatuksella ne on tehty ja niissä esitettyjä asioita pohdittu. Ennen ja jälkeen tehtävien testien avulla saadaan selville, onko toimintaohjelmalla ollut välitöntä vaikutusta vangin ajatuksiin ja asenteisiin. Todellinen vaikutus voidaan todentaa seuranta tutkimuksen avulla, mikä olisi aiheellista tehdä kahden, kolmen vuoden kuluttua. Tällöin on nähtävissä se, onko toimintaohjelmalla ollut tavoiteltua vaikutusta toimintaohjelmaan osallistuneiden uusimiskiirteen katkaisemisessa.

Kummankin testin osalta tulokset on laskettu niin, että jälkeen -tilanteesta saaduista pisteistä on vähennetty ennen -tilannetta saadut pisteet. Tällöin erotus kuvaa muutosta testin tehneen henkilön ajatuksissa, asenteissa tai muussa vastaavassa seikassa. Mikäli testien lopputulos on muuttunut, muutoksen aiheuttajana voidaan pitää toimintaohjelmaa.

Kuviossa 7 on esitetty yhteenveto Rosenbergin itsetuntoasteikko -testin kautta saaduista tuloksista. Kunkin testin tehneen osalta (yhteensä 47 vankia, joka on 46 % kaikista toimintaohjelmaan osallistuneista) toimintaohjelman jälkeen tehdyn testin tuloksesta on vähennetty toimintaohjelman alkaessa tehdyn testin tulos. Näin saadaan selville todellinen muutos henkilön ajatuksissa. Tämän jälkeen aineisto ryhmiteltiin muutospisteiden suhteen seuraavasti: ensimmäisen luokan muodostivat ne havainnot, joiden muutospisteet olivat -20 ja -11 välillä. Tähän luokkaan kuuluvia henkilöitä ei ollut yhtään tässä aineistossa. Toisen luokan muodostivat havainnot, joiden saama pistemäärä oli -10 ja nollan välillä (nolla kuvastaa sitä, ettei mitään muutosta ole tapahtunut alkutilanteeseen verrattuna). Tähän luokkaan kuuluvia oli noin 38 prosenttia aineistosta.

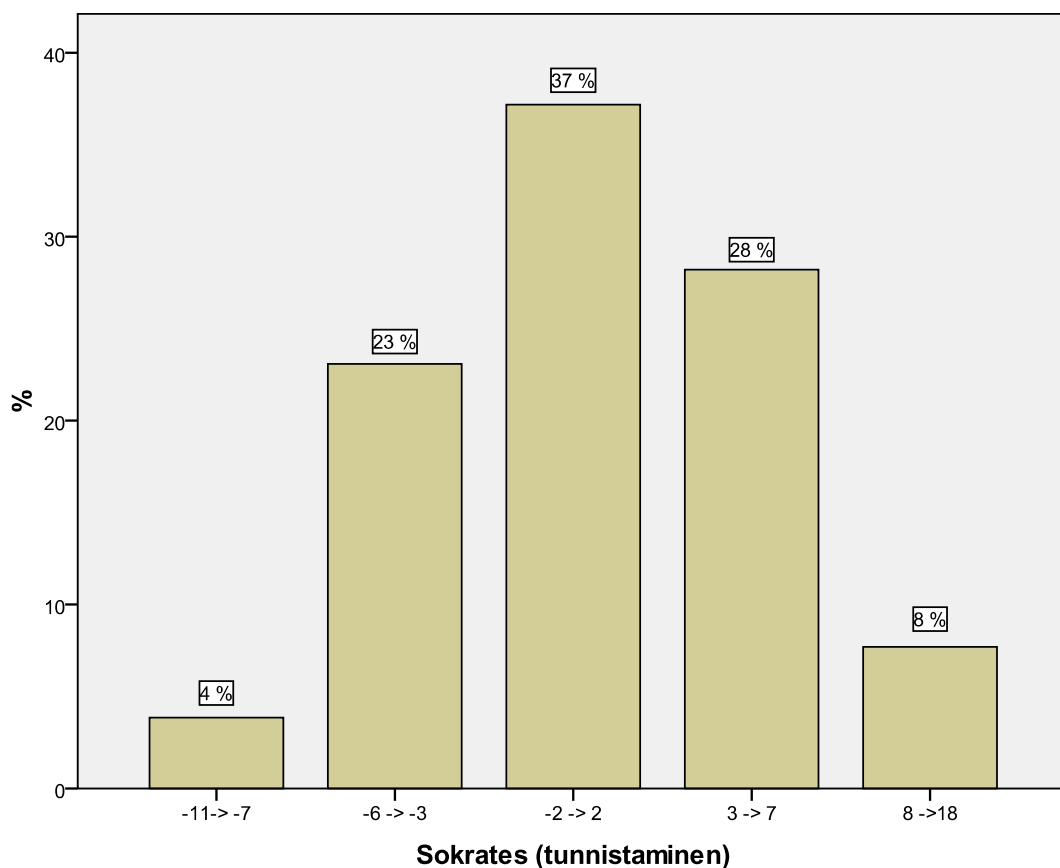
Kuvio 7 Rosenbergin itsetuntoasteikon ennen-jälkeen -mittausten tulosten eroavaisuuksia koskeva ryhmittely

Kolmannen ja suurimman luokan muodostivat ne henkilöt joiden muutospistemäärä sijoittui yhden ja kymmenen pisteen välille. Tähän luokkaan kuuluvia tapauksia oli noin 55 prosenttia kaikista havainnoista. Yleistäen voidaan sanoa, että Selvä kaista -ohjelman läpikäyneiden itsetunnossa on tapahtunut muutosta ja että itsetunto on parantunut (positiivinen muutos). Neljännen luokan muodostui niistä havainnoista, joiden muutospistemäärä sijoittui välille 11–20. Tämä kuvastaa hyvää, erittäin suurta itsetunnon kohentumista. Tähän luokkaan sijoittui noin 6 prosenttia kaikista vangeista. Kaiken kaikkiaan muutospistemäärien perusteella voidaan sanoa, että noin 61 prosentilla toimintaohjelmaan osallistuneista Rosenbergin itsetuntoasteikon lopputuloksessa tapahtui positiivinen muutos, toisin sanoen vankien itsetunto parani toimintaohjelman seurauksena. Sen sijaan 38 prosentilla toimintaohjelmaan osallistu-

neista joko muutosta ei tapahtunut lainkaan tai muutos oli negatiivinen, toisin sanoen itsetunto Rosenbergin asteikolla mitattuna heikkeni.

Rosenbergin itsetuntoasteikon kohdalla on huomattava, että ainoastaan 47 toimintaohjelmaan osallistuneista vangista teki testin. Tällöin edellä esitettyjä tuloksia voidaan pitää vain suuntaa-antavina.

Rosenbergin testin kanssa samankaltainen käsittely on tehty myös Sokrates -muutosvalmiustestin osalta. Huomattavaa on, että Sokrates -testin osalta aineisto on jaettu tunnistamisen ja toiminnan osa-alueilta useaan luokkaan. Kuvioissa 8–10 on esitetty kunkin Sokrates -testin osa-alueen muutospistemäärien jakaantuminen. Sokrates -testin tulokset oli saatavilla 78 vangilta (noin 81 % kaikista toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista).

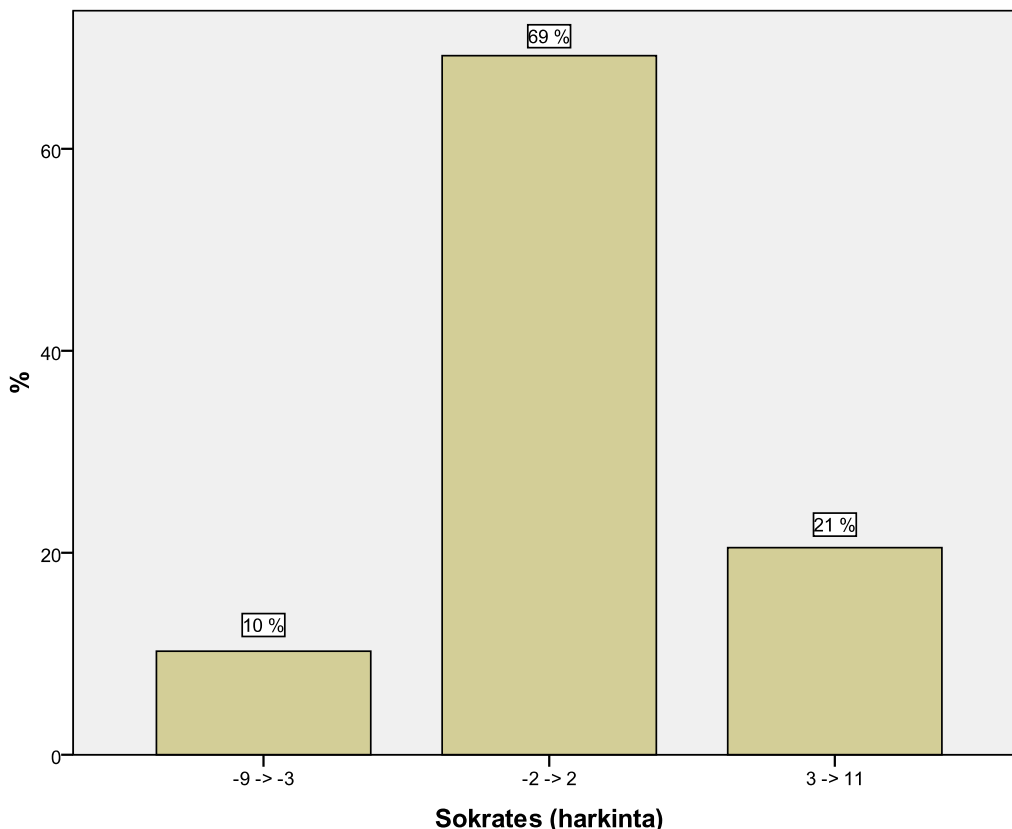
Kuvio 8 Sokrates muutosvalmiustestin tunnistamista koskevan osion muutospisteiden jakaantuminen

Kuviossa 8 on esitetty Sokrates -muutosvalmiustestin tunnistaminen osa-alueen muutospistemäärien suhteellinen jakautuminen. Tämä osa-alue mittaa vangin kykyä havaita ja tunnistaa päihdeongelma. Suurimmalle osalle, 37 prosenttia vangeista, toimintaohjelmalla ei ole ollut juurikaan vaikutusta Sokrates -testin tunnistaminen osa-alueella. Tähän ryhmään luokiteltiin vangit, joiden muutospistemäärä oli -2 ja 2 pisteen välillä. Hieman positiivista vaikutusta (muutospistemäärä 3-7) oli 28 prosentilla vangeista. Huomattavan suuri positiivinen muutos oli tapahtunut kahdeksassa prosentissa tapauksista. Kaiken kaikkiaan 36 prosentilla van-

geista toimintaohjelma oli saanut aikaan positiivisia muutoksia Sokrates -testin tunnistaminen osa-alueella.

Sen sijaan lievä negatiivinen muutos (muutospistemäärä sijoittui välille -6 ja -3 välille) ilmeni noin 23 prosentilla vangeista. Huomattava negatiivinen muutos (muutospistemäärä välillä -11 ja -7) toimintaohjelman seurauksena tapahtui noin neljälle prosentille ohjelman läpikäyneistä. Toimintaohjelman läpikäyneistä 27 prosentilla vangeista muutospistemäärä oli negatiivinen Sokrates -muutosvalmiustestin tunnistaminen osa-alueella.

Kuviossa 9 on esitetty Sokrates -testin harkinta osa-alueen muutospistemäärien suhteellinen jakaantuminen. Harkinta osa-alueen kysymykset käsittelevät sitä, onko henkilö missään vaiheessa pohtinut mahdollista päihderiippuvaisuuttaan, päihteidenkäytön hallintaa tai sitä käyttääkö liikaa päihteitä. Suurimmalle osalle 69 prosentille toimintaohjelman läpikäyneistä ohjelman muutospistemäärissä ei ollut havaittavissa juurikaan muutosta. Jonkin verran positiivista muutosta (muutospistemäärät sijoituivat 3-11 pisteen välille) oli tapahtunut 21 prosentissa tapauksia. Negatiivinen muutos oli havaittavissa 10 prosentilla toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista. Heidän kohdallaan muutospistemäärät sijoituivat -3 ja -9 pisteen välille. Tässä yhteydessä on syytä huomata, etteivät negatiiviset muutospistemäärät olleet suuria. Harkinta osa-alueen pistemäärä voi vaihdella enintään 16 pisteellä.

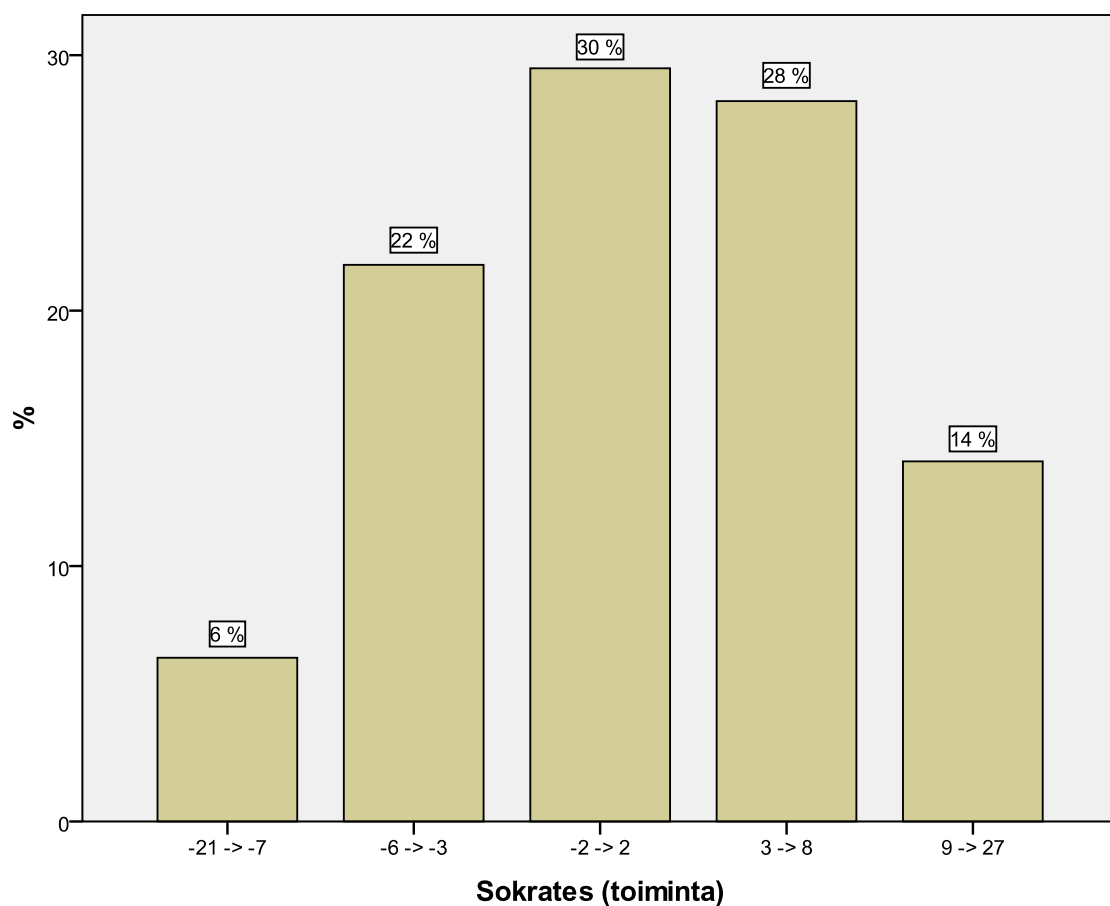

Kuvio 9 Sokrates muutosvalmiustestin harkintaa koskevan osion muutospisteiden jakaantuminen

Kuten kuvioista 8 ja 9 voi havaita, sekä tunnistamisen että harkinnan osalta lopputulema oli samankaltainen; suurin osa havainnoista kuului luokkaan, jossa muutospistemäärät vaihteli-

vat -2 ja 2 välillä (tunnistaminen 37 % ja harkinta 53 %). Tämä tarkoittaa sitä, että ennen ja jälkeen suoritettujen testien lopputuloksissa ei ole tapahtunut juurikaan muutosta tai muutos on ollut hyvin vähäinen. Toisin sanoen, kyseisen ryhmän lopputulosten osalta voidaan sanoa, että toimintaohjelmalla ei ole ollut havaittavaa vaikutusta tunnistamisen ja harkinnan osa-alueiden kohdalla.

Sokrates muutosvalmiustestin toiminta osa-alueen muutospistemäärien suhteellinen jakauma on esitetty kuviossa 10. Vankeja, joiden muutospistemäärä toiminta osa-alueella oli joko nolla tai hyvin pieni (välillä -2 ja 2 pistettä), aineistossa oli noin 30 prosenttia. Lievä negatiivinen muutos (muutospistemäärä sijoittui välille -6 ja -3) oli havaittavissa noin 22 prosentissa tapauksia. Tätä negatiivisempi muutospistemäärä (pistemäärä välillä -7 ja -21) oli kuudessa prosentissa tapauksia.

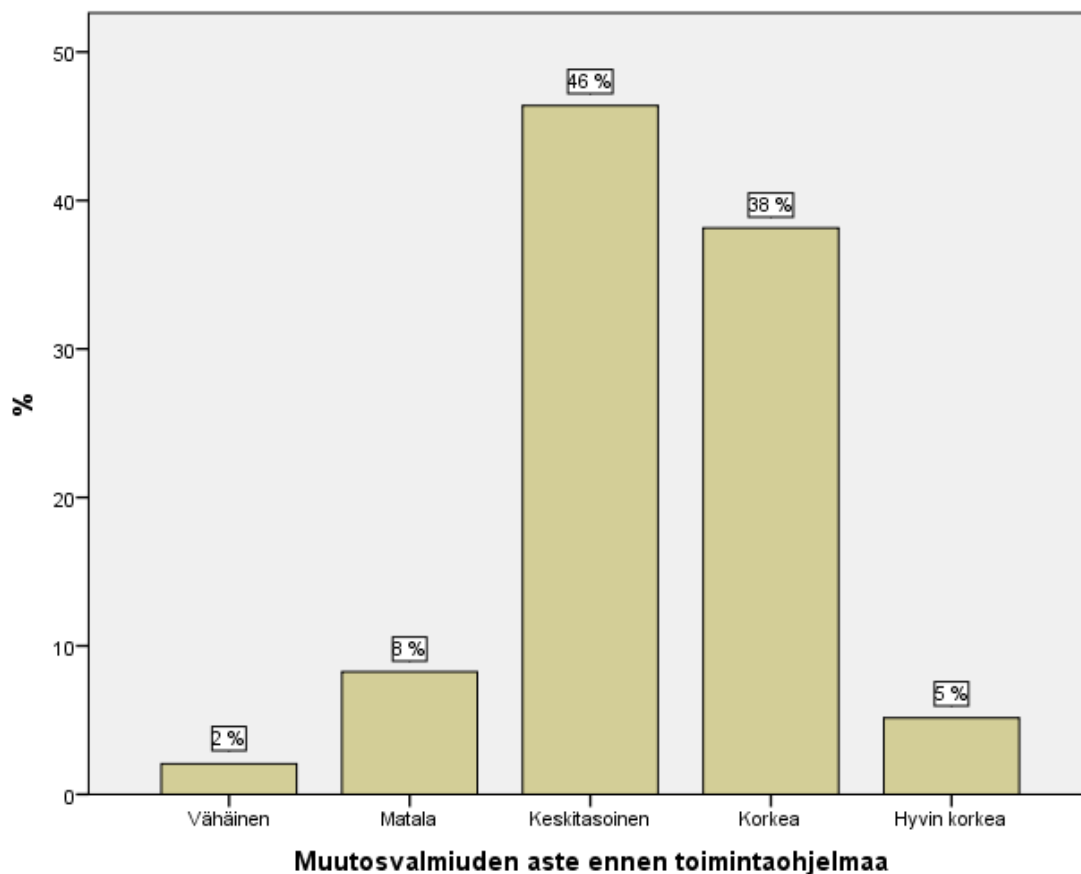
Kuvio 10 Sokrates muutosvalmiustestin toimintaa koskevan osion muutospisteiden jakaantuminen

Kuvion 10 perusteella voidaan havaita, että toiminta osa-alueen muutospistemääräjakauma on painottunut positiiviselle puolelle. Toiminta osa-alueen kysymykset mittaavat sitä, onko vanki jo tehnyt toimenpiteitä päihteidenkäytön vähentämiseksi tai lopettamiseksi. Lievästi positiivinen muutos (muutospistemäärät sijoittuivat välille 3–8 pistettä) oli havaittavissa 28 prosentilla vangeista. Huomattavasta positiivisesta muutoksesta voidaan puhua, mikäli muutospistemäärä sijoittui välille 9–27 pistettä. Tähän luokkaan kuului noin 14 prosenttia aineistosta. Yhteenvedon voidaan todeta, että toimintaohjelma on saanut aikaan positiivisia tulok-

sia noin 42 prosentissa tapauksia. Tähän lukuun on laskettu yhteen ne joiden muutospistemäärät sijoituivat väleille 3–8 ja 9–27. Sen sijaan 28 prosentille (lukuun laskettu yhteen ne, joiden muutospistemäärät sijoituivat -3 ja -21 pisteen välille) toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista toimintaohjelmalla oli negatiivisia vaikutuksia Sokrates -testin toiminta osa-alueella.

Laskettaessa yhteen jokaisesta Sokrates -muutosvalmiustestin osa-alueesta saadut pisteet, saadaan tulokseksi henkilön muutosvalmiuden astetta kuvaava luku. Mikäli kokonaispistemäärä on 29 tai vähemmän kuvaa se vähäistä muutosmotivaatiota, 30–49 pistettä matalaa, 50–69 pistettä keskitasoa, 70–89 pistettä korkeaa ja 90 pistettä tai yli hyvin korkeaa muutosmotivaatiota.

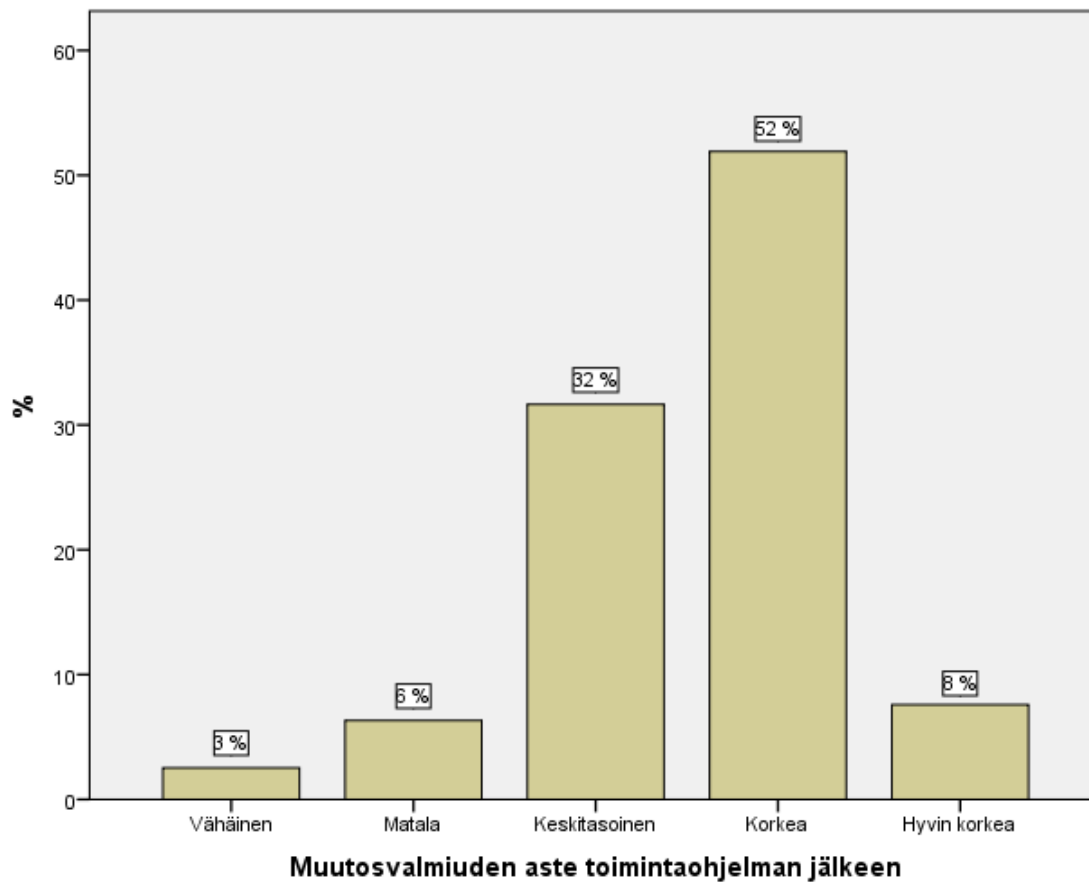
Kuviossa 11 on esitetty ennen toimintaohjelmaa tehdyn Sokrates -muutosvalmiustestin kokonaispistemäärien jakaantuminen. Testin oli tehnyt 97 vankia, mikä on noin 95 prosenttia kaikista toimintaohjelmaan osallistuneista vangeista. Noin kymmenellä prosentilla vangeista muutosmotivaation aste toimintaohjelman alussa oli matala tai vähäinen. Sen sijaan 46 prosentilla muutosmotivaatio oli keskitasoinen ja 43 prosentilla joko korkea tai hyvin korkea.

Kuvio 11 Sokrates -muutosvalmiusasteen kokonaispistemäärien jakaantuminen ennen toimintaohjelmaa

Toimintaohjelman jälkeen tehdyn Sokrates -testin tulokset oli saatavilla 79 vangilta (noin 78 % kaikista ohjelman läpikäyneistä vangeista). Muutosvalmiusastetta kuvaavien kokonaispistemäärien jakaantuminen on esitetty kuviossa 12. Matala tai vähäinen muutosvalmiuden aste

toimintaohjelman päätyttyä oli yhdeksällä prosentilla toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista. Keskitasoinen muutosvalmiusaste oli 32 prosentilla vangeista ja korkea tai hyvin korkea muutosvalmiusaste 60 prosentilla vangeista.

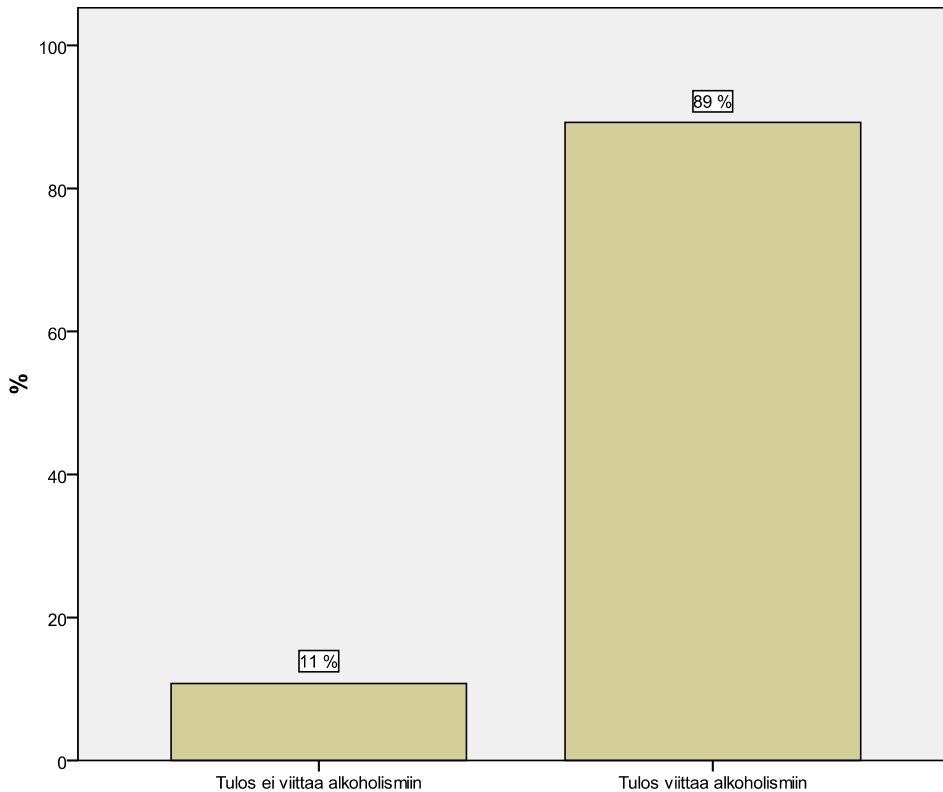

Kuvio 12 Sokrates -muutosvalmiusasteen kokonaispistemäärien jakaantuminen toimintaohjelman jälkeen

Verrattaessa ennen ja jälkeen tilanteita, voidaan havaita, että muutosvalmiusasteessa on tapahtunut positiivista muutosta. Tämä tarkoittaa sitä, että toimintaohjelma on pystynyt herättelemään vankien motivaatiota päihteettömään elämään ja pystynyt kohentamaan vankien muutosvalmiusastetta.

Alkoholiriippuvuutta mittaava Mast -testi on tehty kaikkiaan 93 toimintaohjelman aloittaneelle vangille (noin 91 % kaikista). Mikäli vastaaja saa testistä enemmän kuin viisi pistettä, viittaa se vahvasti alkoholiriippuvuuteen.

Tulosten mukaan noin 11 prosentilla ohjelman läpikäyneistä Mast -testi ei antanut viitteitä alkoholismista. Sen sijaan noin 89 prosenttia ohjelman läpikäyneille tehdystä Mast -testistä saatu kokonaistulos viittaa alkoholismiin. Kuviossa 13 on esitetty Mast -testin tulosten prosentuaalinen jakauma.

Kuvio 13 Mast -testin tulosten prosentuaalinen jakauma

4.4 Testien kysymyskohtainen tarkastelu

4.4.1 Koherenssiskaala

Seuraavaksi on tarkasteltu koherenssiskaalasta, Sokrates muutosvalmiustestistä ja Rosenbergin itsetuntoasteikosta saatuja tuloksia kysymyksittäin. Taulukkoon 1 on koottu koherenssiskaalasta saadut muutoskeskiarvot, sekä niiden tilastollinen merkitsevyys kysymyksittäin. Lisäksi taulukkoon on lisätty sarake, jossa kerrotaan onko muutos positiivinen tai negatiivinen vängin toipumisen ja vängin elämänmuutoksen kannalta katsottuna. Tähän ratkaisuun päädyttiin sen vuoksi, että joidenkin kysymysten kohdalla pienempi numeerinen arvo viittaa asiantilan paranemiseen. Puolestaan osassa kysymyksiä suurempi numeerinen arvo viittaa sen sijaan parantuneeseen tilanteeseen.

Tilastollisessa testauksessa on käytetty keskiarvojen testaamiseen soveltuvaa yhden otoksen t-testiä, jonka avulla saavutetaan luotettavia tuloksia tässä tapauksessa³⁵. Testi soveltuu yhden muuttujan, tässä tapauksessa kunkin kysymyksen, kahden käsittelyn keskiarvojen vertaamiseen. Vangeille tehtyjen testien tapauksessa käsittelyllä tarkoitetaan toimintaohjelmaa ennen ja sen jälkeen suoritetuista mittauksista (testauksista). Testattavana tilastollisena oletamana (hypoteesina) on, että ennen ja jälkeen suoritettujen testien keskiarvoissa ei ole eroavaisuuksia.

³⁵ T-testiä voidaan käyttää luotettavasti, mikäli otoksen koko on yli 40 havaintoa.

Tilastollisen päättelyn perusteena on päätelmä siitä, kuinka todennäköinen testisuureen arvo olisi, jos lähtökohtaoletus (niin kutsuttu nollahypoteesi) olisi todellisuudessa totta. Nollahypoteesina tässä tapauksessa on, että toimintaohjelman alussa ja toimintaohjelman lopussa suoritettujen testien tulosten keskiarvossa ei ole eroja. Edellä mainittua todennäköisyyttä kutsutaan testin havaituksi merkitsevyystasoksi. Tätä kuvataan yleensä p-arvon avulla.

Tyypillisesti tilastollisessa testauksessa merkitsevyyden rajan pidetään p-arvoa 0,05. Jos p-arvo on pienempi kuin 0,05, tuloksia voidaan pitää tilastollisesti merkittävänä. Tilastollisesti kohtalaisen merkittävänä pidettävien erojen merkitsevyystaso sen sijaan on välillä 0,05–0,1. Mikäli p-arvo on alle 0,01, tuloksia voidaan pitää tilastollisesti erittäin merkittävänä. Tämä tarkoittaa sitä, että jos merkitsevyystaso on esimerkiksi 0,04, otetaan neljän prosentin riski väärästä päätöksestä todettaessa, että erot ennen ja jälkeen suoritettujen testien välillä ovat tilastollisesti merkittäviä.

Koherenssiskaalan osalta tiedot oli saatavissa 47 toimintaohjelman läpikäyneeltä vangilta. Tämä tarkoittaa noin puolta (49 %) toimintaohjelman aloittaneista vangeista. Vähäinen määrä johtuu siitä, että isolta osalta vankeja tiedot toimintaohjelman jälkeen suoritetusta koherenssitestistä puuttuivat kokonaan. Taulukossa 1 tulokset on esitetty siten, että kysymykset on laitettu suuruusjärjestykseen tilastollisen merkitsevyyden mukaan, ei testilomakkeen mukaisessa järjestyksessä. Ensimmäisenä on siis esitetty ne väittämät, jotka ovat tilastollisesti merkitseviä. Muistettava on, että otoskoon ollessa näin pieni, aineistosta voidaan tehdä varovaisia päätelmiä. Edellä mainittu esitystekniikka pätee myös jäljempänä esitettyihin Sokrates muutosvalmiustestistä ja Rosenbergin itsetuntoasteikosta saatujen tulosten esittelyyn.

Taulukko 1 Koherenssiskaalan tarkastelu kysymyksittäin

Kysymys	Keskiarvo	Merkitsevyys	Muutos +/-
Kun ajattelet omaa elämääsi tunnet hyvin usein, kuinka hyvä onkaan elää (1) ... kysyt hyvin usein itseltäsi, miksi oikeastaan olet olemassa (7)	-0,51	0,016**	Posit.
Odotatko, että oma elämäsi tulee jatkossa olemaan täysin vailla merkitystä ja tarkoituksentonta (1) ... erittäin merkityksellistä ja tarkoituksellista (7)	0,26	0,038**	Posit.
Kun ajattelet niitä vaikeuksia, joita todennäköisesti tulet kohtaamaan tärkeissä asioissa elämässä, koetko että tulet aina onnistumaan vaikeuksien voittamisessa (1) ... et tule onnistumaan vaikeuksien voittamisessa (7)	-0,36	0,055**	Posit.
Onko elämäsi ollut viimeisten 10 vuoden aikana täynnä muutoksia ilman, että olet tiennyt mitä seuraavaksi tapahtuu (1) ... täysin selkeää ja johdonmukaista (7)	-0,30	0,095*	Negat.
Tuntuuko Sinusta, ettet oikeastaan välitä siitä, mitä ympärilläsi tapahtuu? Hyvin usein (1) ... harvoin tai ei koskaan (7)	0,43	0,105	Posit.
Kun joudut vaikean ongelman eteen, oikean ratkaisun löytäminen on aina hyvin hankalaa (1) ... aina täysin selvää (7)	0,26	0,122	Posit.

Useimmat niistä asioista, jotka tulet tekemään tulevaisuudessa, ovat luultavasti erittäin kiinnostavia (1) ... kuolettavan ikävystyttäviä (7)	-0,26	0,183	Posit.
Oletko sitä mieltä, että ihminen voi aina löytää ratkaisun elämänsä kipeisiin ongelmiin (1) ... ei ole olemassa ratkaisua elämän kipeisiin ongelmiin (7)	0,28	0,217	Negat.
Tuntuuko Sinusta, että Sinua kohdellaan epäoikeudenmukaisesti? Hyvin usein (1) ... harvoin tai ei koskaan (7)	-0,23	0,278	Negat.
Uskotko, että jatkossa aina tulee olemaan ihmisiä, joihin voi luottaa? Olen varma siitä (1) ... epäilen sitä, että näin olisi (7)	-0,30	0,327	Posit.
Ovatko tunteesi ja ajatuksesi olleet pahasti sekaisin? Hyvin usein (1) ... harvoin tai ei koskaan (7)	0,19	0,366	Posit.
Tähänastinen elämäsi on ollut täysin vailla päämäärää ja tarkoitusta (1) ... tavoitteiltaan ja päämäärältään hyvin selkeä (7)	0,91	0,408	Posit.
Kuinka usein koet, että tunteesi ovat ristiriidassa keskenään? Hyvin usein (1) ... harvoin tai ei koskaan (7)	-0,17	0,410	Negat.
Kun Sinulle on sattunut jotakin epämiellyttävää, oletko yleensä vatvonut asiaa loputtomasti mielessäsi (1) ... todennut: "Se siitä - asian kanssa on opittava elämään" ja siirtynyt muihin asioihin (7)	0,15	0,448	Posit.
Elämäsi tulee luultavasti jatkossa olemaan täynnä muutoksia ilman, että tiedät mitä seuraavaksi tapahtuu (1) ... täysin johdonmukaista ja selvää (7)	0,15	0,512	Posit.
Onko joskus käynyt niin, että olet yllättynyt sellaisten henkilöiden käyttäytymisestä, jotka olet uskonut tuntevasi hyvin? Ei koskaan (1) ... niin käy aina (7)	-0,15	0,555	Posit.
Ajattele päivittäin tapaamiasi ihmisiä, jotka eivät ole aivan läheisiäsi. Kuinka hyvin tunnet heidät? Useimmat tuntuvat Sinusta täysin vierailta (1) ... tunnet useimmat heistä erittäin hyvin (7)	0,15	0,569	Posit.
Arkipäiväisten asioidesi hoitaminen on syvän mielihyvän ja tyydytyksen lähde (1) ... tuskallista ja ikävää (7)	-0,11	0,584	Posit.
Onko Sinulla joskus sellainen tunne, että olet oudossa tilanteessa, etkä tiedä, mitä tehdä? Hyvin usein (1) ... harvoin tai ei koskaan (7)	0,11	0,649	Posit.
Kuinka usein Sinusta tuntuu, että et pysty hillitsemään itseäsi? Hyvin usein (1) ... harvoin tai ei koskaan (7)	0,09	0,678	Posit.

Onko käynyt niin, että ihmiset joihin luotit, tuottivat Sinulle pettymyksen? Ei koskaan (1) ... niin käy aina (7)	-0,09	0,685	Posit.
Kun aikaisemmin olet joutunut tekemään jotain sellaista, jonka aikaansaaminen on edellyttänyt yhteistyötä muiden kanssa, oletko tuntenut, että asiasta ei varmasti tule mitään (1) ... asia onnistuu varmasti (7)	0,09	0,707	Posit.
Elämä on täynnä mielenkiintoisia asioita (1) ... pelkkää rutiinia (7)	-0,09	0,728	Posit.
Onko Sinulla ihmisten kanssa puhuessasi sellainen tunne, etteivät he ymmärrä Sinua? Ei koskaan (1) ... aina (7)	0,04	0,826	Negat.
Kuinka usein Sinusta tuntuu, että päivittäiset tekemisiesi ovat jokseenkin merkityksettömiä? Hyvin usein (1) ... harvoin tai ei koskaan (7)	-0,04	0,830	Negat.
Kuinka usein Sinulla on sellainen tunne, että et ole oikein selvillä siitä, mitä on tapahtumassa? Hyvin usein (1) ... harvoin tai ei koskaan (7)	-0,04	0,860	Negat.
Kun teet jotain sellaista, joka tuottaa Sinulle mielihyvää on varmaa, että hyvä mielesi jatkuu (1) ... on varmaa, että sattuu jotain sellaista, mikä pilaa hyvän mielesi (7)	0,02	0,914	Negat.
Monet ihmiset - jopa vahvan luonteen omaavat - kokevat joskus epäonnistuneensa. Kuinka usein Sinä olet aikaisemmin kokenut näin? Hyvin usein (1) ... harvoin tai ei koskaan (7)	-0,02	0,923	Negat.
Kun jotakin on tapahtunut, oletko yleensä todennut jälkikäteen, että olit yli- tai aliarvioinut asian merkityksen (1) ... olit nähnyt asian oikeassa mittakaavassa (7)	0,00	1,000	Ei muutosta

***tulos tilastollisesti erittäin merkitsevä (p-arvo < 0,01).

**tulos tilastollisesti merkitsevä (p-arvo 0,01-0,05)

*tulos tilastollisesti kohtalaisen merkitsevä (p-arvo 0,05-0,1)

Koherenssiskaalan kaikkien kysymysten osalta pistemääräiset muutoskeskiarvot eivät olleet suuria. Ainoastaan kolmen kysymyksen kohdalla muutos oli tilastollisesti merkittävä. Tämän lisäksi yhden kysymyksen kohdalla voidaan puhua tilastollisesti kohtalaisen merkittävästä tuloksesta. Koherenssiskaalasta saatujen tulosten perusteella voidaan sanoa, että kysymys siitä, miten hyvä onkaan elää, oli tilastollisesti merkitsevin (p-arvo 0,016). Tulos on merkittävä 5 prosentin riskitasolla tarkasteltuna. Samoin kysymykset elämän merkityksellisyydestä ja tarkoituksellisuudesta tulevaisuudessa sekä kokemus siitä, että onnistuu tulevaisuudessa vaikeuksien voittamisessa, olivat tilastollisesti merkittäviä 5 prosentin riskitasolla. Edellä mainitut kolme yksittäistä koherenssiskaalan kysymystä antoivat viitteitä positiivisesta muutoksen suunnasta. Tältä osin voitaneen sanoa, että toimintaohjelma on onnistunut luomaan mahdollisuutta tai uskoa paremmasta elämänlaadusta tulevaisuudessa.

Tilastollisesti kohtalaisen merkittävänä tuloksena (p -arvo $0,05 < 0,1$) voidaan pitää 10 prosentin riskitasolla tarkasteltuna kysymystä vastaajan kokemuksta viimeisen 10 vuoden aikana elämän selkeydestä ja johdonmukaisuudesta. Muutoskeskiarvoksi tämän kysymyksen kohdalla muodostui -0,3 pistettä, joka tämän kysymyksen osalta tarkoittaa muutosta negatiivisempaan suuntaan. Toisaalta tarkasteltuna muutos negatiiviseen suuntaan voi olla tulkittavissa merkiksi toipumisprosessin käynnistymisestä; vanki on havainnut ongelmansa ja hänen on opeteltava uusi elämän tyyli, jolloin muutos on väistämätön eikä ole varmuutta siitä, mitä seuraavaksi tulee tapahtumaan. Muutoskeskiarvot muiden koherenssiskaalan kysymysten osalta eivät olleet tilastollisesti merkittäviä.

Suurin keskimääräinen muutospistemäärä yksittäisen väittämän kohdalla oli tähänastisen elämän päämäärien ja tavoitteiden selkeyttä kartoittava väittämä (0,91 pistettä). Väittämän kohdalla muutos on positiivinen, mikä viittaa siihen, että vanki on kokenut elämänsä tavoitteiltaan ja päämäärältään selkeämmäksi ohjelman myötä. Tulos ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä.

Joidenkin väittämien kohdalla tulkinta siitä, nähdäänkö muutos negatiivisena vai positiivisena, on hankalaa. Esimerkkinä mainittakoon koherenssiskaalan kysymys ”Kuinka usein koet, että tunteesi ovat ristiriidassa keskenään?”. Kuten taulukosta voidaan havaita, keskimääräiseksi muutospistemääräksi aineistossa tuli -0,17 pistettä. Kysymyksessä negatiivinen muutos viittaa siihen, että vastaajat kokevat ristiriitaisia tunteita useammin kuin ennen. Tämä voidaan nähdä muutoksena huonompaan suuntaan yksittäisen vangin näkökulmasta arvioituna. Toisaalta kyseessä on muutoksen aikaan saaminen intensiivisen toimintaohjelman avulla. Tällöin toimintaohjelman jälkeen tehtyyn testitulokseen saattaa vaikuttaa kahdeksan viikon aikana käsitellyt teemat ja ohjelman aikana virinneet ajatukset ja ideat. Esimerkkikysymyksen kohdalla toimintaohjelman vaikutukset saattavat heijastua vankien vastauksissa ja tunteiden kokeminen entistä enemmän ristiriitaisina saattaa olla merkki käynnistyneestä toipumisprosessista, jolloin testitulos voidaan tulkita positiiviseksi muutokseksi. Edellä mainitusta syystä taulukossa esitetty jaottelu positiiviseen ja negatiiviseen muutokseen perustuu ainoastaan analyysin osoittamaan muutossuuntaan. Lähempi pohdinta siitä, mitä pistemäärän muutos yksittäisessä kysymyksessä tai väittämässä toipumisen tai prosessin käynnistymisen kannalta tarkoittaa, jää tämän raportin ulkopuolelle.

4.4.2 Sokrates muutosvalmiustesti

Sokrates muutosvalmiustestistä saadut tiedot muodostuivat kaikista kattavimmiksi. Ensinnäkin testitiedot oli saatavissa 77–78 vangilta, joka tarkoittaa yli 80 prosenttia toimintaohjelman aloittaneista. Lukumäärä vaihteli kuitenkin kysymyksittäin. Toiseksi Selvä kaista -ohjaajien mukaan Sokrates muutosvalmiustesti on ainoa testi, joka on ollut käytössä projektivaiheen alusta alkaen. Edellä mainituista syistä testistä saatuja tuloksia voidaan pitää luotettavina ja kattavina.

Sokrates muutosvalmiustestissä testitulos koostuu kolmesta osa-alueesta: tunnistaminen, harkinta ja toiminta. Lisäksi näiden osa-alueiden yhteistuloksena lasketaan muutosvalmiuden aste. Taulukossa 2 on esitetty tilastollisen analyysin tulokset osa-alueittain. Tuloksista voidaan havaita, että ainoastaan osa-alueen tunnistaminen kohdalla saavutettiin tilastollisesti kohtalaisen merkittäviä tuloksia. Osa-alueet harkinta ja toiminta eivät sen sijaan olleet merkitäviä.

Tarkasteltaessa tunnistamisen osa-alueeseen kuuluvia yksittäisiä kysymyksiä, havaitaan, että kolme tähän osa-alueeseen kuuluvaa väittämää oli tilastollisesti merkitseviä (vrt. taulukko 3). Väittämät olivat: ”Olen päihderiippuvainen.”, ”Haluan todella muuttaa päihteiden käyttöäni.” ja ”Olen päihteiden ongelmakäyttäjä.” Kaikkien niiden väittämien kohdalla kyseessä on päihdeongelman myöntäminen.

Tilastollisesti merkittäviä tuloksia saavutettiin muutosvalmiuden asteen eli kokonaisuutoksen kohdalla. Tämä on tulkittavissa siten, että toimintaohjelman kautta on pystytty luomaan ohjelmaan osallistuneille valmiuksia ja motivaatiota muuttamaan päihteidenkäyttöä. Tämän perusteella voidaan sanoa, että toimintaohjelmalla on ollut vaikuttava Sokrates muutosvalmiustestin mittareilla tarkasteltuna.

Taulukko 2 Sokrates -muutosvalmiustestin tarkastelu osa-alueittain

Sokrates-muutosvalmiustestin osa-alueet	Keskiarvo	Merkitsevyys
Tunnistaminen	1,14	0,053*
Harkinta	0,55	0,105
Toiminta	1,24	0,109
Muutosvalmiuden aste	2,94	0,036**

Taulukossa 3 on esitetty tulokset kysymyksittäin merkitsevyysasteen mukaisessa järjestyksessä, ei testilomakkeen järjestyksessä. Kuten taulukosta voi huomata muutoskeskiarvojen pistemääräiset muutokset eivät ole olleet suuria, mutta suurimmaksi osaksi positiivisia. Ainoastaan yhden kysymyksen kohdalla muutos on ollut negatiivinen, mutta ei tilastollisesti merkittävä. Yhden kysymyksen kohdalla ei ole tapahtunut mitään muutosta.

Tulosten perusteella on havaittavissa, että toimintaohjelma on toiminut erittäin vahvana heidän väittämien mukaan, että toimintaohjelma on auttanut siihen osallistuneita vankeja myöntämään päihdeongelman. Tilastollisen analyysin tulos tukee haastattelussa esiin tullutta näkemystä siitä, että toimintaohjelman yksi merkittävä tavoite on saada vanki myöntämään ongelma. Ilman ongelman myöntämistä ei ole myöskään muutoksen mahdollisuutta.

Väitteittäin tarkasteltuna, tilastollisessa analyysissä oli havaittavissa, että toimintaohjelma sai jossain määrin aikaan toiminnan muuttamista. Väitteet ”Käytin ennen päihteitä liikaa, mutta olen jo onnistunut muuttamaan päihteiden käyttöäni.” ja ”Olen jo muuttanut päihteiden käyttöäni ja yritän löytää tapoja estää paluun entisiin kuvioihini.” olivat tilastollisesti kohtalaisen merkittäviä (ensin mainitun väitteen p-arvo 0,066 ja jälkimmäisen 0,072). Johtopäätösten tekeminen toiminnan muuttamista koskevien väitteiden perusteella on tässä vaiheessa hankalaa. Testien tekohetkellä vangille ei muodostu valintatilannetta käyttäkö päihteitä vai ei. Sen hetkinen päihdeettömyys on ensisijaisesti laitoksessa olosta johtuvaa laitospäihdeettä-

myyttä, ei oman valinnan kautta tapahtuvaa päihteettömyyttä. Toiminnan tosiasiallisen muuttumisen arvioimiseksi seurantatutkimuksen merkitys korostuu. Muiden väittämien kohdalla muutoskeskiarvot eivät olleet tilastollisesti merkittäviä.

Taulukko 3 Sokrates muutosvalmiustestin tarkastelu kysymyksittäin

Kysymys	Keskiarvo	Merkitsevyys	Muutos +/-
Toisinaan minua arveluttaa, onko päihteiden käyttöni hallinnassa.	0,35	0,008***	Posit.
Haluan todella muuttaa päihteiden käyttöäni.	0,23	0,038**	Posit.
Toisinaan pohdin, vahingoittaako päihteiden käyttöni muita ihmisiä.	0,28	0,039**	Posit.
Olen päihderiippuvainen.	0,26	0,043**	Posit.
Olen päihteiden ongelmakäyttäjä.	0,26	0,045**	Posit.
Käytin ennen päihteitä liikaa, mutta olen jo onnistunut muuttamaan päihteiden käyttöäni.	0,33	0,066*	Posit.
Olen jo muuttanut päihteiden käyttöäni ja yritän löytää tapoja estää paluun entisiin kuvioihini.	0,26	0,072*	Posit.
Minulla on vakavia ongelmia päihteiden käyttöni suhteen.	0,18	0,118	Posit.
Teen kovasti töitä muuttaakseni päihteiden käyttöäni.	0,21	0,135	Posit.
Ongelmani pahenevat, ellen muuta päihteiden käyttöäni nopeasti.	0,18	0,196	Posit.
Olen jo alkanut muuttaa päihteiden käyttöäni.	0,21	0,211	Posit.
Teen tällä hetkellä aktiivisesti asioita vähentääkseni tai lopettaakseni päihteiden käyttöni.	0,14	0,304	Posit.
Päihteiden käytöstäni on paljon haittaa.	0,13	0,405	Posit.
Tiedän, että minulla on päihdeongelma.	0,10	0,413	Posit.
Toisinaan mietin käytätkö päihteitä liikaa.	0,06	0,607	Posit.
En vain ajattele päihteiden käyttöni muuttamista, vaan olen jo tekemässä sitä.	0,06	0,658	Posit.
Toisinaan mietin, olenko päihderiippuvainen.	0,05	0,760	Posit.
Olen saanut aikaan joitakin muutoksia päihteiden käytössäni ja haluan apua, jotta palaisin entisiin päihteiden käytötapoihini.	-0,01	0,923	Negat.
Haluan apua välttääkseni päihdeongelmieni toistumisen.	0,00	1,000	Ei muutosta

***tulos tilastollisesti erittäin merkitsevä (p-arvo < 0,01).

**tulos tilastollisesti merkitsevä (p-arvo 0,01-0,05)

*tulos tilastollisesti kohtalaisen merkitsevä (p-arvo 0,05-0,1)

4.4.3 Rosenbergin itsetuntoasteikko

Sekä ennen että jälkeen testitulokset Rosenbergin itsetuntoasteikon osalta oli saatavissa noin puolelta (49 %) selvä kaistan läpikäyneistä vangeista. Lukumäärällisesti vastausmäärät vaihtelivat kysymyksestä riippuen 46–47 vangin välillä.

Tuloksista voidaan havaita, että toimintaohjelmalla on ollut positiivisia vaikutuksia vankien itsetuntoon. Vankien itsetunto on kohentunut toimintaohjelman aikana. Keskimääräinen kokonaismuutos Rosenbergin testin osalta on ollut yli 2,5 pistettä. Tilastollisesti arvioituna tulos on erittäin merkitsevä (p-arvo 0,00).

Taulukossa 4 on esitetty Rosenbergin itsetuntoasteikon väittämäkohtaiset muutoskeskiarvot, niiden tilastollinen merkitsevyys ja koko testin muutoskeskiarvo. Lisäksi taulukossa on esitetty se, onko muutos positiivinen vai negatiivinen. Huomattavaa on, että Rosenbergin itsetuntoasteikko testissä on esitetty väittämiä, joihin vastataan valitsemalla sopiva vaihtoehto. Vastausvaihtoehdot ovat erittäin paljon samaa mieltä, samaa mieltä, eri mieltä ja erittäin paljon eri mieltä. Testitulos lasketaan siten, että vastausvaihtoehdot pisteytetään -2 pisteestä +2 pisteeseen siten, että väittämästä riippuen +2 pistettä kuvaa hyvää itsetuntoa ja -2 pistettä huonoa itsetuntoa. Esimerkiksi väittämän ”Tunnen tosiaanikin itseni tarpeettomaksi ajoittain.” kohdalla vastausvaihtoehto erittäin paljon samaa mieltä tuo vastaajalle -2 pistettä. Vastattaessa kysymykseen erittäin paljon eri mieltä lisää se vastaajan kokonaispistemäärää kahdella. Sen sijaan väittämän ”Minulla on positiivinen asenne itseäni kohtaan.” kohdalla tilanne on päinvastainen; erittäin paljon samaa mieltä -vastausvaihtoehto lisää kokonaispistemäärää kahdella, erittäin paljon eri mieltä -vastausvaihtoehto puolestaan vähentää kokonaispistemäärää kahdella.

Rosenbergin itsetuntoasteikon kokonaistulos saadaan laskemalla väittämäkohtaiset pistemäärät yhteen. Kokonaistulos voi siis vaihdella -40 pisteestä 40 pisteeseen, ja mitä suuremman pistemäärän henkilö saavuttaa, sitä vahvemman itsetunnosta se viestii. Toisin kuin edellä esiteltyjen testien osalta, taulukossa esitetty keskiarvo kertoo suoraan onko muutos vastaajan kannalta arvioituna positiivinen vai negatiivinen.

Taulukko 4 Rosenbergin itsetuntoasteikon tarkastelu väittämittäin

Kysymys	Keskiarvo	Merkitsevyys	Muutos +/-
Tunnen tosiaankin itseni tarpeettomaksi ajoittain.	0,55	0,005***	Posit.
Kaiken kaikkiaan olen tyytyväinen itseeni.	0,50	0,006***	Posit.
Kaiken kaikkiaan olen taipuvainen tuntemaan, että olen epäonnistuja.	0,45	0,011**	Posit.
Minusta tuntuu, että minulla ei ole paljoa mistä olla ylpeä.	0,30	0,075*	Posit.
Ajoittain ajattelen, että en ole hyvä missään.	0,28	0,108	Posit.
Minulla on positiivinen asenne itseäni kohtaan.	0,26	0,135	Posit.
Toivoisin, että voisin arvostaa itseäni enemmän.	0,19	0,283	Posit.
Tunnen, että minulla on lukuisia hyviä ominaisuuksia.	-0,06	0,617	Negat.
Tunnen olevani arvokas henkilö, ainakin samanarvoinen kuin muutkin.	0,02	0,875	Posit.
Olen kykeneväinen tekemään asioita yhtä hyvin kuin useimmat muutkin.	0,00	1,000	Ei muutosta
Kokonaismuutos	2,62	0,000***	

***tulos tilastollisesti erittäin merkitsevä (p-arvo < 0,01).

**tulos tilastollisesti merkitsevä (p-arvo 0,01-0,05)

*tulos tilastollisesti kohtalaisen merkitsevä (p-arvo 0,05-0,1)

Yksittäisiä väittämiä tarkasteltaessa havaitaan, että tulokset Rosenbergin testin neljän väittämän kohdalla olivat tilastollisesti merkitseviä. Väittämät tarpeettomuuden tunteesta ja tyytyväisyydestä itsen olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä. Tämä tarkoittaa sitä, että toimintaohjelma on auttanut vankeja kokemaan itsensä tarpeelliseksi ja kohentanut heidän omanarvontuntoaan.

Tulosten mukaan väittäjä ”Kaiken kaikkiaan olen taipuvainen tuntemaan, että olen epäonnistuja.” oli tilastollisesti merkitsevä viiden prosentin riskitasolla tarkasteltuna (p-arvo 0,011). Sitä vastoin tilastollisesti kohtalaisen merkitsevä tulos (p-arvo 0,075) saavutettiin väittämän ”Minusta tuntuu, että minulla ei ole paljoa mistä olla ylpeä.” kohdalla. Kaikki edellä mainitut tulokset tukevat olettamaa siitä, että toimintaohjelma on toiminut pysäyttänyt vangin ajattelemaan elämäänsä ja auttanut havaitsemaan positiivisia asioita siinä.

4.5 Tuloksia taustamuuttujittain

Varianssianalyysin (ANOVA) avulla voidaan tutkia sitä, eroavatko ryhmittäiset keskiarvot toisistaan ja ovatko ne tilastollisesti merkitseviä. Yksisuuntainen varianssianalyysi on käyttökelpoinen tapauksessa, jossa halutaan selvittää mikä on kyseisten luokittelevien muuttujien vaikutus, toisin sanoen tutkitaan eroavatko vaikutukset ryhmittäin.

Luokittelevina muuttujina on käytetty aineistoon poimittuja taustamuuttujia. Lähemmin tutkitut taustamuuttujat tässä ovat vankikertaisuus, ikä, rangaistuksen pituus, oma tahto (motivaatio) osallistua ohjelmaan ja valikoituminen toimintaohjelmaan. Taustamuuttujia on verrattu Sokrates muutosvalmiustestin osa-alueiden ja muutosvalmiusasteen keskimääräiseen kokonaisuutoksen sekä Rosenbergin itsetuntoasteikosta saatujen kokonaispisteiden muutoksen. Koherenssiskaalan osalta vertailuja taustamuuttujittain ei ole mielekästä suorittaa, sillä koherenssiskaalasta ei ole saatavilla muita kuin kysymystasolla tarkasteltavia mittaustuloksia. Ennen tulosten yksityiskohtaisempaa esittelyä, on syytä huomauttaa, että havaintojen lukumäärä aineiston koosta johtuen muodostui pieneksi, jolloin tulokset tulevat harvoin tilastollisesti merkitseviksi. Myös tulosten yleistettävyydessä täytyy olla erittäin varovainen.

Seuraavaksi tarkastellaan millainen vaikutus on vankikertaisuudella kunkin testin osa-alueiden ja kokonaispistemäärän keskimääräiseen muutokseen. Taulukossa 5 on esitetty kokonaispisteiden keskimääräiset muutokset Sokrates -muutosvalmiustestin tunnistaminen, harkinta ja toiminta osa-alueiden osalta sekä muutosvalmiusasteen kokonaisuutoksen keskimääräinen muutos vankikertaisuuden mukaan jaoteltuna. Tämän lisäksi on esitetty Rosenbergin itsetuntoasteikon keskimääräinen muutos vankikertaisuuden mukaan jaoteltuna.

Sokrates -muutosvalmiustestin tulokset oli saatavilla 63 vangilta (noin 66 % kaikista) ja Rosenbergin itsetuntoasteikon tulokset 39 vangilta (noin 41 % kaikista). Huolimatta siitä, että tulokset eivät olleet tilastollisesti merkitseviä, voidaan taulukosta tehdä muutama havainto. Sokrates ja Rosenbergin testien osalta voidaan havaita, että kahdeksan kertaa tai sitä useammin vankilassa olleiden kohdalla keskimääräiset muutokset olivat suurimmat. Tulos on mielenkiintoinen, sillä aiempien tutkimusten mukaan suurin vaikutus on ollut ensikertalaisten kohdalla³⁶. Toimintaohjelman myötä muutosvalmiusasteen keskimääräinen muutos moninkertaisilla uusijoilla oli noin yhdeksän pistettä, toisin sanoen toimintaohjelma on antanut valmiuksia elämänmuutokseen kyseisessä ryhmässä.

Taulukko 5 Vankikertaisuuden vaikutus Sokrates ja Rosenberg -testeihin

Vankikertaisuus	tunnistaminen (ka)	harkinta (ka)	toiminta (ka)	muutosvalmiusasteen muutos (ka)	Rosenberg
1	1,47	0,68	1,58	3,74	1,30
2-7	0,87	0,60	0,73	2,20	2,86
8-	3,71	1,79	3,86	9,36	3,86
kokonaisuutos	1,68	0,89	1,68	4,25	2,64
p-arvo	0,245	0,403	0,400	0,197	0,467

³⁶ Vrt. esim. Keinänen 2010, 132 ja Hypén 2004, 39–40.

Sokrates testin osa-alueiden ja muutosvalmiusasteen kokonaismuutoksen osalta toiseksi suurin keskimääräinen muutos oli havaittavissa ensimmäistä kertaa vankilassa olevien kohdalla. Osa-alueiden keskimääräiset pistemuutokset olivat jokseenkin vähäisiä, mutta muutosvalmiusasteen keskimääräinen kokonaismuutos oli lähes neljä pistettä. Rosenbergin testin osalta kahdesta seitsemään kertaan vankilassa olleiden kokonaispistemäärän keskimääräinen muutos oli toiseksi suurin. Heidän itsetunto parantui keskimäärin lähes kolmella pisteellä.

Verrattaessa iän ja Sokrates sekä Rosenbergin testien keskimääräisiä muutospistemääriä, ei ryhmien välisessä vertailussa saavutettu tilastollisesti merkitseviä tuloksia. Sokrates muutosvalmiustestin osalta tulokset oli saatavissa 68 vangilta (noin 71 % kaikista) ja Rosenbergin itsetuntoasteikon osalta 42 vangilta (noin 44 % kaikista). Taulukossa 6 on esitetty yhteenveto saavutetuista tuloksista. Kuten vankikertaisuuden osalta, myös tästä voidaan tehdä muutamia yleisiä havaintoja. Suurimmat keskimääräiset muutokset Sokrates muutosvalmiustestin osa-alueiden ja muutosvalmiusasteen keskimääräisen muutoksen osalta oli 50-vuotiaiden ja sitä vanhempien ryhmässä. Muutosvalmiusasteen keskimääräinen muutos kyseisessä ikäluokassa oli lähes seitsemän pistettä. Rosenbergin testin osalta suurin keskimääräinen muutos oli havaittavissa nuorien, 20–29 -vuotiaiden ryhmässä. Heidän kohdallaan itsetuntoa mittaavan testin tulos parani keskimäärin yli neljällä pisteellä.

Taulukko 6 Iän vaikutus keskimääräisiin muutospistemääriin

Ikä	tunnistaminen (ka)	harkinta (ka)	toiminta (ka)	muutosvalmiusasteen muutos (ka)	Rosenberg
20–29	1,91	0,64	-2,36	0,18	4,38
30–49	0,50	0,47	1,66	2,63	2,12
50-	2,68	1,28	2,84	6,80	2,53
kokonaismuutos	1,53	0,79	1,44	3,76	2,71
p-arvo	0,282	0,540	0,117	0,256	0,462

Toiseksi suurimmat muutokset tunnistamisen, harkinnan ja toiminnan osa-alueiden osalta oli havaittavissa nuorten, 20–29 -vuotiaiden ikäryhmässä. Merkillepantavaa tässä on se, että osa-alueen toiminta kohdalla keskimääräinen muutos oli negatiivinen (muutos noin -2,4 pistettä). Toimintaohjelma ei toisin sanoen ole vaikuttanut nuoriin rikoksentekijöihin siinä määrin kuin iäkkäämpiin tätä aineistoa tarkasteltaessa. Nuorten kohdalla muutosvalmiusasteen keskimääräinen muutos oli lähellä nollaa, eli toimintaohjelma ei ole juurikaan vaikuttanut kyseiseen ikäryhmään.

Toiseksi suurin keskimääräinen muutos muutosvalmiusasteen osalta oli havaittavissa 30–49 -vuotiaiden ikäryhmässä. Rosenbergin itsetuntoasteikon osalta toiseksi suurin keskimääräinen kokonaispisteiden muutos oli havaittavissa yli 50 -vuotiaiden ryhmässä. Toimintaohjelma paransi heidän tulostaan itsetuntoa mittaavan testin osalta noin 2,5 pistettä.

Taulukossa 7 on tarkasteltu vangin oman motivaation vaikutusta keskimääräisiin muutospistemääriin. Tieto omasta motivaatiosta oli saatavissa Sokrates testin osalta 75 vangilta (noin 78 % kaikista) ja Rosenbergin testin osalta 45 vangilta (noin 47 % kaikista). Taulukosta voidaan havaita, että Sokrates -muutosvalmiustestin osalta, suurimmat keskimääräiset muutok-

set testin muutospistemäärissä oli havaittavissa niiden henkilöiden, joilla oli omaa motivaatiota osallistua (taulukossa ryhmät ”kyllä” ja ”siltä väliltä”) ohjelmaan, kohdalla. Joskaan muutokset testin kolmen eri osa-alueen osalta olleet suuria, eivätkä tilastollisesti merkitseviä pois lukien osa-alueen harkinta tulos, joka oli tilastollisesti kohtalaisen merkitsevä.

Muutosvalmiusasteen keskimääräistä kokonaisuutosta tarkasteltaessa havaitaan, että suurin muutos, keskimäärin viisi pistettä, tapahtui niiden henkilöiden kohdalla, joiden motivaatio toimintaohjelman alussa sijoittui ääripäiden väliin. Toiseksi suurin muutos oli niiden vankien kohdalla, joilla ohjaajien arvion mukaan oli motivaatiota osallistua ohjelmaan. Huomattavaa on, että heidän kohdalla, joilla ei ollut motivaatiota, keskimääräiset muutokset Sokrates testin jokaisen osa-alueen ja muutosvalmiusasteen kokonaisuutoksen osalta olivat negatiivisia joskin pistemääräisesti erittäin pieniä. Heidän kohdallaan toimintaohjelmalla ei ole nähtävissä juurikaan vaikutusta.

Taulukko 7 Oman motivaation vaikutus keskimääräisiin muutospistemääriin

Oma motivaatio	tunnistaminen (ka)	harkinta (ka)	toiminta (ka)	muutosvalmiusasteen muutos (ka)	Rosenberg
Kyllä	1,63	0,29	1,69	3,60	2,14
Ei	-0,15	-0,11	-0,63	-0,89	2,41
Siltä väliltä	1,38	1,92	1,69	5,00	3,17
kokonaisuutos	0,95	0,43	0,85	2,23	2,38
p-arvo	0,340	0,081*	0,286	0,148	0,883

Ryhmien välisessä tarkastelussa Sokrates testin harkinta osa-alueen kohdalla oli havaittavissa tilastollisesti kohtalaisen merkittävä tulos. Varianssianalyysi ei yksistään kerro minkä ryhmien välillä ero on, vaan asian selvittämiseksi on tehtävä niin sanottu post hoc –testi. Tämän testin avulla selvitetään, mitkä ryhmät erosivat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi. Kaksi käytetyintä menetelmää ovat Tukeyn menetelmä ja Bonferroni-kerroin.³⁷ Tässä analyysissä käytetään jälkimmäistä, sillä se soveltuu paremmin, sillä vertailuja on lukumäärällisesti vähän. Parittaisten vertailujen tulosten mukaan, tilastollisesti kohtalaisen merkitsevä ero oli ryhmien ei omaa motivaatiota ja ryhmän siltä ja väliltä välillä³⁸.

Rosenbergin itsetuntoasteikon osalta voidaan havaita, että keskimääräisesti suurin muutos testin lopputuloksessa on ollut niiden kohdalla, joilla motivaatiota on jossain määrin. Toiseksi suurin muutos itsetuntoa mittaavan testin muutospistemäärissä on ollut niiden kohdalla, joilla ei ole ollut lainkaan omaa motivaatiota ohjelmaan osallistumisessa. Ryhmien välisten keskiarvojen vertailutulokset eivät kuitenkaan ole tilastollisesti merkitseviä.

Tilastollisesti merkitseviä tuloksia ei saavutettu verrattaessa rangaistuksen pituuden vaikutusta keskimääräisiin muutospistemääriin sekä Sokrates että Rosenbergin testien osalta. Tulokset on esitetty taulukossa 8. Kyseisiin tuloksiin on suhtauduttava erittäin varauksellises-

³⁷ Ks. lähemmin Metsämuuronen 2003, 686. Tukeyn menetelmä vertailee kaikkia keskiarvoja toisiinsa ja on hyvä testi siinä suhteessa ettei se anna liian helposti signaalia erojen merkitsevyydestä. Kun vertailuja on useita, tämä menetelmä löytää tilastollisesti merkitsevät erot helpommin kuin Bonferroni-menetelmä.

³⁸ Ryhmien ei omaa motivaatiota ja jonkin verran motivaatiota välisen vertailun p-arvoksi tuli 0,084, joka viittaa tilastollisesti kohtalaisen merkitsevään tulokseen. Ryhmien ei omaa motivaatiota ja motivoituneet välinen vertailu ei tuottanut tilastollisesti merkitseviä tuloksia (p-arvo 1,000).

ti, sillä otoskoko on erittäin pieni. Sokrates testin osalta havaintoja oli ainoastaan 33 vangista (noin 34 % aineistosta) ja Rosenbergin testin osalta 18 vangista (noin 19 % aineistosta). Tämän aineiston perusteella voidaan havaita, että Sokrates testin osalta suurimmat keskimääräiset muutospistemäärät tunnistamisen, harkinnan ja muutosvalmiusasteen keskimääräisen kokonaismuutokset osalta oli havaittavissa lyhyttä tuomiota 1-3 kuukautta suorittavien kohdalla. Kyseisen ryhmän kohdalla voitaneen puhua ensikertalaisista. Sen sijaan osa-alueen toiminta kohdalla suurin keskimääräinen muutos oli 4-6 kuukauden tuomiota suorittavilla vangeilla.

Toiseksi suurimmat keskimääräiset muutokset Sokrates testin osa-alueiden kohdalla oli havaittavissa sellaisten vankien kohdalla, joiden tuomion pituus oli seitsemän kuukautta tai sitä pidempi. Sokrates testin muutosvalmiusasteen keskimääräisen muutoksen osalta toiseksi suurin muutos oli 4-6 kuukauden mittaisen rangaistuksen suorittajilla. Toimintaohjelman ansiosta heidän muutosvalmiusaste muuttui noin viisi pistettä positiivisempaan suuntaan.

Taulukko 8 Rangaistuksen pituuden vaikutus keskimääräisiin muutospistemääriin

Rangaistuksen pituus	tunnistaminen (ka)	harkinta (ka)	toiminta (ka)	muutosvalmiusasteen muutos (ka)	Rosenberg
1-3 kk	3,50	1,50	0,33	5,33	2,50
4-6 kk	2,05	0,42	2,63	5,11	4,38
7 kk tai yli	2,13	1,00	0,88	4,00	1,50
kokonaismuutos	2,33	0,76	1,79	4,88	2,89
p-arvo	0,810	0,513	0,752	0,966	0,532

Suurin keskimääräinen muutos Rosenbergin itsetuntoasteikon muutospistemäärissä oli havaittavissa 4–6 kuukauden tuomiota suorittavien kohdalla. Toiseksi eniten kokonaispistemäärä tässä aineistossa oli keskimääräisesti muuttunut 1–3 kuukauden tuomiota suorittavien kohdalla. Kuten aiemmin on jo mainittu, otoskoko Rosenbergin testin osalta ja rangaistuksen pituuden mukaan jaoteltuna oli erittäin pieni, joten keskimääräisiin muutospistemääriin on suhtauduttava hyvin varauksellisesti.

Tarkasteltaessa aineistoa ohjelmaan valikoitumisen mukaan, voidaan havaita, että niiden henkilöiden kohdalla, joilla oli oma tahto osallistua ohjelmaan, keskimääräinen muutos Sokrates testin tunnistaminen ja toiminta osa-alueiden sekä kokonaismuutoksen kohdalla oli suurin (ks. taulukko 9). Muutosvalmiusaste oli heidän kohdallaan muuttunut keskimäärin kuusi pistettä. Tämä osaltaan kertoo siitä, että mikäli vangilla on oma tahto ja sitä kautta jonkintasoinen motivaatio jo ennen ohjelman aloittamista, toimintaohjelma lisää heidän valmiuksiaan muutoksen toteuttamiseksi. Kyseiset havainnot oli saatavilla 76 vangilta (noin 79 % aineistosta). Sokrates testin osa-alueeseen harkinta havaintoja kertyi sen sijaan 63 kappaletta (noin 66 % kaikista havainnoista). Kyseisen osa-alueen kohdalla keskimääräisesti suurin muutos oli niiden henkilöiden kohdalla, jotka olivat tulleet Naarajärven vankilaan omasta anomuksestaan.

Toiseksi suurimmat keskimääräiset muutokset koko Sokrates testin osalta oli havaittavissa niiden vankien kohdalla, jotka olivat tulleet toimintaohjelmaan ohjattuna. Ohjattuna tulneiden keskimääräinen muutos muutosvalmiusasteen suhteen oli noin kaksi pistettä.

Taulukko 9 Ohjelmaan valikoitumisen vaikutus keskimääräisiin muutospistemääriin

Ohjelmaan valikoituminen	tunnistaminen (ka)	harkinta (ka)	toiminta (ka)	muutosvalmiusasteen muutos (ka)	Rosenberg
Oma tahto	1,36	0,27	4,55	6,18	3,40
Halu NaV	0,50	1,50	-0,50	1,50	6,00
Ohjattu	1,16	0,59	0,67	2,41	2,15
kokonaisuusmuutos	1,17	0,57	1,20	2,93	2,38
p-arvo	0,976	0,862	0,199	0,636	0,602

Rosenbergin itsetuntoasteikon keskimääräistä muutosta ohjelmaan valikoitumisen suhteen tarkasteltaessa havaitaan, että niiden henkilöiden kohdalla, jotka olivat valikoituneet ohjelmaan sen vuoksi, että anoivat Naarajärven vankilaan, itsetuntoa mittaavan testin keskimääräinen muutos oli suurin. Heidän keskimääräinen muutos oli kuusi pistettä. Toiseksi eniten itsetunto koheni sellaisten vankien kohdalla, joilla oli oma tahto osallistua ohjelmaan. Keskimääräinen muutos heidän kohdallaan oli noin kolme pistettä. Rosenbergin itsetuntoasteikon osalta havaintoja oli saatavissa 45 vangista (noin 47 % havainnoista). Tarkasteltaessa aineistoa ohjelmaan valikoitumisen suhteen, ryhmien väliset keskiarvon sekä Sokrates että Rosenbergin testien suhteen eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

Yleisenä havaintona aineiston tarkastelusta taustamuuttujien suhteen voidaan sanoa seuraavaa: huolimatta siitä, tulokset eivät olleet keskiarvojen vertailun osalta tilastollisesti merkitseviä, harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta, toimintaohjelma on saanut aikaan edes jossain määrin positiivisia muutoksia testien lopputuloksien suhteen. Parhaassa tapauksessa keskimääräinen muutos on ollut yli yhdeksän pistettä. Kyseinen tulos oli havaittavissa muutosvalmiusasteen keskimääräisen kokonaisuusmuutokset osalta kahdeksan kertaa tai sitä useammin ehdottomassa vankeudessa olevien kohdalla.

Kun tarkastellaan Sokrates -muutosvalmiusasteen keskimääräistä kokonaisuusmuutosta, havaitaan, että suurin keskimääräinen muutos tapahtuu yli 50 -vuotiaiden vankien kohdalla. Myös sellaisten vankien kohdalla, jotka ovat olleet aiemmin vankilassa kahdeksan kertaa tai sitä useammin tai tämän hetkisen rangaistuksen pituus on 1–3 kuukautta, muutosvalmiusasteen keskimääräinen muutos on suurinta. Kun aineistoa tarkastellaan oman motivaation ja ohjelmaan valikoitumisen suhteen, havaitaan, että keskimääräisesti paras muutos on niiden henkilöiden kohdalla, joilla on oma tahto osallistua ohjelmaan tai jossain määrin omaa motivaatiota.

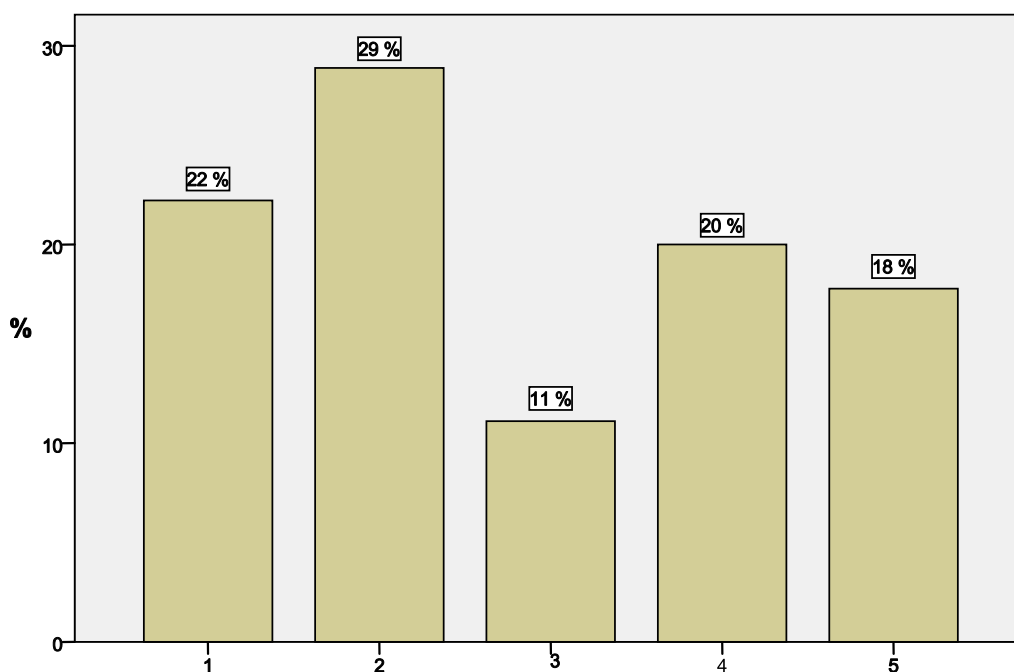
Rosenbergin itsetuntoa mittaavan testin keskimääräisten muutosten perusteella taustamuuttujittain voidaan havaita, että eniten itsetunto kohenee vangeilla, jotka ovat nuoria 20–29 -vuotiaita. Myös heidän kohdallaan, jotka ovat olleet vankeudessa nykyinen rangaistuskausi mukaan luettuna kahdeksan kertaa tai sitä useammin, toimintaohjelma on kohentanut eniten heidän itsetuntoaan. Itsetunnon kohentuminen sellaisten vankien kohdalla, jotka suorittavat 4–6 kuukauden mittaista vankeustuomiota, ohjelmaan on valikoiduttu Naarajärven vankilaan anomisen seurauksena tai omaa motivaatiota osallistua ohjelmaan on ollut jossain määrin, on ollut suurinta.

4.6 Yhteenveto vangeilta kerätystä palautteesta

Toimintaohjelman päättyessä vangeilta kerätään vapaaehtoinen, lomakkeella annettava palaute. Lomakkeen voi palauttaa myös nimettömänä. Lomakkeella on 11 kappaletta strukturoituja kysymyksiä ja viisi avointa kysymystä. Strukturoitujen kysymysten osalta vastaaminen tapahtuu valitsemalla viisiportaiselta asteikolta omaa mielipidettä vastaava numero. Vastausvaihtoehto 1 tarkoittaa ”ei” ja vaihtoehto 5 ”kyllä”.

Palautelomakkeen tutkimusajankohtana oli palauttanut 45 vankia. Se on noin 47 prosenttia kaikista toimintaohjelman läpikäyneestä vangista. Vastausaktiivisuus vaihteli kysymyskohtaisesti. Strukturoituihin kysymyksiin vastasi 44–45 vankia, avoimiin kysymyksiin 31–40 vankia. Seuraavaksi esitellään yhteenveto palautelomakkeella kerätystä tiedoista.

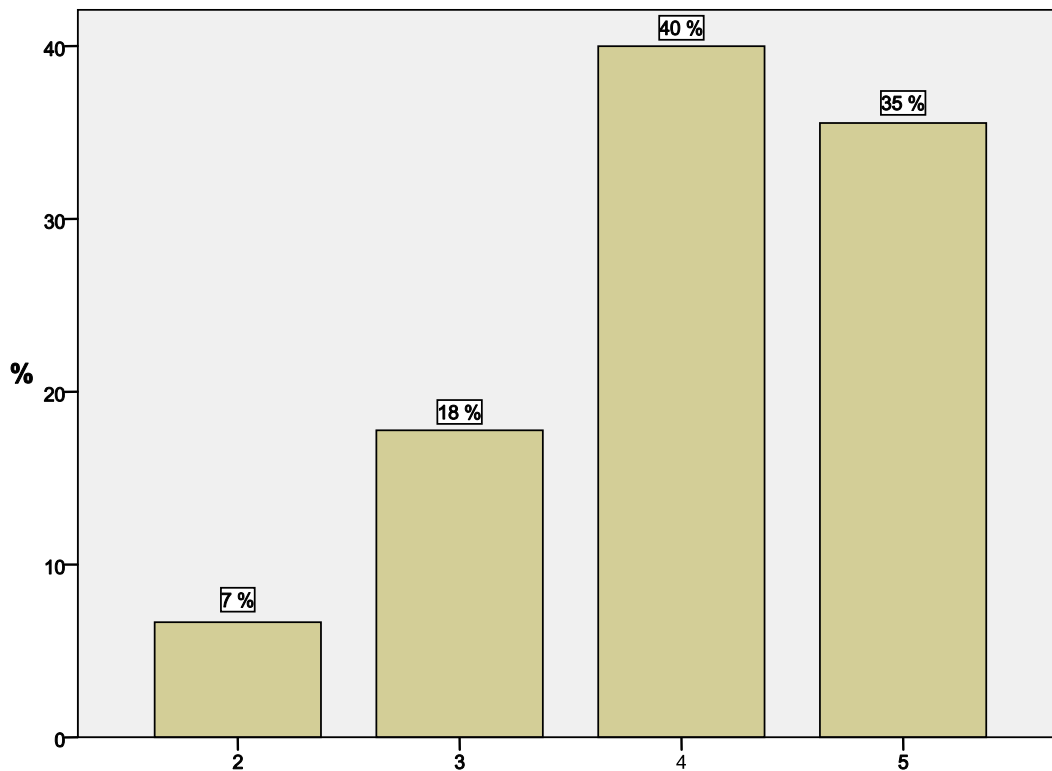
Palautteessa ensimmäiseksi kysyttiin saiko toimintaohjelman aloittava vanki riittävästi tietoa toimintaohjelmasta ennen ohjelman aloittamista. Kuviossa 14 on esitetty annetun palautteen jakaantuminen vastausvaihtoehtojen kesken. Noin puolet vastaajista oli valinnut vaihtoehdon yksi tai kaksi, joka merkitsee, ettei tietoa ole ollut riittävästi. Lähes 40 prosenttia vastaajista koki, että heillä oli riittävästi tietoa ennen ohjelman aloittamista.

Kuvio 14 Sain riittävästi tietoa Selvä kaista -toimintaohjelmasta ennen kuin aloitin ohjelman.

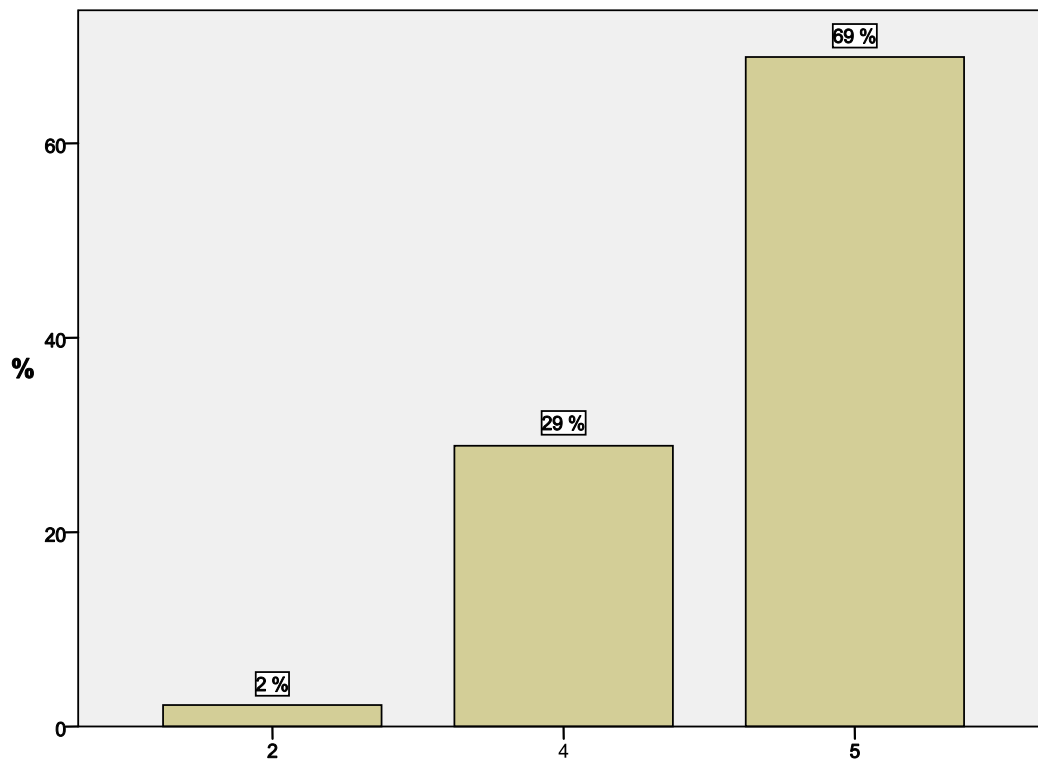
Kysymyksessä kaksi kysyttiin, kerrottiinko ohjelman alussa selkeästi, mitä ohjelma pitää sisällään. Suurin osa, noin 75 prosenttia koki saaneensa riittävän selkeää informaatiota ohjel-

man sisällöstä (ks. kuvio 15). Sen sijaan noin seitsemän prosenttia palautteen antajista koki alussa saadun informaation ohjelman sisällöstä olleen epäselvää.

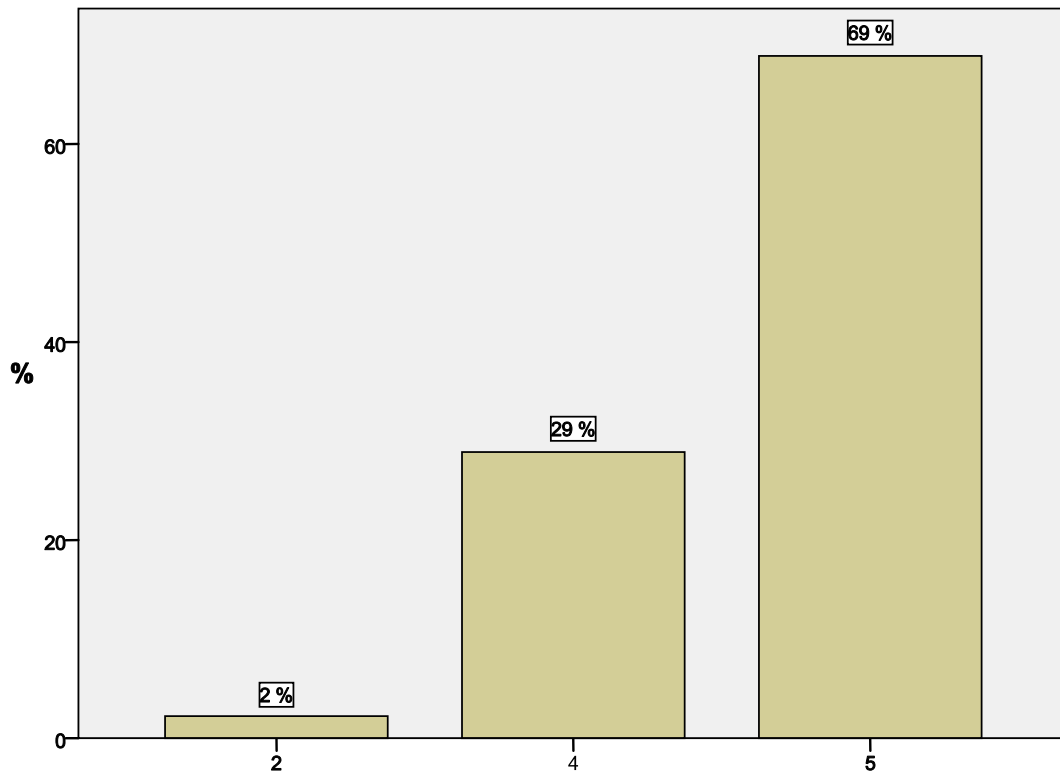
Kuvio 15 Minulle kerrottiin Selvä kaista -ohjelman alussa selkeästi mitä ohjelma pitää sisällään.

Palautelomakkeen kysymyksessä kolme kysyttiin saiko toimintaohjelmassa tietoa päihderiippuvuudesta. Kuten kuvio 16 on havaittavissa, vastaajien mielipide on yksiselitteinen; 98 prosenttia vastaajista koki saaneensa tietoa päihderiippuvuudesta. Ainoastaan kaksi prosenttia ei mielestään saanut siitä tietoa. Tulos tukee ajatusta siitä, että asiakkaidenkin puolelta ohjelma on koettu päihdeohjelmaksi millaiseksi ohjelman toteuttaja on sen tarkoittanutkin.

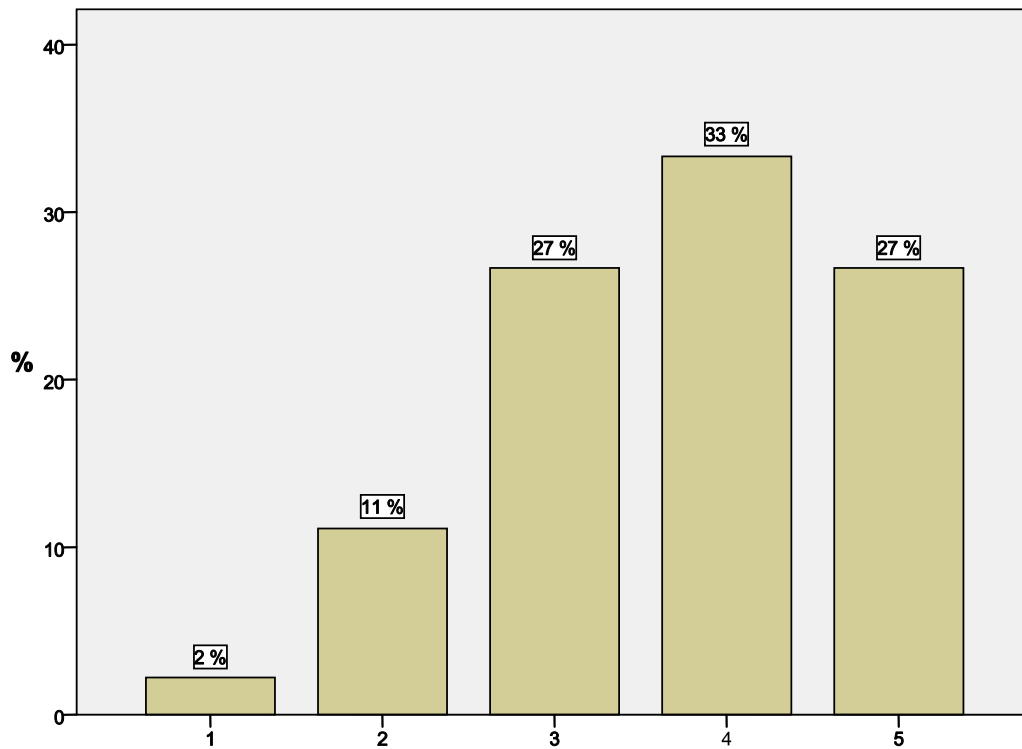
Kuvio 16 Sain Selvä kaista -ohjelmassa tietoa päihderippuvuudesta.

Palautelomakkeen väittämän ”Sain Selvä kaista -ohjelmassa tietoa päihteiden käytön fyysisistä ja psyykkisistä seurauksista.” vastauksen jakaantuivat hyvin samalla tavalla kuin edellisenkin väittämän kohdalla. Kuten kuviosta 17 on havaittavissa, 98 prosenttia vastaajista sai tietoa päihteiden käytön fyysisistä ja psyykkisistä seurauksista. Kaksi prosenttia vastaajista ei mielestään saanut edellä mainittua tietoa. Vastaukset osaltaan osoittavat sen, että ainakin palautteen antajien kohdalla toimintaohjelman viesti on mennyt perille.

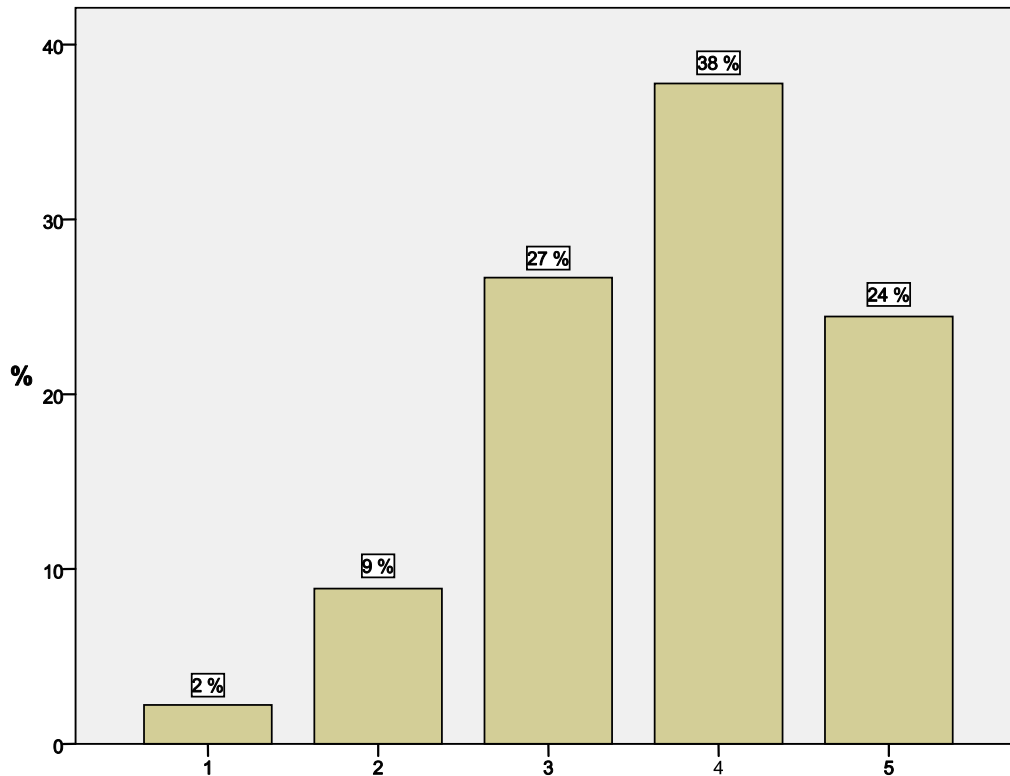
Kuvio 17 Sain Selvä kaista -ohjelmassa tietoa päihteiden käytön fyysisistä ja psyykkisistä seurauksista.

Väitteen ”Opin Selvä kaista -ohjelman aikana, mitä 12 askeleen toipumisohjelma tarkoittaa.” kohdalla vastaukset jakaantuivat enemmän kuin kahdessa aiemmassa palautelomakkeen kohdassa. Noin 60 prosenttia (ks. kuvio 18 ja vastausvaihtoehdot 4 ja 5 yhteenlaskettuna) vastaajista sai tietoa ja kokemusta 12 askeleen ohjelmasta. Yllättävän suuri joukko, 27 prosenttia valitsi vaihtoehdon kolme, joka merkitsee, ettei osaa sanoa oppiko vai ei. Noin 13 prosentille palautelomakkeen täyttäneistä ei 12 askeleen toipumisohjelma avautunut.

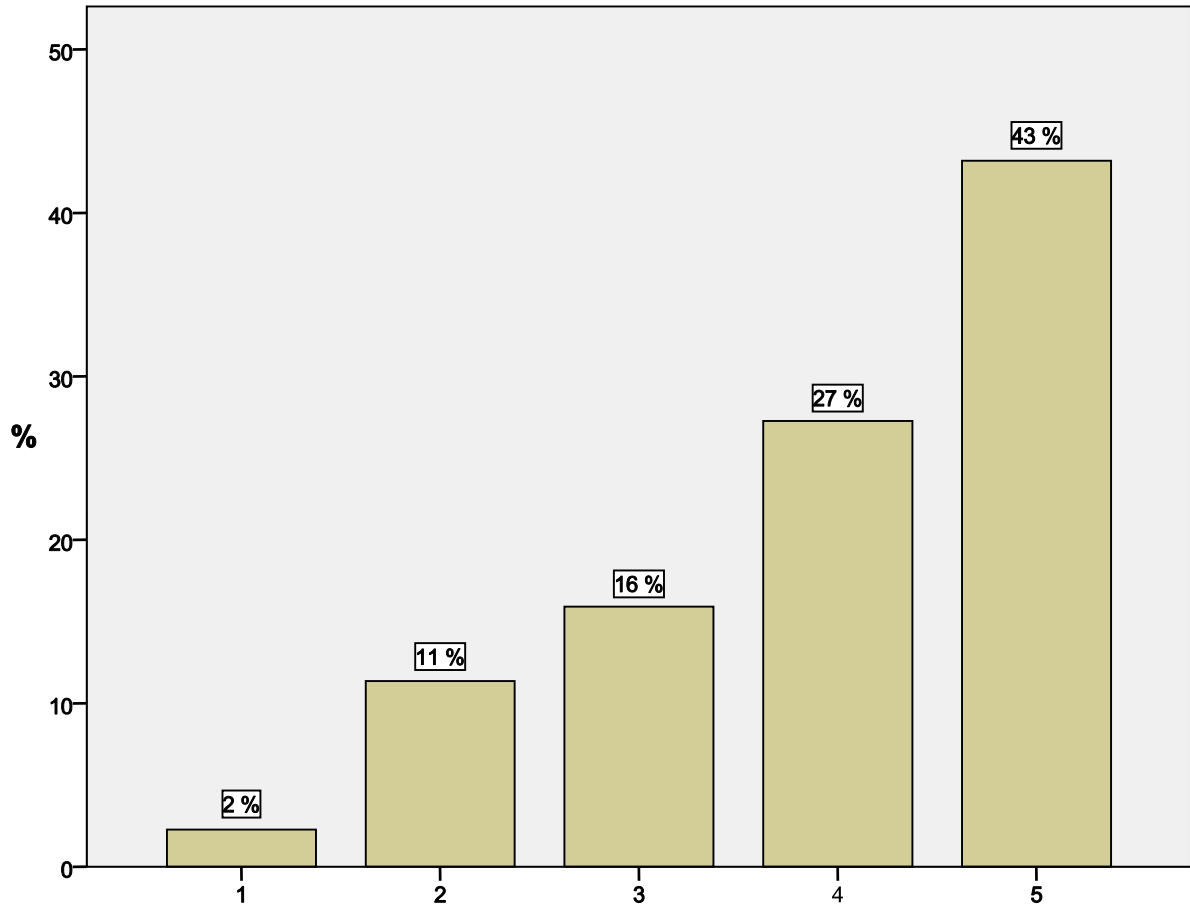
Kuvio 18 Opin Selvä kaista -ohjelman aikana, mitä 12 askeleen toipumishjelma tarkoittaa.

Kuviossa 19 on esitetty vastausten jakaantuminen väittämän työtoiminnan ja toimintaohjelman yhteensopivuudesta. Suurin osa vastaajista oli valinnut vastausvaihtoehdon neljä tai viisi, joka muodosti yhteensä 62 prosenttia palautteen antaneista. Heidän mukaan työtoiminta ja Selvä kaista tukivat toisiaan. Sen sijaan noin 11 prosenttia koki, ettei Selvä kaista ja heidän muu toiminta tukeneet toisiaan. Noin 27 prosenttia vastaajista valitsi vaihtoehdon kolme, joka vastannee lähinnä ei osaa sanoa -tyyppistä mielipidettä.

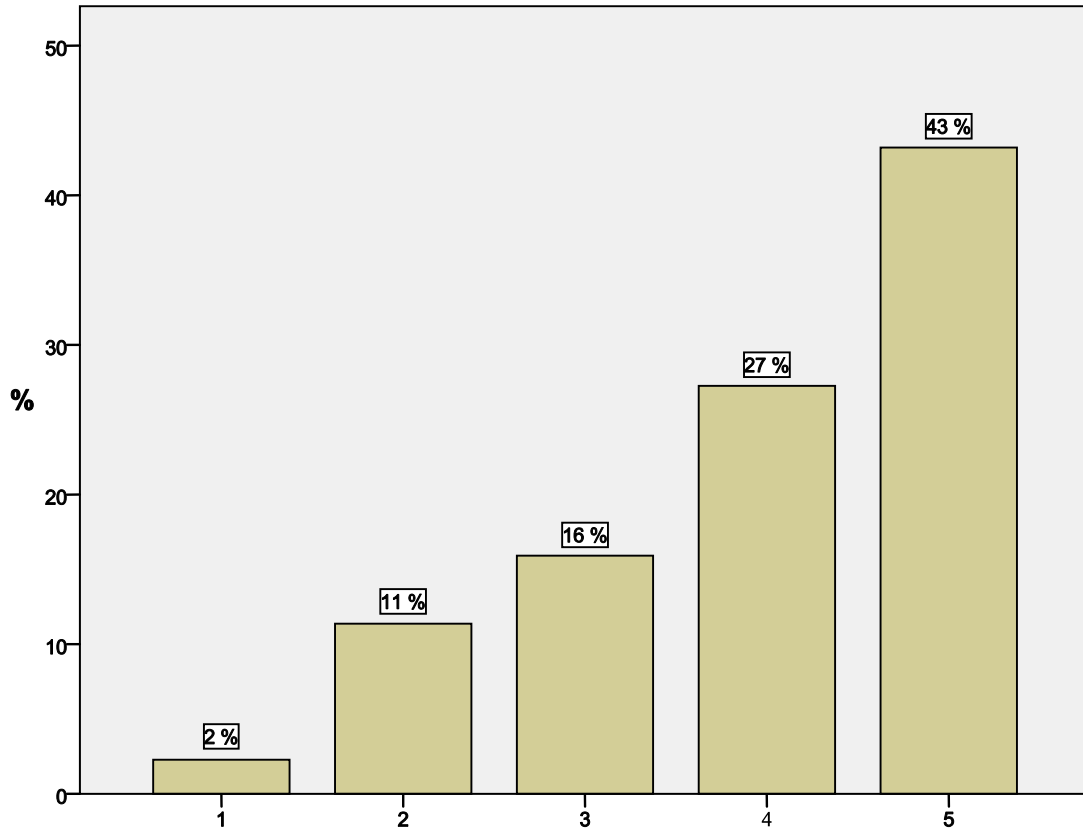
Kuvio 19 Selvä kaista -päiväohjelma ja työtoiminta tukivat hyvin toisiaan.

Palautelomakkeen kysymyksessä seitsemän kysyttiin antoiko Selvä kaista -toimintaohjelma työkaluja päihteiden käytön vähentämiseen. Vastaukset jakaantuivat kuviossa 20 osoitetulla tavalla. Yli neljäkymmentä prosenttia vastaajista koki vahvasti saaneensa apua päihdeongelmassaan. Mikäli tarkastellaan vastausvaihtoehtoja neljä ja viisi yhdessä, osuudeksi muodostuu 70 prosenttia. Niitä, jotka puolestaan kokivat, etteivät saaneet työkaluja päihdeongelmansa haltuun ottamiseksi, oli 13 prosenttia vastaajista. Noin 16 prosenttia ei osannut sanoa, antoiko ohjelma työkaluja vai ei. Tämänkin kysymyksen kohdalla on havaittavissa, että annetun palautteen perusteella toimintaohjelman viesti näyttäisi tavoittaneen asiakaskunnan ja että vangit olisivat valmiimpia käsittelemään päihdeongelmaansa.

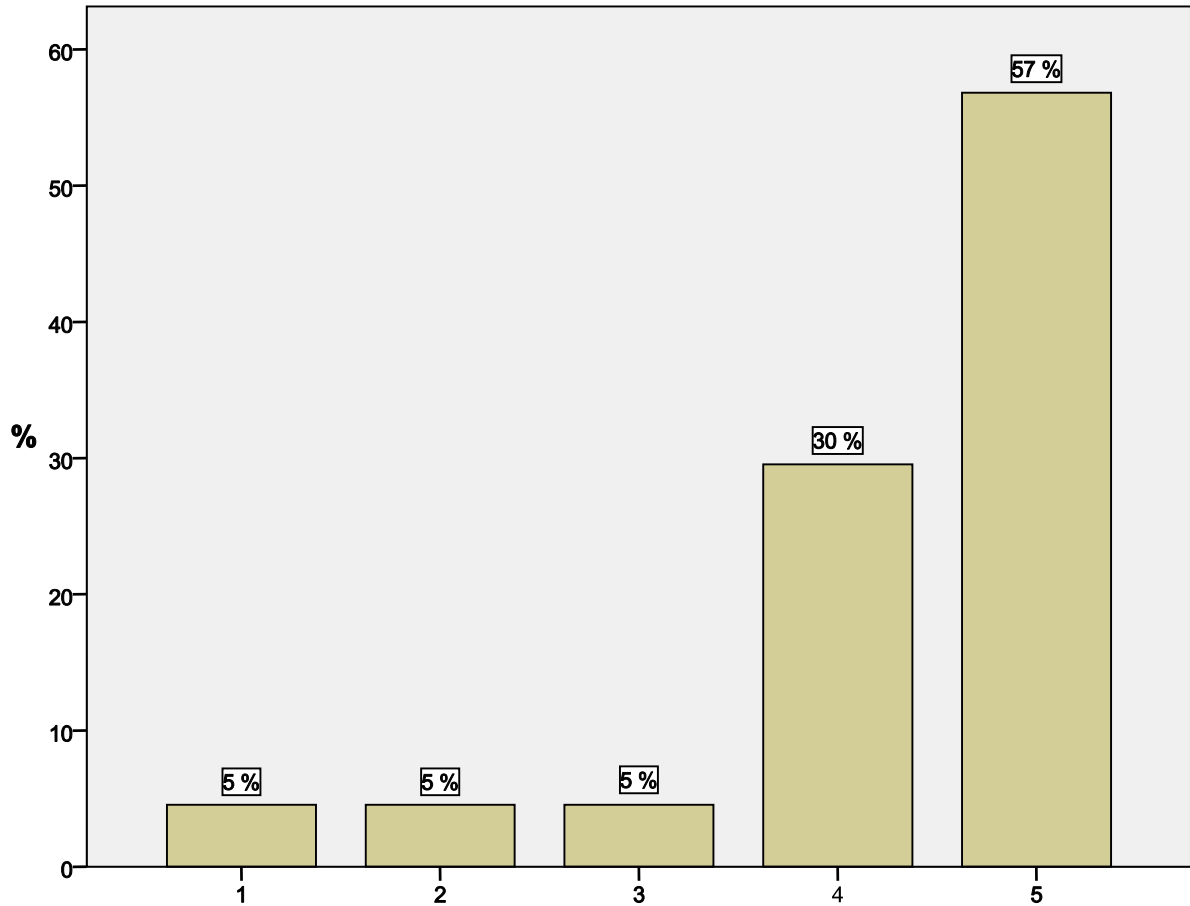
Kuvio 20 Selvä kaista -ohjelma antoi minulle työkaluja päihteiden käytön vähentämiseen.

Annetun palautteen perusteella, toimintaohjelma on lisännyt motivaatiota päihteiden käytön lopettamiseksi 70 prosentissa tapauksia. Vastausten jakauma on esitetty kuviossa 21. Noin 13 prosenttia vastaajista ei kokenut toimintaohjelman lisänsen lopettamismotivaatiota. Noin 16 prosenttia ei osannut sanoa lisäkö Selvä kaista motivaatiota vai ei.

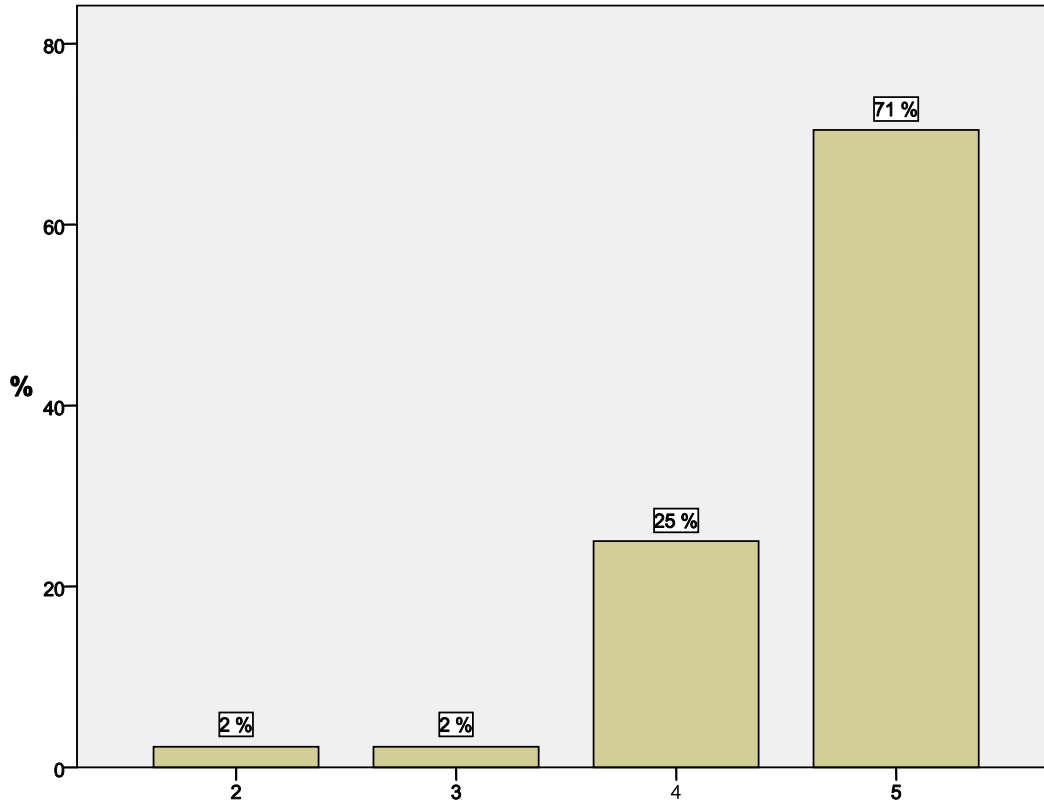
Kuvio 21 Selvä kaista -ohjelma lisäsi motivaatiotani päihteiden käytön vähentämiseen.

Lomakkeella pyydettiin palautetta myös ohjaajien toiminnasta. Palautelomakkeen kysymyksessä yhdeksän tiedusteltiin oliko Selvä kaista -ohjaajilla riittävästi aikaa keskustella asioista. Kuten kuvioista 22 on havaittavissa, 87 prosenttia koki ohjaajilla olleen riittävästi aikaa. Noin 10 prosenttia koki ohjaajien ajan olleen riittämätöntä.

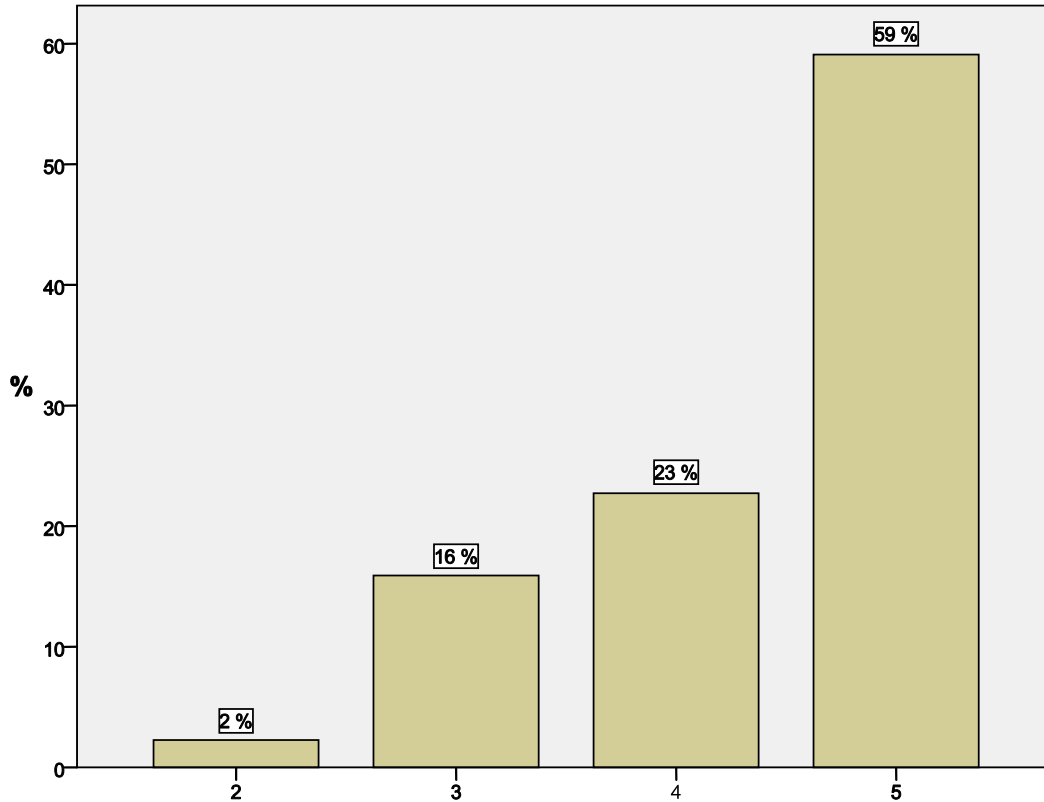
Kuvio 22 Selvä kaista -ohjelman ohjaajilla oli riittävästi aikaa keskustella asioista.

Ryhmän ohjaajien asenne ryhmää kohtaan koettiin positiiviseksi. Vastaajista 96 prosenttia oli tätä mieltä (ks. kuvio 23). Ainoastaan kaksi prosenttia vastaajista koki ohjaajien asenteen negatiiviseksi ja kaksi prosenttia ei osannut yksilöidä asiaa positiiviseksi tai negatiiviseksi. Osaltaan vastaus viestii onnistuneesta henkilöstökrytoinnista, toisin sanoen ammattitaitoiset ohjaajat ovat pystyneet työskentelemään monenlaisten henkilöiden ja persoonallisuuksien kanssa.

Kuvio 23 Selvä kaista -ohjelman ohjaajilla oli positiivinen asenne ryhmän jäseniä kohtaan.

Suurin osa vastaajista, 82 prosenttia, koki saaneensa kannustusta ohjaajilta toimintaohjelman aikana. Kuviossa 24 on havaittavissa, että ainoastaan kaksi prosenttia vastaajista ei kokenut saavansa kannustusta. Vastausvaihtoehto kolme oli valittu 16 prosentissa vastauksia.

Kuvio 24 Selvä kaista -ohjelman ohjaajat kannustivat minua ohjelman aikana.

Palautelomakkeiden avointen kysymysten osalta yleinen huomio, on se, että yllättävän usea vastaaja oli kirjoittanut niihin jotain. Vastaukset eivät tosin olleet pitkiä, mutta niiden perusteella voidaan kuitenkin sanoa, mitä ajatuksia kysymyksissä kysytyt asiat ovat herättäneet.

Avointen kysymysten osalta ensimmäisenä kysyttiin mitä odotuksia ohjelman aloittavalla vangilla oli. Vastauksia tähän kysymykseen tuli 37 kappaletta, joissa 24:ssä oli jokin muu kuin ”ei mitään odotuksia” -tyyppinen vastaus. Suurimpana ryhmänä oli saada tietoa muun muassa päihderiippuvuuden hoidosta ja siitä, miksi oma alkoholinkäyttö ei pysy hallinnassa. Osa vastaajista kaipasi apua päihteidenkäytön lopettamiseen tai vähentämiseen. Osa vastaajista suhtautui ennakkoluuloisesti, ja joissakin vastauksissa kuvastui se, että ennakkoluulot pohjautuivat aikaisempiin kuntoutusmuotoihin. Esimerkkinä erään vastaajan kommentti: ”Kokemukseni tav. AA:sta olivat erittäin ristiriitaisia, joten olin aika ennakkoluuloinen.”

Kysyttäessä ”Miltä ryhmätyöskentely sinusta tuntui?” vastauksia annettiin 40 kappaletta. Suurimmassa osassa vastauksia ryhmätyöskentely sinänsä koettiin hyvänä, mielenkiintoisena ja jopa antoisana asiana. Eräs vanki kommentoi ryhmätyöskentelyä seuraavasti: ”Mielestäni erittäin positiiviselta, ylitin itseni asioiden käsittelyssä.” Edellä esitetystä kommentista oli nähtävissä se, että vankikulttuuria voimakkaasti leimaava omien asioiden pitäminen omana -kulttuuri on pystytty toimintaohjelmassa murtamaan, mitä voidaan pitää pelkästään positiivisena asiana. Ainoastaan kahdessa vastauksessa oli nähtävissä täysin negatiivinen asenne ryhmätöitä kohtaan. Kommenttien mukaan ryhmätyöskentely tuntui ”vastenmieliseltä” ja asialta, joka ”masentaa”. Viidessä vastauksessa oli nähtävissä se, että joko alussa ryhmätyös-

kentely koettiin vieraana ja vaikeana asiana, joka kuitenkin parani ohjelman loppua kohden tai välille ryhmätyöskentely koettiin mielekkäänä kun toisinaan taas ei. Esimerkkinä viimeksi mainitusta olkoot vankien seuraavat kommentit: ”Ensin tökki, puolen välin paikkeilla lähti menemään ihan hyvin” ja ”aluksi oudolta”.

Suurin osa, 24 kappaleetta, palautteen antaneista koki Selvä kaista -päiväohjelman sisällön sopivana ja kaikin puolin hyvänä. Kysymykseen ”Mitä mieltä olet Selvä kaista -päiväohjelman sisällöstä (aamuviritys, luento, kahvi, ryhmäterapia)?” kaikkiaan 38 palautelomakkeessa oli otettu kantaa. Kuudessa lomakkeessa oli selvää positiivista palautetta. Siinä otettiin kantaa hyväksi koettuun kokonaisuuteen ja ohjelmassa käsitellyt asiat herättelevinä. Lisäksi palautteessa nähtiin, että ohjelma auttaa selviytymään päihteiden käytöstä ja tukee siinä prosessissa. Negatiivista palautetta ohjelman sisällöstä oli annettu kahdeksassa (8) palautelomakkeessa. Ohjelman nähtiin nojaavan liiaksi perinteiseen AA:n perinteisiin (”Nojaa ehkä vähän liikaa perinteiseen aa:han, 12 askelineen, isoine kirjoineen, joka on vanhahtavaa ja antaa turhan lahkomaisen, hurmashenkisen kuvan asiasta”). Negatiivista palautetta annettiin myös aamuvirityksestä, joka koettiin turhana, jopa ärsyttävänä. Lisäksi ohjelma nähtiin jossain määrin puuduttavana, luennot pitkävetisinä ja ohjelman koettiin sisältävän jonkin verran turhaa toistoa.

Palautelomakkeessa pyydettiin vastaajan mielipidettä siitä, mitä Selvä kaista -ohjelmassa tulisi hänen mielestään muuttaa. Yhteensä 33 palautelomakkeessa oli otettu kantaa edellä mainittuun kysymykseen. Näistä yhdeksässä (9) kommentina oli ”en tiedä”, ”en osaa sanoa” tai vastaava kommentti. Sen sijaan 24 vastausta sisälsi jonkinlaisen ehdotuksen tai mielipiteen. Konkreettisimmat ehdotukset liittyivät tulevaisuuteen, aikaan toimintaohjelman ja vankilasta vapautumisen aikaan. Esimerkkinä mainittakoon seuraava kommentti: ”Lisättävä tulevaisuuden asioita. Kun/jos ei juo älyttömästi, mitä sitten/positio.” Erityisesti ohjaajilta toivottiin enemmän konkretiaa ja käytännönläheisyyttä esimerkiksi tukiverkoston rakentamiseen ja keskustelua tulevaisuudessa vastassa olevista asioista. Lisäksi toivottiin entistä enemmän tietoa esimerkiksi alkoholin vaaroista. Muutamassa palautteessa AA ja ohjelmassa olevat AA-tyyppiset elementit koettiin vastenmielisenä. Joissakin palautelomakkeissa toivottiin vähemmän uskonnollista puhetta ja keskustelua isosta kirjasta. Muilta osin palaute koski pienempiä asioita, kuten esimerkiksi sitä pitäisikö ohjelman olla pidempi vai lyhempi ja pitäisikö olla enemmän vapaata keskustelua ja ohjelman muutoinkin monipuolisempaa.

Palautelomakkeen viimeisenä kysymyksenä vastaajia pyydettiin kertomaan olisiko heillä ehdotuksia Selvä kaista -ohjelman kehittämiseksi. Kaikkiaan 31 palautelomaketta sisälsi vastauksen tähän kysymykseen. Konkreettisia ehdotuksia oli yhteensä 20 lomakkeessa, ja 11 lomaketta sisälsi ”ei ehdotuksia” tai ”en osaa sanoa” -tyyppisen vastauksen. Vastaukset haajantuivat laajalle, mutta kenties konkreettisimpana ehdotuksena voisi pitää hoitojatkumoon liittyviä asioita. Tulevaisuudessa ohjelmalta toivottiin asemaa, jossa vanki voitaisiin ohjata jo tuomion aikana Myllyhoitoon tai koevapauteen hoitosuhteen perusteella. Lisäksi toivottiin, että ohjelman aikana kaikki ”pakotettaisiin” rakentamaan konkreettinen, vapautumisen jälkeinen tukiverkosto ”(kuka, missä, milloin)”. Muutoin kehittämisehdotukset liittyivät ohjelman vapaaehtoisuuteen, ryhmän kokoon (toivottiin pienempää ryhmäkokoja), muun toiminnan ja vapaan keskustelun lisäämiseen sekä toivottiin ulkopuolisia esitelmän pitäjiä ja asiantuntijoita vieraaksi.

Yhteenvedon toimintaohjelmasta saadun palautteen perusteella voidaan sanoa, että toimintaohjelma on koettu hyväksi ja toipumismotivaatiota herättäneeksi. Ohjaajien toiminta sai positiivista palautetta ja heidät koettiin kannustaviksi. Saadun palautteen perusteella ohjelma näyttäisi saavuttaneen sille asetettuja tavoitteita. Se on pystynyt tarjoamaan työkaluja päihteen käytön vähentämiseen ja antanut tietoa päihteen käytön seurauksista sekä päihderiippuvuudesta.

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Raportissa on tarkasteltu Selvä kaista -toimintaohjelman kautta saavutettuja tuloksia. Kahdeksan viikkoa kestävä Selvä kaista -toimintaohjelma on suunnattu rattijuopumuksesta ehdottomaan vankeuteen tuomituille. Ohjelman arviointi perustuu kahteen aineistoon: Myllyhoitoyhdistyksen työntekijöiden, vankilahenkilökunnan ja vankien haastatteluihin (yhteensä yhdeksän kappaletta) sekä toimintaohjelman läpikäyneistä, yhteensä 96 vangista, koottuun tilastolliseen aineistoon. Selvä kaista -toimintaohjelmaa on tarjottu osana Naarajärven vankilan toimintoja vuodesta 2009 lähtien. Kokeilu päättyy vuoden 2011 loppuun.

Selvä kaista toimintaohjelma koettiin vankilan taholta erittäin tarpeellisena, sisällöltään hyvänä kokonaisuutena ja tarve tuntimäärällisesti pitkäkestoiselle ohjelmalle ilmeisenä. Toimintaohjelman avulla on saatu todellista vastinetta rangaistusajansuunnitelman toteutumiseksi. Lisäksi toimintaohjelma helpottaa vankeinhoidon resurssipulaa erityisesti päihdetyön osalta.

Uusi, ulkopuolisen toteuttama toimintaohjelma sopeutui vankila-arkeen ja -ympäristöön hyvin. Ohjelma on toiminut keskeytyksettä ympäri vuoden ensimmäisten vankien sisäänotosta lähtien. Tämä osaltaan viestii ohjelman hyvästä laadusta. Toinen ohjelman laadusta kertova seikka on alhainen ohjelman keskeyttäneiden lukumäärä. Ainoastaan 6 prosenttia ohjelman aloittaneista keskeytti ja yhdessäkään tapauksessa keskeytys ei tapahtunut toimintaohjelmasta johtuvista syistä tai vangin asenteesta ohjelmaa kohtaan.

Ohjelman kiistattomana hyvänä puolena pidettiin tietämyksen lisääntymistä päihdehaitoista ja päihderiippuvuudesta. Ohjelma nähtiin myös vahvana herätteenä, joka pysäyttää vangin päihdeproblematiikan äärelle kenties ensimmäistä kertaa elämässä. Ongelmallista kuitenkin on, että osa lyhyttä vankeustuomiota suorittavista on ohjelman tavoittamattomissa, jatkuvan sisäänoton eli non-stop -mallista huolimatta. Jatkuva sisäänotto nähtiin ohjelman vahvuutena, jollaisena ohjelma nähtiin tulevaisuudessakin. Haastateltujen mukaan ohjelmaan osallistuminen pitäisi jatkossakin olla ohjattua eikä vapaaehtoista, jolloin ohjelmaan osallistuisivat vain kaikista motivoituneimmat vangit. Haastateltujen vankien näkemykset ohjelmasta olivat positiiviset ja yhteneväiset haastateltujen henkilökunnan edustajien kanssa.

Tilastollisesta aineistosta saadut tulokset ovat positiivisia, mutta suurimmalta osaltaan suuntaa-antavia aineiston pienuuden vuoksi. Toimintaohjelman vaikutuksia mitattiin vangeille toimintaohjelman alussa ja sen päättyessä suoritettavien ennen-jälkeen -mittausten avulla. Tällaisia testejä olivat koherenssiskaala, Sokrates-muutosvalmiustesti ja Rosenbergin itsetuntoasteikko. Tulosten mukaan ohjelman läpikäyneiden vankien itsetunto parani ja heidän muutosvalmiusaste koheni. Noin 61 prosentilla ohjelman läpikäyneistä vangeista Rosenbergin itsetuntoasteikon lopputulos parani (muutospistemäärä sijoittui välille 1–20 pistettä). Tulos oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Sokrates -muutosvalmiustesti jakaantuu kolmeen osa-alueeseen: tunnistaminen, harkinta ja toiminta. Tunnistaminen osa-alueen kohdalla 37 prosentille vangeista toimintaohjelma ei ole saanut muutosta. Positiivinen muutos oli havaittavissa 36 prosentilla ja negatiivinen muutos 27 prosentilla toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista. Tämän perusteella voidaan sanoa, että toimintaohjelma on pystynyt jossain määrin parantamaan vankien kykyä tunnistaa oma

päihderiippuvuutensa. Tilastollisesti tarkasteltuna tunnistaminen osa-alueen keskimääräinen pistemäärämuutos oli kohtalaisen merkittävä.

Harkinta osa-alueella 69 prosentille toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista ohjelmalla ei ollut juurikaan vaikutusta. Toimintaohjelma vaikutti positiivisesti 21 prosentille sen läpikäyneistä vangeista. Sen sijaan kymmenelle prosentille ohjelmalla oli negatiivinen vaikutus Sokrates -testin harkinta osa-alueella.

Sokrates -testin toiminta osa-alueella ohjelman läpikäyminen ei saanut juurikaan muutosta 36 prosentille vangeista. Positiivinen muutos oli havaittavissa 42 prosentilla ja negatiivinen muutos 28 prosentilla toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista. Tarkasteltaessa kutakin Sokrates -testin osa-aluetta, voidaan havaita, että toimintaohjelma on pitänyt vangin asenteen ennallaan tai parantanut sitä. Keskimääräiset muutokset harkinta ja toiminta osa-alueilla eivät olleet tilastollisesti merkittäviä.

Tarkasteltaessa Sokrates -muutosvalmiustestin kokonaistulosta eli muutosvalmiuden astetta ennen ja jälkeen toimintaohjelmaa, havaitaan, että huolimatta kunkin osa-alueen yksittäisistä tuloksista, muutosvalmiusasteessa on tapahtunut positiivinen muutos. Ennen toimintaohjelmaa korkea tai hyvin korkea muutosvalmiuden aste oli 43 prosentilla toimintaohjelman aloittaneista. Vastaavasti toimintaohjelman jälkeen korkea tai hyvin korkea muutosvalmiusaste oli 60 prosentilla ohjelman läpikäyneistä. Matala tai vähäinen muutosvalmiuden aste ennen toimintaohjelmaa oli kymmenellä prosentilla ohjelman aloittaneista vangeista. Toimintaohjelman jälkeen vastaava luku oli yhdeksän prosenttia. Huolimatta siitä, että keskimääräinen muutosvalmiusasteen muutos oli pistemäärällisesti suhteellisen pieni, noin kolme pistettä, tulos oli tilastollisesti merkitsevä. Tämä tarkoittaa sitä, että toimintaohjelma on pystynyt kohentamaan vankien valmiutta elämän muutokseen.

Aineistoa tarkasteltiin myös taustamuuttujittain, joita olivat vankikertaisuus, ikä, vangin asenne tai motivaatio toimintaohjelmaa kohtaan, rangaistuksen pituus ja ohjelmaan valikoituminen. Taustamuuttujia verrattiin sekä Sokrates -muutosvalmiustestistä että Rosenbergin itsetuntoasteikosta saatuihin muutoskeskiarvoihin. Rosenbergin -testin ja Sokrates -testin tulosten mukaan suurimmat positiiviset muutokset olivat niiden vankien kohdalla, jotka olivat olleet vankilassa kahdeksan kertaa tai sitä useammin. Myös ikä vaikutti sekä vangin muutosvalmiusasteeseen että itsetuntoon. Toimintaohjelman myötä yli 50 -vuotiaat olivat valmiimpia elämän muutokseen kuin esimerkiksi 20–29 -vuotiaat, joiden kohdalla toimintaohjelmalla ei ollut havaittavissa vaikutusta muutosvalmiusastetta mittaavissa testituloksissa. Sen sijaan oli havaittavissa, että toimintaohjelma kohotti eniten juuri nuorten 20–29 -vuotiaiden itsetuntoa.

Siinä missä muutosvalmiusasteen suurin muutos oli havaittavissa lyhyttä 1–3 kuukauden tuomiota suorittavien kohdalla, suurin muutos itsetuntoa mittaavassa Rosenbergin testissä oli havaittavissa 4–6 kuukauden tuomiota suorittavien kohdalla. Tulokset eivät olleet tilastollisesti merkittäviä. Huolimatta siitä, että vahvoja tilastollisia merkitsevyyksiä ei saavutettu, tulokset ovat suuntaa-antavia. Todellisten vaikutusten löytymiseksi seurantatutkimuksen merkitys korostuu. Ensisijaisen tärkeää olisi tehdä tutkimus samalla tutkimusjoukolla. Tämän perusteella pystyttäisiin varmuudella osoittamaan esimerkiksi se, kuinka moni Selvä kaista -ohjelman läpikäyneistä on syyllistynyt uusiin rattijuopumustuomioihin esimerkiksi kahden vuoden kuluessa vapautumisestaan. Näin voitaisiin todentaa ohjelman tosiasiallinen vaikutus uusintarikollisuuteen.

Toimintaohjelman kriittinen piste on vangin vapautumisen hetki. Hyvin alkanut toipumisprosessi saattaa pysähtyä, mikäli jatkumoa toimintaohjelmasta siviiliin ei ole kyetty kunnolla rakentamaan ja jatkohoitokontakteja asianmukaisesti luomaan. Tähän olisi syytä jatkossa panostaa. Toinen huomionarvoinen seikka on, mikäli ohjelmaa päätetään tarjota laajemmin vankeinhoidossa niin ohjelman toteuttajan kuin vankilan avainhenkilöiden on sitouduttava vahvasti ohjelman toteuttamiseen. Tältä osin projektivaiheen tulokset ovat olleet rohkaisevia.

Toimintaohjelmaa on kommentoitu ohjelmatoimintojen ohjausryhmässä, jonka mukaan tarve vastaavanlaiselle keskeytymättömälle ohjelmalle olisi olemassa. Tässä yhteydessä on pohdittu kysymystä siitä pitäisikö ohjelman olla rikosperusteinen vai yleisluontoinen päihdeohjelma. Tähän kysymykseen myös haastatteluissa otettiin kantaa. Ensinnäkin huomiota on syytä kiinnittää yksilökohtaiseen harkintaan. Tällä tarkoitetaan sitä, että jokaisen potentiaalisen toimintaohjelmaan osallistujan taustat selvitetään jotta virhesijoittelulta vältyttäisiin. Eriytyisiä ongelmia saattaa ilmetä niiden vankien kohdalla, mille esimerkiksi ryhmätilanteet ovat jostain syystä ahdistavia tai pulmallisia suoriutua. Lisäksi on olemassa sellaisia rikosnimikkeitä, kuten seksuaalirikokset, joiden ilmituleminen aiheuttaa ongelmia. Tästä tullaan toiseen huomioon, jonka haastateltavat toivat esiin. Rattijuopumus nähtiin ryhmää yhdistävänä tekijänä, ja vankihierarkian merkitys suurena. Kun ryhmä muodostuu saman rikoksen tehneistä, näin vankihierarkian aiheuttamat konfliktit voidaan minimoida ja ennalta estää. Toisaalta tässä yhteydessä on huomautettava, että toki toimintaohjelmaan osallistuneiden rikostaustaisuus projektivaiheessa on varsin heterogeeninen. Vaikka suuressa osassa vankeja päärikoksena on mainittu rattijuopumus, tuomioon on saatettu sisällyttää myös muita rikosnimikkeitä. Esimerkkinä mainittakoon pahoinpitely tai varkaus.

Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjausten mukaan pitäisi huolehtia siitä, että asiakkaat valikoituvat oikeisiin ohjelmiin ja osallistuminen yhtäältä perustuu riski- ja tarvearvioon ja toisaalta muodostaa osan rangaistusajansuunnitelman toteuttamista. Tavoitteena on myös tukea asiakasta niin, että hän suorittaa ohjelman loppuun ja jatkossa vahvistetaan asiakkaan oppimia taitoja ja huolehditaan jatkumoista ohjelman suorittamisen jälkeen. Edellä mainitut linjaukset näkyivät erittäin hyvin tutkimuksessa ja ohjelmatyön linjaukset heijastuivat äärimmäisen hyvin tutkimustuloksissakin. Selvä kaistan asiakkaat ovat valikoituneet asianmukaisesti ohjelmaan. Noin 90 prosentilla toimintaohjelman läpikäyneistä vangeista alkoholiriippuvuutta mittaavasta Mast -testistä saatu tulos viittaa alkoholismiin ja erittäin suurella osalla ohjelman läpikäyneistä vangeista on päärikoksena rattijuopumus tai törkeä rattijuopumus.

Pohdittaessa toimintaohjelmaa vasteena rangaistusajansuunnitelmalle, on kiistatonta, että ohjelma on ollut tarpeellinen lisä päihdetyössä Naarajärven vankilassa. Päihdetyö on pääasiassa ollut yksilötyötä, jonka lisäksi on ollut tarjolla tuntimäärällisesti lyhyempää ohjelma-toimintaa. Ohjelmaa saatetaan tarjota kahdesta kolmeen kertaa vuodessa, jolloin ohjelma voi olla niiden ulottumattomissa, ketkä sitä kaikista kipeimmin tarvitsisivat. Lisäksi yksi päihdetyön erityisohjaaja ei pysty tarjoamaan yksilötyötä niin paljoa kuin todellisuudessa tarvittaisiin. Molemmat vaihtoehdot ovat ongelmallisia erityisesti lyhyitä tuomioita suorittavien näkökulmasta tarkasteltuna. Lisäksi toimintaohjelmassa olevaa vankia on pystytty tukemaan niin, että hän on pystynyt suorittamaan toimintaohjelman loppuun saakka. Tästä kertoo toimintaohjelman erittäin alhainen keskeyttäneiden lukumäärä, joka helmikuun 2011 loppuun mennessä oli kuusi (noin 6 % toimintaohjelman läpikäyneistä).

Vapautumisen ajankohta ja hoitojatkumon turvaaminen muodostaa yhden kriittisen pisteen Selvä kaista -toimintaohjelman onnistumisessa. Huolimatta siitä, että ohjelman ohjaajat ovat viime kuukausina saaneet tutkimusajankohtaa aktiivisemmän roolin vapautumishetken valmistelussa, on siihen edelleen kiinnitettävä erityistä huomiota. Mikäli vapautuminen hoidetaan huonosti tai jätetään kokonaan hoitamatta, mahdollisuus ohjelman vaikutusten häviämiseen kasvaa ja sitä kautta vaarannetaan mahdollisesti alkanut toipumisprosessi ja ohjelman vaikuttavuus.

Koko toimintaohjelman onnistumisen kulmakiveksi nousee sitoutunut henkilöstö niin vankilan kuin toimintaohjelman toteuttajan puolelta. Lisäksi toiminnan ei pitäisi olla yksittäisten henkilöiden vastuulla, vaan olisi huolehdittava sijaisjärjestelyistä. Tällöin esimerkiksi vaarantuu ohjelmaan ohjautuvuus ja sitä kautta erityisesti lyhyttä tuomiota suorittavat jäävät ohjelman ulottumattomiin, millaisia puhtaat rattijuopumustuomiot yleensä on. Kuitenkaan tämä ei ole projektivaiheessa muodostunut ongelmaksi. Ohjelma on tavoittanut paljon vankeja ja se on toiminut keskeytyksettä projektivaiheen alusta alkaen. Lisäksi ohjaajien sijaisjärjestelyt ovat toimineet hyvin, eikä ohjaajien vaihdos ole aiheuttanut ylitsepääsemättömiä ongelmia.

Projektin alkuvaiheen tulokset ovat olleet siis rohkaisevia vaikka aineiston koko ajoittain asetti omat rajoitteensa sitä analysoitaessa. Toimintaohjelma on edelleen toiminnassa ja toimintaohjelman läpikäyneiden vankien lukumäärä on kasvanut tutkimusajankohdan jälkeen muutamalla kymmenellä. Saadaksemme luotettavampia, koko projektivaiheen kattavia tuloksia olisi syytä tehdä uusi tutkimus, jossa selvitetään ohjelman vaikutuksia aineistolla, joka sisältää kaikki toimintaohjelman läpikäyneet vangit. Uusi analyysi antaisi paremman pohjan keskustelulle ohjelman laadusta, vaikutuksista ja sen tarpeesta osana rikosseuraamusalan ohjelmatarjontaa.

LÄHTEET

Granfelt, Riitta (2007): ”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa”. Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.

Hypén, Kimmo (2004): Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.

Impinen, Antti – Rahkonen, Ossi – Karjalainen, Karoliina – Lintonen, Tomi – Lillsunde, Pirjo & Ostamo, Aini (2008): Rattijuoppo on yhä useammin 18 –vuotias. Suomen Lääkärilehti 24/2008 vsk 63, 2221–2226.

Impinen, Antti – Rahkonen, Ossi – Karjalainen, Karoliina – Lintonen, Tomi – Lillsunde, Pirjo & Ostamo, Aini (2009): Substance Use as a Predictor of Driving under the Influence (DUI) Rearrests. A 15-Year Retrospectivw Study. Traffic Injury Prevention, 10, 220–226.

Karsikas, Vuokko (2005): Selvinpäin olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.

Keinänen, Anssi (2010): Empiirisen vaikutustutkimuksen haasteet: Esimerkkinä CS-kurssin vaikutus uusintarikollisuuteen. Teoksessa Anssi Keinänen – Mia Kilpeläinen – Ulla Väättänen (toim.) Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja 26. Joensuun yliopistopaino, Joensuu.

Laapotti, Sirkku – Hatakka, Mika & Keskinen, Mika (2004): Liikenneturvajaksot osana rattijuoppojen yhdyskuntapalvelua –Mielekästä toimintaa. Liikenneturvan tutkimusmonisteita 100/2004. Liikenneturva, Helsinki.

Lappi-Seppälä, Tapio – Niemi, Hannu (2010): Kontrolliviranomaisten toiminta. Teoksessa Rikollisuustilanne 2009. Rikollisuus- ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 250. Hakapaino Oy, Helsinki.

Metsämuuronen, Jari (2003): Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Mohell, Ulla – Pajuoja, Jussi (2006): Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tietosanoma Oy, AS Pakett, Tallinna.

Mäki, Martti & Haukkala, Ari (2000): Alkoholi liikenteessä. Onko rattijuopumus muuttunut nykyisen alkoholilain aikana? Liikenneturva ja Kansanterveyslaitos, Helsinki.

Niemi, Hannu (2010): Liikennerikokset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2009. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 250. Hakapaino Oy, Helsinki.

Penttilä, A. – Portman, M. – Kuoppasalmi, K. – Lunetta, P. & Nevala, P. (2004): Roadside Surveys in Uusimaa in Finland. Increase of the Rate of Motor Vehicle Drivers in Traffic With a Low Blood Alcohol Content. Saatavilla: <http://www.icadts.org/T2004/pdfs/P17.pdf>. Luettu 4.2.2011.

Pikkarainen J, Penttilä A, Seppä H. (1995): Recidivism Of Drunken Driving in Finland 1972-1994. Proceedings of the 13th International Conference on Alcohol, Drugs and Traffic Safety. NHMRC, The University of Adelaide, Australia 1995, vol 2, 591–595.

Portman, M. – Penttilä, A. – Haukka, J. – Eriksson, P. – Alho, H. & Kuoppasalmi, K. (2010): Predicting DUI recidivism of male drunken driving: A prospective study of the impact of alcohol markers and previous drunken driving. *Drug and Alcohol Dependence* 105, 186–192.

Päihdetilastollinen vuosikirja 2010. Alkoholi ja huumeet. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Rajalin, Sirpa (2004): Rattijuopumus Suomessa. Liikenneturvan tutkimusmonisteita 99/2004. Liikenneturva, Helsinki.

Rikosseuraamuslaitos (2011): Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2010. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2011.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2009): Poliisin tietoon tullut rikollisuus. 4. vuosineljännes 2009, Eräiden rikostyyppien kehitys tammi-joulukuussa 2005–2009. Tilastokeskus, Helsinki. Saatavilla: http://www.stat.fi/til/polrik/2009/04/polrik_2009_04_2010-01-19_tau:001_fi.html. Luettu 10.8.2011.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2010): Poliisin tietoon tullut rikollisuus. Katsaus poliisin, tullin ja rajavartiolaitoksen tietoon tulleeseen rikollisuuteen. Tilastokeskus, Helsinki. Saatavilla: http://www.stat.fi/til/polrik/2010/polrik_2010_2011-04-07_kat_001_fi.html. Luettu 10.8.2011.

Taxman, Faye S. – Piquero, Alex (1998): On Preventing Drunk Driving Recidivism: An Examination of Rehabilitation and Punishment Approaches. *Journal of Criminal Justice*, Vol. 26, No. 2, 129–143.

Tilastokeskus (2008): Suomen tilastollinen vuosikirja 2008. Multiprint Oy, Helsinki.

Tourunen, Jouni – Perälä, Jussi (2004): Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Helsingin vankilan päihdeettömän osaston arviointi- ja kehittämistutkimus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2004. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.

LIITE 1

Selvä kaista -toimintaohjelma HAASTATTELURUNKO/henkilökunta

Taustakysymykset

- Tämän hetkinen työ/asema?
- Mikä on suhteesi selvä kaista –toimintaohjelmaan?
- Oliko Myllyhoitoyhdistys sinulle entuudestaan tuttu? (tämä kysymys vankilahenkilökunnalle ainoastaan)

- Ennen kuin selvä kaista –toimintaohjelma käynnistettiin Naarajärvellä, oliko toimintaohjelmassa käytetty Myllyhoidollinen työote sinulle entuudestaan tuttu?
- Jos on, niin missä olet siihen tutustunut?
- Miten kuvailisit Selvä kaista –toimintaohjelman hyödyllisyyttä/tarpeellisuutta?
- Verrattaessa muihin tuntemiisi päihdeohjelmiin/päihdekuntoutusmuotoihin, mikä selvä kaistassa on hyvää, mikä ongelmallista?
- Arvioisitko toimintaohjelman alkuvaiheen sopeutumista vankila-arkeen ja –ympäristöön.
- Onko esiintynyt jotain ongelmia tai kitkatekijöitä ohjelman alkaessa ja sen jälkeen?

Ohjelman tavoitteet

- Voisitko kuvailla Selvä kaista –ohjelman tavoitteita. Mitä ne mielestäsi ovat?
- Mikä on mielestäsi toimintaohjelman ensisijainen tavoite?
- Entä muut, toissijaiset tavoitteet?
- Ovatko ohjelman tavoitteet mielestäsi selkeitä?
- Jos ei, miksi?
- Ovatko ohjelman tavoitteet mielestäsi yhdenmukaisia?
- Jos ei, miksi?
- Ovatko ohjelman tavoitteet mielestäsi kohtuullisia (suhteessa keinoihin ja ohjelman keston)?
- Tuntevatko eri toimijatahot mielestäsi ohjelman tavoitteet?
- Mistä tuntemus/tuntemattomuus mielestäsi johtuu?
- Onko mielestäsi mahdollista saavuttaa toimintaohjelman avulla aikaisemmin mainitsemasi tavoitteet?
- Jos on mistä luulet sen johtuvan? / Jos ei, miksi? (jatkokysymys edellisestä vastauksesta riippuen)

Ohjelman keinot

- Voisitko kuvailla toimintaohjelmassa käytettyjä keskeisimpiä työskentelymenetelmiä? Mitkä ne käsityksesi mukaan ovat? (yleistä tietämystä kartoittava kysymys)
- Käsityksesi mukaan, voidaanko toimintaohjelmassa käytettyjen toimintamuotojen avulla saavuttaa toimintaohjelmalle asetetut tavoitteet?
- Mitkä asiat toimintaohjelmassa ovat hyviä/positiivisia?
- Mitkä asiat koet toimintaohjelmassa turhina? Onko sellaisia?
- Puuttuuko toimintaohjelmasta jotain oleellista?
- Jos puuttuu, niin mitä?
- Pitäisikö ohjelmaa mielestänne kehittää? Jos pitää niin mitä ja miten?

- Olisiko selvä kaista -toimintaohjelma mielestäsi sellainen, joka voisi toimia sisällöllisesti samanlaisena myös muissa vankiloissa?

- Jos kyllä/ei, miksi?

- Miten kuvailisit 12-askleen ohjelman hyödyllisyyttä vangeille?

- Onko ohjelmaan osallistumisen pakollisuus luonut erityisiä haasteita tai ongelmia (ohjelman toteuttamisen kannalta, muun vankeusaikaisen toiminnan kannalta)?

Ohjelman toteuttaminen

- Miten kuvailisitte vankilan ja Myllyhoitoyhdistyksen välistä yhteistyötä?
- Onko ohjelman toteuttamisessa ilmennyt ongelmia tai puutteita?
- Jos on, millaisia ja mistä ne mielestäsi johtuvat?
- Koetteko että ohjelman toteuttaminen vaatii vankilalta ylimääräisiä resursseja, ts. ohjelman toteuttaminen on pois muulta toiminnalta?
- Onko ohjelmaan osallistuminen vaikeuttanut sekä itse ohjelmaan osallistuvan vangin että yleensäkin vankilassa järjestettävän muun vankeudenaikaisen toiminnan toteuttamista?
- Aiheuttaako/onko aiheuttanut vankilassa oleva toimintaohjelma lisätyötä edustamassanne ammattiryhmässä?
- Aloittaako vankilaan saapuva vanki välittömästi toimintaohjelmassa, tuomion pituudesta riippumatta?
- Osallistuuko vanki muuhun vankeudenaikaiseen toimintaan toimintaohjelman aikana?
- Käsityksesi mukaan, onko vangilla osallistumispakko vai voiko hän olla poissa osasta tapaamisista?
- Jos voi olla poissa, millä perusteilla poissaolo on myönnetty?

- Onko ohjelmaan osallistumisen pakollisuus osoittautunut ongelmalliseksi?
- Jos tätä ohjelmaa tarjottaisiin laajemmin vankeinhoidossa, pitäisikö sen olla vapaaehtoinen vai pakollinen? Perusteltu vastaus.
- Sopiiko myllyhoito kaikille päihdeongelmallisille? Miksi sopii/miksi ei sovi? Kenelle sopii, kenelle ei?
- Entä eri päihdehistorian omaaville, erotteluna alkoholiriippuvuus, huumeet, lääkkeet ja sekakäyttäjät?
- Entä eri rikostaustaisuuden näkökulmasta arvioituna (nyt mukana saman teon tehneitä)?
- Kuinka kuvailisit ohjelmaan osallistuvien vankien motivaatiota yleisellä tasolla tarkasteltuna?
- Onko ohjelmaan osallistujien motivaatiossa eroja sen suhteen ovatko he toimintaohjelmaan ohjattuja vai tulleet Naarajärvelle toimintaohjelman vuoksi?
- Onko tällä mielestäsi vaikutusta ohjelman onnistumisen kannalta?
- Aiheuttaako toimintaohjelmassa aloittavien vankien erilainen motivaatiotaso haasteita ohjelman toteuttamiselle?
- Jos aiheuttaa, niin mitä?
- Onko ohjelman kesto mielestänne riittävän pitkä, toimintaohjelman päätavoite huomioiden?
- Mikä seikka (luennot, ryhmäterapia, vertaistuki jne) toimintaohjelmassa mielestänne saa aikaan mahdollisen muutoksen vangin asenteessa päihteidenkäyttöä kohtaan?
- Miten vapautumisen kynnyksellä; ohjataanko vanki käsityksenne mukaan toimintaohjelman toimesta aktiivisesti päihdehuollon piiriin siviilissä, vai onko asia riippuvainen vangin omasta tahdosta ja motivaatiosta?
- Miten kuvailisit suhtautumistapaasi toimintaohjelmaan sen alkuvaiheessa?
- Onko suhtautumistapasi jotenkin muuttunut toimintaohjelman olemassaolon aikana?
- Kuinka hyvin ohjelma on mielestänne toteutunut sille asetettuihin tavoitteisiin verrattuna?
- Jos hyvin tai huonosti, mistä luulet sen johtuvan?
- Oletko kokenut erityisiä ongelmia selvä kaistan johtamisessa, koordinoinnissa tai organisoinnissa? (Myllyhoidon puolelta ja vankilan puolelta arvioituna)
- Mitkä asiat ovat aiheuttaneet em. suhteessa ongelmia, mitkä sujuneet hyvin?
- Mitä asioita pitäisi tehdä ehkä toisin?

Ohjelman vaikutukset

- Kuvailkaa millaisia vaikutuksia ohjelmalla on mielestänne ollut ylipäänsä.
- Onko vangin suhtautumisessa päihteiden käyttöön havaittavissa muutosta alkutilanteeseen verrattuna, esimerkkejä?
- Miten näkisitte vangin mahdollisuudet ohjelman päättyessä katkaista toistuvista rattijuopumustuomioista aiheutuva vankilakierre (verrattuna tilanteeseen jossa vanki ei osallistu toimintaohjelmaan)?
- Miten kuvailisitte ohjelman vaikutusta vangin siviiliin palaamisen kannalta arvioituna?
- Entä rangaistusajansuunnitelman toteutumisen kannalta?
- Miten muut, ohjelmaan osallistumattomat, vangit suhtautuvat toimenpideohjelmaan ja siinä oleviin vankeihin? Onko herättänyt kateutta, epäoikeudenmukaisuutta, kiusaamista, aiheuttanut ristiriitoja vankien välillä?
- Tukeeko vankilan muu henkilökunta ohjelman toteuttajia ja ohjelmaan osallistujia, miten?
- Voisiko toimintaohjelmaa tarjota mielestäsi myös muissa vankiloissa tulevaisuudessa?
- Mikäli ohjelmaa päätettäisiin tarjota laajemmin vankeinhoidossa, pitäisikö ohjelman mielestäsi olla ainoastaan rattijuopuille suunnattu vai pikemminkin yleisluontoinen päihdeohjelma? Perustele miksi/miksi ei.
- Luoko yleispäihdeohjelman luonne jotain erityisiä ongelmia toteutuksen kannalta?
- Miten arvioisitte toimintaohjelman onnistumista vankien uusimisen kannalta?
- Mikä on mielestäsi osoittautunut kaikista hyödyllisimmäksi osioksi yksittäisen vangin näkökulmasta arvioituna? Miksi?
- Muita kommentteja, palautetta Selvä kaistasta?

LIITE 2

Selvä kaista -toimintaohjelma HAASTATTELURUNKO/vangit

Taustakysymykset

- Monesko vankeuskausi (nykyinen mukaan lukien) sinulla on menossa?
- Tulitko suorittamaan tuomiota suoraan Naarajärvelle vai oletko siirtynyt jostain muusta yksiköstä, mistä? Mikä on ollut siirron syy (jos siirtynyt muualta)
- Missä vaiheessa tuomiota olet nyt? (Milloin vapaudut?)
- Monesko viikko selvä kaistaa sinulla on nyt menossa?
- Oletko aiemmin ollut vankeudessa rattijuopumuksen takia?
- Onko sinulla muita tuomioita rattijuopumuksesta, sakkoa, ykp, ehdollista?
- Oletko aiemmin ollut päihdekuntoutuksessa tai oletko yrittänyt päästä eroon päihteistä jotenkin muuten?
- Jos olet, niin montako kertaa ja millaisissa?
- Olitko kuullut Myllyhoidosta ennen Naarajärvelle tuloasi? Jos olet, missä yhteydessä?
- Oliko ohjelmaan osallistuminen pakollinen vai tulitko omasta tahdostasi?
- Missä vaiheessa tuomiota (alku-, keski- vai loppuvaiheessa) aloitit selvä kaistalla?
- Muistatko mille ohjelmaviikolle tulit mukaan?

Tavoitteet

- Voisitko kuvailla Selvä kaista –ohjelman tavoitteita. Mitä ne mielestäsi ovat?
- Ovatko ohjelman tavoitteet mielestäsi selkeitä?
- Jos ei, miksi?
- Ovatko ohjelman tavoitteet mielestäsi kohtuullisia?
- Jos ei, miksi?
- Tuntevatko eri toimijatahot (osallistujat, vankilan muu henkilökunta jne) mielestäsi ohjelman tavoitteet?
- Mistä tuntemus/tuntemattomuus mielestäsi johtuu?
- Onko mielestäsi mahdollista saavuttaa toimintaohjelman avulla aikaisemmin mainitsemasi tavoitteet?
- Jos on mistä luulet sen johtuvan? / Jos ei, miksi? (jatkokysymys edellisestä vastauksesta riippuen)

Keinot

- Koetko, että selvä kaistalla käytetyt keinot, luennot, ryhmäterapia, tehtävät ovat hyviä?
- Onko niistä ollut sinulle hyötyä, millaista?
- Mistä keinoista arvioisit olleen kaikista eniten sinulle hyötyä selvä kaistalla?
- Koetko jotkin asiat turhina, pitkästyttävinä? Mitkä?
- Mitä haluaisit ohjelmaan lisää?
- Onko ryhmäkoko mielestäsi sopiva vai pitäisikö olla suurempi/pienempi?
- Miten suhtaudut toimintaohjelmaan osallistuvan porukan vaihtuvuuteen?
- Tuleeko selvä kaistaan osallistujien välille ryhmähenkeä?
- Keskusteletteko selvä kaistaan osallistujien kesken aamupäivän kestävän ohjelma-ajan ulkopuolellakin päihteisiin liittyvistä asioista?
- Mitä mieltä olet 12-askeleen ohjelmasta? (esim. askeleet, askelten ehdotukset, puhe korkeammasta voimasta)
- Koetko, että 12-askeleen ohjelmasta on ollut sinulle jotain hyötyä tai että olet saanut siitä apua? Jos on, mistä luulet sen johtuvan?
- Mitä mieltä olet siitä että ohjelmaan osallistuminen ei ole vapaaehtoista?

Toteuttaminen

- Miten muut vangit (esim. samassa työtoiminnassa olevat) ovat suhtautuneet siihen, että osallistut selvä kaistaan?
- Onko osallistuminen vaikeuttanut muuta vankeusaikaista toimintaa ja siihen osallistumista?
- Mihin muihin toimintoihin osallistut päivittäin?
- Koetko saavasi ohjaajilta riittävästi tukea, ohjausta, apua?
- Koetko saavasi tukea vankilan taholta ohjelmaan osallistumisessa?
- Onko mahdollisuutta kahdenkeskisiin keskusteluihin Jarin ja/tai Samin kanssa?
- Miten suhtaudut siihen, että toinen vetäjistä on toipuva alkoholisti (nätimmin sanottuna oman toipumiskokemuksen omaava)?
- Koetko Jarin tarjoaman vertaistuen tarpeellisena?

- Mitä mieltä olet ohjelman kestosta? Onko ohjelma riittävän pitkä vai liian lyhyt? Perustelut?
- Koetko saavasi uutta tietoa toimintaohjelman aikana?
- Onko mielestäsi merkitystä sillä, että kaikilla toimintaohjelmaan osallistuvilla on päihderiippuvuuden lisäksi tuomio samantyyppisestä teosta eli ratista? Miksi?

Vaikutukset

- Suositteletko muillekin osallistumista selvä kaista –ohjelmaan?
- Onko siitä ollut sinulle tähän mennessä apua/hyötyä? Millaista?
- Onko selvä kaista saanut aikaan muutosta ajattelussasi ja asenteissasi päihteiden käyttöä kohtaan? Millaista? Mikä asia on muuttanut ajatteluasi?
- Jos ei, mistä luulet sen johtuvan/miksi?
- Kun palaat siviiliin, oletko aikonut jatkaa jossain päihdekuntoutusohjelmassa, ryhmässä tai vastaavassa?
- Näkemyksesi mukaan, saavatko vapautuvat vangit apua myllyhoidon taholta vapautumisen kynnyksellä?
- Entä vankilan taholta?
- Miten itse näet tulevaisuutesi?
- Onko selvä kaistasta ollut apua pohtiessasi tulevaisuuttasi/elämääsi vapautumisen jälkeen? Miten?
- Muuta palautetta, kommentteja, kysymyksiä selvä kaistasta tai tästä tutkimuksesta?